

Стаємо сильнішими разом!

Методичний поради́к з використання ресурсів ОДГ/ОПЛ
у роботі з дитячими спільнотами задля сприяння
інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни

Для педагогічних працівників закладів дошкільної,
загальної середньої та позашкільної освіти

Київ - 2023

УДК 37.01

Порадник для педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, розроблений у межах Швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізації для розвитку демократичної освіти».

Укладачі:

- Гриньова М. В. методистка науково-методичної лабораторії управлінської діяльності та забезпечення якості освіти кафедри педагогіки та освітнього менеджменту КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», тренерка з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини;
- Карпенко Д. В. вчителька історії та громадянської освіти Красносільського ліцею Красносільської сільської ради Одеської області;
- Солнцева О. А. завідувачка Одеського обласного центру практичної психології та соціальної роботи КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Загальна редакція:

- Протасова Н. Г. директорка Проєкту DECIDE, д. пед. н., професор;
- Полторак В. В. менеджерка Проєкту DECIDE;
- Молчанова Ю. О. координаторка компонента II Проєкту DECIDE, к. н. держ. упр., доцент.

Над розробленням порадики працювали майстер-тренерки Проєкту DECIDE з ОДГ/ОПЛ: Андрєєва К. В., Байдик В. В., Болдирева Г. В., Бондаренко С. І., Буйдіна О. О., Воронова С. В., Галятовська К. С., Глуханюк Т. І., Гриньова М. В., Дутчак А. О., Зельманович Я. І., Канівець З. М., Карпенко Д. В., Кечик О. О., Кифоренко Т. Т., Кононенко Л. М., Кравець Н. Ю., Красножон Н. В., Крилевець М. П., Кушла І. Б., Марковецька О. В., Міщенко І. О., Нижник О. О., Пониполяк Г. П., Риндич О. М., Солнцева О. А., Устименко Т. А., Фляк О. М., Шеремет С. І., Шкоденко Л. А.

37.01 Стаємо сильнішими разом : методичний порадики з використання ресурсів ОДГ/ОПЛ у роботі з дитячими спільнотами задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни / укладачі: М. Гриньова, Д. Карпенко, О. Солнцева; за заг. ред.: Н. Г. Протасової, В. В. Полторака, Ю. О. Молчанової. – Київ, 2023. – 165 с.

ISBN 978-966-137-159-9

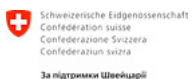
Цей методичний порадики містить добірку навчальних активностей, розроблених на основі навчально-методичних ресурсів освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини міжнародної освітньої платформи «Living Democracy», використання яких в освітньому процесі покликано розвивати в дітей когнітивні, поведінкові, соціальні й емоційні навички, необхідні для соціальної адаптації, інтеграції, інклюзивності й самореалізації особистостей та спільнот.

Запропоновані в методичному порадики навчальні активності можуть бути широко використані в освітньому процесі закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти не лише в контексті необхідності сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, а й для розвитку демократичної взаємодії, емпатійного спілкування та шанобливого ставлення до прав людини і дитини у дитячих спільнотах загалом.

УДК 37.01

Видання здійснено за підтримки Швейцарії в межах упровадження Швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (www.decide.in.ua).

Продаж заборонено.

ISBN 978-966-137-159-9

© Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», 2023

Зміст

Соціальні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	4
Психологічні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	8
Педагогічні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	16
Використання ресурсів ОДГ/ОПЛ у роботі з дитячими спільнотами задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни	28
Я. Ти. Ми	36
(знайомство, розвиток дружньої атмосфери в дитячій спільноті)	
● Букет квітів	
● Наш герб	
● Серця	
Ми діти – і ми маємо права	59
(дослідження прав людини і прав дитини)	
● Імена – це більше, ніж просто букви	
● Права дітей – витвір мистецтва	
● Наші права – наш скарб	
Ми є частиною великого світу	86
(прийняття різноманітності та емпатійне сприйняття інших)	
● Перші враження	
● Усі різні, усі рівноправні	
● Система цінностей	
Ми живемо та навчаємось за правилами	117
(спільне погодження правил та конструктивне розв'язання конфліктів)	
● Наші права, обов'язки, правила	
● Правила допомагають вирішувати конфлікти	
● Розв'язуємо конфлікти за шість кроків	
Стратегії використання ресурсів ОДГ/ОПЛ у професійній діяльності педагогів/гинь дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, а також поради батькам	148
Програма методичного семінару-тренінгу «Стаємо сильнішими разом»	153
Тренінгові вправи «Навигаємось та навчаємо ефективній міжособистісній комунікації»	157
Використані та рекомендовані джерела	164

УКРИТТЯ

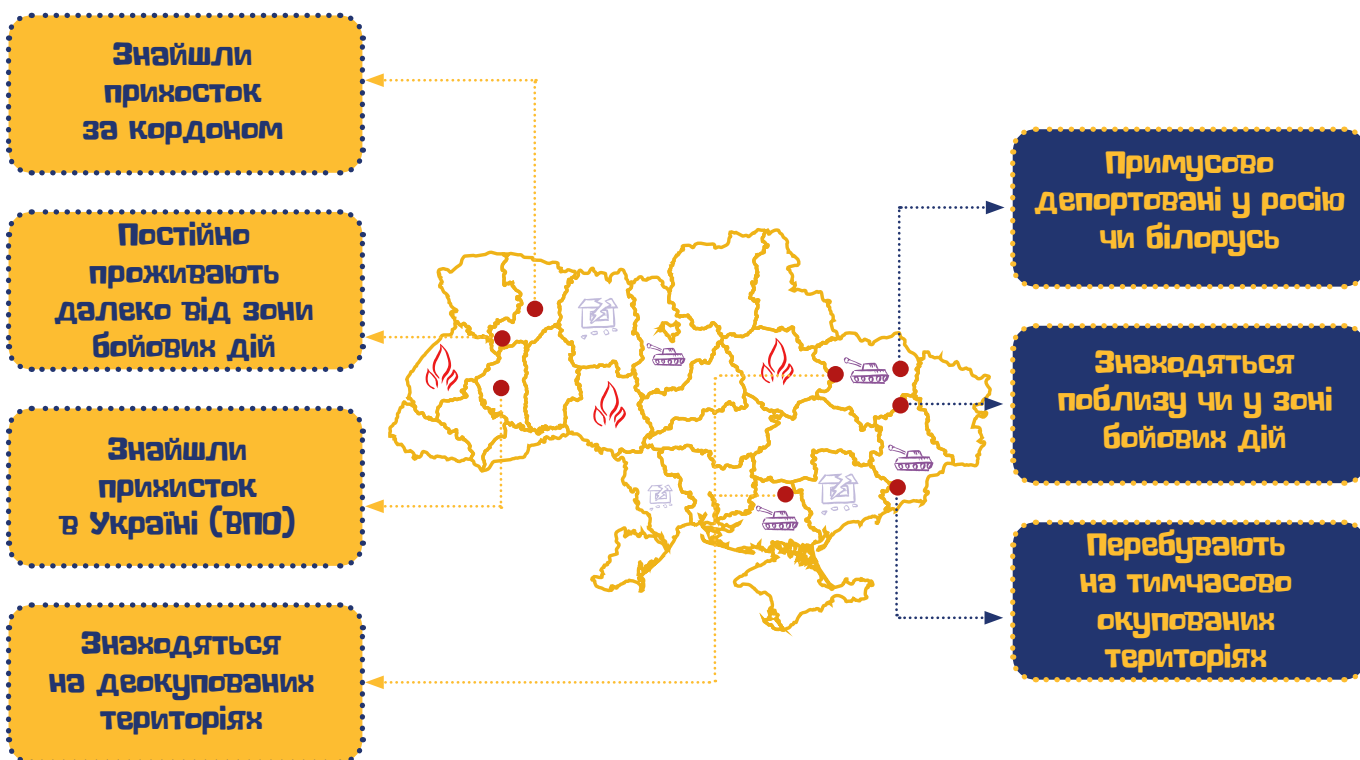

**Соціальні аспекти
інтеграції в дитячу
спільноту дітей,
які опинилися
в умовах війни**

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну призвело до значних потрясінь та змін у системі української освіти, які наразі відзначаються синхронністю дезадаптивних та адаптивних процесів. Так перед українськими педагогами/инями, зокрема закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, постало нелегке завдання: організувати освітній процес в умовах впливу травматичних подій та небезпеки, нових міграційних реалій, матеріально-технічних проблем та невизначеності освітніх і соціальних перспектив.

І одне із першочергових завдань, без виконання якого не може йтися про якість навчання, поряд зі створенням безпечних умов, є інтеграція в дитячі спільноти дітей, які опинилися в умовах війни. А це діти, що належать до внутрішньо переміщених осіб, діти із сімей військовослужбовців, які беруть/брали участь у бойових діях проти російського агресора, діти, які тимчасово перебувають/перебували за кордоном, діти, які впродовж активних воєнних дій перебувають/перебували на території України, діти, які внаслідок бойових дій втратили близьких людей, зазнали фізичних або психологічних травм та інші вразливі категорії дітей.

Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації

І перш ніж перейти до викликів та завдань педагогів/инь щодо успішної інтеграції в дитячі спільноти дітей, які опинилися в умовах війни, коротко зупинімося на сутності інтеграції в контексті соціалізації.

1 [Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації](#)

Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації

Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування

Соціалізація (від латин. *socialis* – суспільний) – складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у певному суспільстві.²

М. Примуш

Спільнота – це об'єднання людей, згуртованих спільною метою, інтересами, становивцем і умовами життя.⁴

Соціалізація – це процес, який відбувається з людиною протягом життя і має різні напрямки. Адаптація до сучасного середовища, формування світогляду та правил життя людини нового часу, визначення умов і пріоритетів для виховання дітей, психологічно здорових та готових жити в умовах інформаційного суспільства – це короткий перелік викликів, які постали на сьогодні перед дітьми та суспільством.

Слід зазначити, що діти по-різному інтегруються в суспільство загалом та в дитячі спільноти зокрема. Передумовою розвитку процесу соціалізації дитини є потреба в соціальних контактах з дорослими та однолітками. Тож, прагнучи соціально адаптуватися, діти намагаються привернути до себе увагу, бути поміченими, що може проявлятися в байдужій, активній чи напруженій поведінці.

Соціальна інтеграція поряд із **соціальною адаптацією** та **соціальною інклюзією**, є складниками **соціалізації**, що розглядається як двосторонній процес – «цілеспрямований вплив суспільства на індивіда та його власні зусилля щодо входження в суспільство з подальшим набуттям бажаних соціальних статусів».³ Варто зазначити, що соціальна інтеграція є одночасно одним із проявів соціальної адаптації та однією з умов соціальної інклюзії.

Соціальна адаптація

Соціальна адаптація (від лат. *adaptatio* – пристосування) – зумовлена змінами соціальної реальності специфічна адаптивна діяльність людини, пов'язана з оптимізацією у відповідь на зміни взаємодії індивіда з навколишнім соціальним середовищем.⁵

Н. Алendarь

Війна в Україні обумовила зміни соціальної реальності дітей і відповідно актуалізувала потребу адаптації до нового соціального середовища. Так діти, які опинилися в умовах війни, мають узгодити власні потреби, бажання й очікування з реальними можливостями й умовами соціального середовища, у якому вони опинилися.

Безумовно, у тому, як дитина здійснює адаптивну діяльність, визначальну роль відіграють її природні сили та підтримка дорослих. На ефективність соціальної адаптації, самореалізації та саморозвитку, а отже, й інтеграції дитини в певну спільноту, впливає така індивідуальна властивість, як адаптивність, що тісно пов'язана з рівнем розвитку емоційного та соціального інтелектів.

Серед ознак успішної соціальної адаптації дітей у дитячі спільноти можна виокремити активне долучення до процесів спільноти, готовність до взаємодії, пристосування до взаємин, властивих дитячій спільноті, до якої вони належать.⁶ Ці процеси ускладнюються тим, що в умовах війни діти можуть втрачати власні сталі індивідуальні ресурси, і водночас отримують новий різний життєвий досвід, який вони привносять у дитячі спільноти і який визначає стратегії їхньої поведінки та спільноті.

² Примуш М. В. [Загальна соціологія](#) : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. С. 163.

³ [Соціалізація. Велика українська енциклопедія.](#)

⁴ Примуш М. В. [Загальна соціологія](#) : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2004. С. 163. Соціалізація. Велика українська енциклопедія.

⁵ Алendarь Н. [Соціальна адаптація: теоретичний аспект.](#) Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2009. № 28. С. 85–92.

⁶ [Адаптація соціальна. Велика українська енциклопедія.](#)

Соціальна інтеграція

Соціальна інтеграція (від лат. *integrum* – ціле, лат. *integratio* – відновлення) – два паралельних процеси: механічне включення в соціальну спільність та органічне, тобто усвідомлення себе частиною цієї спільності.⁷

Е. Дюркгейм

Соціальна інтеграція охоплює два паралельних процеси: механічне включення в спільноту та органічне, тобто усвідомлення себе частиною цієї спільноти. Отже, інтеграція дітей у дитячі спільноти має розглядатися у двох сенсах, а саме: як процес адаптації дитини до оточення, і як процес врівноваження спільноті в дитячій спільноті.

Діти, які хочуть або мають органічно інтегруватися в певну дитячу спільноту, мусять це зробити шляхом сприйняття та прийняття цінностей, норм і правил певної спільноти. Тож процес інтеграції тісно пов'язаний із самоідентичністю та колективною ідентичністю, зокрема усвідомленням дитиною себе неповторною особистістю й водночас осмислення власної приналежності до певної дитячої спільноти.

Здебільшого різний життєвий досвід, який набувають діти в умовах війни, з одного боку може викликати зростання непорозуміння між членами/кинями дитячої спільноти, що обумовлює виникнення різних конфліктних ситуацій, а з іншого – своєрідне оновлення дитячої спільноти, тобто погодження та прийняття нових спільних цінностей, норм та правил. Зважаючи на це, діти опиняються перед необхідністю вибору для себе тієї чи іншої можливості з усього різноманіття цінностей, норм і принципів спільноті.

Соціальна інклюзія

Соціальна інклюзія (від лат. *inclusion* – включення, залучення) – ажана ситуація, у межах якої всі члени суспільства мають достатні ресурси та можливості задля повноцінної та рівноправної участі в усіх сферах суспільної діяльності.⁸

О. Стрельнікова, Н. Єсіна

Синергія (від грец. *συνεργία* – (грец. *συν*) разом; (грец. *εργον*) той, що діє, дія) – це сумарний ефект, який полягає у тому, що у процесі взаємодії двох або більше чинників їхня дія суттєво переважає ефект простої суми кожного окремого компонента.⁹

Соціальна інтеграція є одним з етапів на шляху до соціальної інклюзії, або соціального включення людей з різними потребами в спільноту, що є необхідною умовою розвитку соціальної солідарності, рівності, об'єднання людей в одне ціле й добробуту певної соціальної спільноти.

Для розуміння складної природи соціальної інклюзії слід зауважити, що цей процес передбачає, окрім підготовки дитини до включення в певну дитячу спільноту, ще й підготовку самої дитячої спільноти до прийняття дитини, а отже, формування позитивних взаємин між дітьми в спільноті потребує розвитку недискримінаційного середовища, рівного доступу до ресурсів та активну участь у цьому процесі самої дитини.

Отже, соціальну інклюзію можна трактувати як процес збільшення ступеня участі всіх дітей в спільноті дитячої спільноти з дотриманням принципів демократії та прав людини. Цей процес має ґрунтуватися на єдності інтересів, цілей, цінностей та взаєморозумінні.

Безперечно, проблема інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, є міждисциплінарною, і її вирішення потребує синергії зусиль соціології, психології та педагогіки.

7 Мосьондз М. В. [Практики соціальної інтеграції сучасної молоді в українському суспільстві](#) : монографія / М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 140 с.

8 Стрельнікова О., Єсіна Н. [Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі](#). Сучасне суспільство. 2019. Вип. 1. С. 233-241.

9 Синергія. Вікіпедія.

**Психологічні аспекти
інтеграції в дитячу
спільноту дітей,
які опинилися
в умовах війни**

Криза (від грец. krisis – рішення, поворотний пункт) – стан, породжений проблемою, що постала перед індивідом, якої він не може уникнути і яку він не може розв'язати за короткий час і звичним йому способом¹⁰.

О. Буковська

В умовах війни дорослі та діти переживають низку екстремальних ситуацій, неминучим наслідком яких є відсутність/обмеження можливості забезпечення базових потреб людини, зокрема потреби в безпеці, та порушення стабільної картини світу. Це стає причиною стресів та кризових станів.

Виокремлюють зовнішні та внутрішні причини виникнення кризових станів:

Причини виникнення кризових станів:

Зовнішні причини	<ul style="list-style-type: none">● ситуації втрати (або загрози втрати) близьких людей;● ситуації травматизації на підставі екстремальних подій, які погрожують життю та здоров'ю;● ситуації насильства;● кризи сенсу життя;● морально-етичні кризи.
Внутрішні причини	<ul style="list-style-type: none">● вікові та фізіологічні чинники;● хвороби;● психічні травми;● ретравматизація.

Стрес – неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже сильну дію чи подразник ззовні, яка перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи.¹¹

О. Наконечна

Слід зважати, що кожна людина має свій спектр реакцій на травматичні події, власні сильні сторони та здібності, які допомагають їй долати життєві труднощі. Однак у кризових ситуаціях деякі люди є особливо вразливими.

В умовах війни на особистість дитини негативно впливають такі кризові стани, що першочергово пов'язані з втратою рідних та близьких людей (батьків, друзів, родичів), позбавленням їхньої любові та турботи. Водночас діти гостро реагують на позбавлення домівки, відсутність звичних речей та втрату можливості робити звичні для них справи.

Варто враховувати, що в ситуації війни процес розвитку дитини порушується. І для його відновлення необхідно подбати про безпеку та емоційну стабільність, перш за все, на сімейному рівні, адже справжнє відчуття безпеки дитині дають лише близькі довірливі взаємини в родині. Водночас часто ми стикаємося з ситуацією, коли самі дорослі переживають дезадаптацію (повна або часткова втрата здатності пристосуватися до середовища) та стрес і не можуть або не знають, як бути ресурсом для дітей та допомогти їм впоратися з пережитим.

¹⁰ Буковська О. О. «Кризова життєва ситуація» в реабілітаційній діяльності психолога. Актуальні проблеми психології. Т. 7. Екологічна психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. Вип. 44. С. 21–29.

¹¹ Стрес і психологічна травма. Що з нами відбувається зараз. НУШ

Резильєнс (англ. resilience) («стресостійкість», «життєстійкість», «життєздатність», «стійкість до травми», «психологічна пружність», «психологічна стійкість») – процес і результат успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог.¹²

О. Кокун, Т. Мельничук

З метою надання допомоги дітям та їх родинам, які потрапили в умови кризових ситуацій, пріоритетним напрямом діяльності закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти є забезпечення ефективного соціально-психологічного та педагогічного супроводу освітнього процесу.

Соціально-психологічний та педагогічний супровід дітей варто розглядати як систему спланованих та ретельно організованих освітніх заходів, направлених на гармонійний розвиток дітей, сталий розвиток особистості та створення сприятливих умов для соціалізації дитини.

Під час надання психологічної підтримки дітям, перш за все, йдеться про психологічну підтримку з боку педагогів/гін та батьків на рівні емпатії, підвищення рівня адаптивних можливостей та розвиток навичок самоконтролю. Причому формування адаптивних навичок залежатиме від вікових та індивідуальних особливостей, стилю виховання в родині тощо. Також для виходу з проблемної ситуації, яка стала причиною кризового стану, необхідно допомогти дитині та дорослому в розкритті свого внутрішнього потенціалу, відновленню ресурсів. Тому робота закладу освіти має бути спрямована на психологічну підтримку та формування нового рівня взаємин в системі «дитина – дитина», «дитина – дорослий», позитивних життєвих цінностей, оптимістичного світобачення, розвитку психологічної, комунікативної, соціальної, громадянської компетентностей тощо.

Зосереджуйтеся на психологічній підтримці дітей, які зазнали впливу стресогенних чинників та психотравматичних подій, варто зазначити, що вона охоплює чотири основні етапи:

Етапи психологічної підтримки дітей, які зазнали впливу стресогенних чинників та психотравматичних подій

Етапи	Цілі	Завдання
Крок 1	Відновлення відчуття безпеки	Зняття тілесного та емоційного напруження, послаблення тих жорстких механізмів захисту, які виникли у відповідь на кризову ситуацію
Крок 2	Відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини	Сприяння активізації природних ресурсів психіки дитини, на тлі яких можливий вихід із кризових станів
Крок 3	Відреагування негативних переживань, пов'язаних зі стресовими чинниками	Створення умов для прямого чи символічного прояву та копіювання сильних негативних переживань, які можуть впливати на розвиток психологічних розладів
Крок 4	Активізація природних механізмів самоцілення, адаптація до нових обставин	Заохочення та зміцнення позитивних зрушень у станах дітей, активізація природного середовища самоцілення – спілкування з однолітками, відвідування гуртків за інтересами, сприятливе дозвілля з родиною, заняття творчістю тощо

Детальніше:

[Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації:](#)
[Методичний посібник](#)

¹² Кокун О. М., Мельничук Т. І. [Резильєнс-довідник: практичний посібник](#). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

Детальніше:

[Травматичні події: психологічна підтримка та самодопомога: довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням](#)

Безумовно, соціально-психологічний та педагогічний супровід дітей не має закінчуватись в якусь певну мить, а тривати, як елемент безперервного процесу соціалізації. Акцентом актуального напрямку роботи педагогів/инь системи освіти щодо інтеграції та супроводу дітей в умовах війни та після неї є поліпшення стресостійкості дітей дошкільного, молодшого шкільного віку й підлітків.

Детальніше:

[Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навчально-методичний посібник](#)

Важливим складником роботи з дітьми та дорослими, які пережили травматичні події, є формування життєстійкості, а саме акцентування уваги на ресурсах людини та її здатності забезпечити нормальне функціонування навіть за несприятливих обставин. Тому робота має відбуватись в площині підвищення рівня стресостійкості або здатності адаптуватися перед обличчям трагедії, життєвих стресорів, задля сприяння збільшення ефективності психологічної адаптації.

Зі стресостійкістю пов'язують такі характеристики:

- емоційну стійкість і здатність контролю емоцій;
- здатність переносити великі навантаження й успішно розв'язувати завдання в екстремальних ситуаціях;
- здатність долати стан емоційного збудження у процесі виконання складної діяльності;
- властивість темпераменту, що дає змогу надійно виконувати цільові завдання діяльності шляхом оптимального використання резервів нервово-психічної емоційної енергії;
- стабільну спрямованість емоційних переживань за їхнім змістом на позитивне розв'язання майбутніх завдань;
- стійке переважання позитивних емоцій.¹³

Детальніше:

[Як допомогти дітям пережити травматичні події: посібник з реабілітації для батьків, вчителів та лідерів громад](#)

Відтак в умовах війни та посиленого стресу рівень сформованості життєстійкості дітей та дорослих має вагоме значення та є основою для успішного процесу соціалізації та інтеграції дітей в нових соціальних умовах.

¹³ Кирпенко Т. М. [Стресостійкість та проблема її формування у підлітків](#). Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2014. № 3. С. 207.

Особливості реагування на травматичні події дитини дошкільного віку

- Агресивні ігри та ігри, пов'язані з переживанням травматичних подій.
- Активні дії, які не мають мети.
- Важке перенесення розставання з батьками.
- Втрата навичок мовлення.
- Відчуття суму за людьми, яких більше не бачить.
- Відчуття суму за іграшками або речами, що загубилися.
- Емоційно відсторонена поведінка.
- Енурез, енкопрез.
- Зниження працездатності та концентрації уваги.
- Жахливий сюжет пережитого страху.
- Надмірна вимогливість, дратівливість.
- Необережна та небезпечна поведінка.
- Порушення сну.
- Постійний плач.
- Поява нових страхів.
- Розлади харчування.
- Розмова на підвищених тонах.
- Розповіді про пережиті травматичні події.

Поради батькам та педагогам/инням

- Будьте максимально спокійні, спілкуючись з дитиною.
- Допоможіть їй повірити, що ви не залишите її та будете захищати.
- Залучайте дитину до творчості, малювання, ліплення, танців, співу тощо.
- Складайте разом з дитиною казки, де головні герої вперюються із жахами, сумом та іншими труднощами.
- Звертайте увагу на те, що дитина може не називати речі своїми іменами, тому необхідно уточнювати: опиши, як це було, або намалюй мені це.
- Слідкуйте за дотриманням дитиною режиму дня та сну.
- Відновлюйте сімейні традиції, свята, де дитина відчуває себе цінною у родині й має свою роль.
- Спільно з дитиною будуйте «халабуду», місце, де вона почувається безпечно.
- Обмежуйте використання гаджетів та залучайте дитину до ігор, що потребують уяви, фантазії, мислення.
- Підтримуйте намагання дитини бути самостійною.
- Допомагайте дитині розрізняти емоції та проживати їх у сприятливій формі.

Особливості реагування на травматичні події дитини молодшого шкільного віку

- Агресивна поведінка, ігри.
- Безсилля та пасивність.
- Втрата інтересу до шкільної діяльності.
- Знижений рівень працездатності, пам'яті, уваги.
- Зниження мотивації до навчання.
- Підвищена збудливість, злість і незібраність.
- Плач або ступор від найменших подразників.
- Повернення до більш ранніх моделей поведінки.
- Порушення самопочуття без наявних причин (болі, нудота, запаморочення тощо).
- Посилена реакція на гучні звуки.
- Постійне повторення, розповіді про травматичну подію.
- Розлади харчування, зникнення апетиту.
- Страх майбутнього, страх повторення травматичної події.
- Страх розставання та постійне листування або дзвінки батькам під час уроків.

Поради батькам та педагогам/инням

- Створюйте атмосферу доброзичливості, щоб дитина могла виявити власні почуття.
- Постійно нагадуйте дитині, що вона у безпеці.
- Проводьте з дитиною більше спільного часу.
- Розмовляйте з дитиною про її почуття, особливо про те, що трапилось.
- Відповідайте на всі запитання й реагуйте на її поведінку без роздратування.
- Проявляйте терпіння, щоб дитина почала відкриватися вам і позбавлятися від почуття провини.
- Дозвольте дитині виплакаться, посумувати.
- Обмежуйте час в інтернеті, соціальних мережах.
- Стимулюйте творчу діяльність дитини.
- Розподіляйте інтенсивність навчального навантаження.
- Звертайте увагу дитини на її сильні сторони та потенційні можливості.
- Долучайте дітей до 3-Д діяльності (конструювання, моделювання, проектування), грайте в сюжетні та рольові ігри.
- Заохочуйте до спілкування з однолітками.
- Ставтеся до проявів агресії або занепокоєння максимально терпляче.

Особливості реагування на травматичні події дитини старшого шкільного віку

- Агресивна або небезпечна для життя поведінка.
- Виконання не притаманної віку соціальної ролі, зокрема піклування про молодших братів і сестер через розгубленість батьків.
- Втрата сил на заняттях з фізичної культури тощо.
- Втягування у війну або збройні угруповання.
- Девіантна або делінквентна поведінка.
- Депресія, ізоляція від оточення, небажання спілкуватися, пригніченість.
- Думки про переслідування, погрози.
- Занепокоєння та страх майбутнього, страх повторення травматичної події.
- Зниження мотивації до навчання.
- Можлива відсутність контакту з батьками.
- Наслідкування чужої поведінки, різке дорослішання.
- Несподівана зміна друзів.
- Поганий сон та жахи.
- Спалахи гніву та жорстокої поведінки.
- Спроба віддалитися й захиститися від почуттів сорому, провини, приниження.
- Різкі зміни у взаєминах.
- Розлади харчування, втрата апетиту.
- Самоушкодження, суїцидальні активності.

Поради батькам та педагогам/иням

- Допоможіть підліткам відчути себе корисними. Дайте їм невеликі завдання та домашні обов'язки, а потім похваліть їх за те, що вони виконали їх та впоралися.
- Поясніть, що почуття дитини – абсолютно нормальні і дорослі можуть відчувати те ж саме.
- З повагою ставтесь до проявів самостійності, думок, вибору, дій.
- Підтримуйте взаємини з членами сім'ї й однолітками, щоб дитина могла отримувати підтримку.
- Спонукайте дитину більше спілкуватися з друзями.
- Розділяйте інтереси дитини, спілкуйтесь на цікаві для неї теми.
- Цікавтесь життям дитини в соціальних мережах.
- Підтримуйте соціальну активність дитини.
- Допоможіть дитині зрозуміти, що нестримана поведінка (гнів, розпач) є дуже небезпечним способом вираження почуттів.
- Просіть повідомляти, куди дитина йде і що планує зробити.
- Навчайте керувати сильними емоціями, а не лякатись їх.
- Спонукайте до заняття спортом, дихальною гімнастикою тощо.
- Якщо дитина прагне допомагати іншим, нехай робить це.
- Будьте в курсі зловживання психоактивними речовинами. Підлітки особливо схильні до ризику вживання алкоголю або наркотиків, щоб згасити свою тривогу.
- Відновіть щоденний порядок дня у повному обсязі. Повернення до шкільної рутини допоможе дітям відчути, що тривожні події не взяли під контроль кожен аспект їхнього повсякденного життя.
- Зверніть увагу на ознаки того, що дитині може знадобитися додаткова допомога.
- Залишайтеся на зв'язку з батьками. Розкажіть їм про шкільні програми та заходи.
- Заохочуйте батьків обмежити доступ своїх дітей до новин.

Поради психолога/ині щодо підтримки дітей з боку батьків

Сім'я – важливе джерело захисту й емоційної підтримки для дітей та важливе джерело формування життєстійкості. Діти, розлучені зі своїми рідними, під час кризової події опиняються в незнайомому місці, в оточенні незнайомих людей. Вони часто сильно налякані та не можуть правильно оцінити ризик та наявні небезпеки.

Безперечно, коли діти зазнають впливу травматичної події, це позначається на всій родині. Часто члени/кині сім'ї мають різний досвід щодо події та різні емоційні реакції. Розуміння переживань один одного та допомога з можливими почуттями страху, безпорадності, гніву чи навіть провини за те, що вони не змогли захистити дітей від травматичного досвіду, є важливим складником емоційного відновлення сім'ї.

Умови війни не мають вирішального впливу на те, який стиль виховання сповідують батьки: демократичний, авторитарний чи агресивний. Водночас батьки мають усвідомлювати, що авторитарний чи агресивний стилі можуть бути для дитини додатковим травматичним чинником, а розвинені у неї такі якості, як само-

стійність, активність, ініціативність, відповідальність, є тими ресурсами, що допоможуть дитині впоратися з різноаспектними викликами нової соціальної реальності. Тож перевага має надаватися демократичному стилю виховання, який передбачає, що батьки прислуховуються до думки дитини, хоч і не діють виключно до її бажань, влада використовується батьками лише в міру потреби, мотиви їх вимог пояснюються, а правила погоджуються спільно батьками та дитиною і твердо втілюються у життя.

Поради щодо підтримки батьків з боку педагога/ині

Якщо діти перебувають разом з батьками, потрібно намагатися підтримувати дорослих у турботі про дітей.

Як модератор/ка освітнього процесу педагог/иня може сприяти стабілізації стану батьків. Так під час комунікації з батьками варто мотивувати їх на прояв базового піклування про себе (А ви самі як справляєтеся? Як спите? Коли останній раз відпочивали?). Водночас необхідно намагатись більшу частину часу розмовляти не про актуальну шокову ситуацію. Це допомагає вивести батьків із тунельного мислення щодо себе та своїх дітей.

Доречно етично розпитувати батьків про дітей (школа, друзі, що подобається на новому місці, як самопочуття). Зазвичай вони охоче розповідають про стан і успіхи дітей, що дасть змогу педагогу/ині опосередковано прояснити стан самих батьків. Обов'язково слід сприяти намаганням батьків допомагати дітям. Часто це стає для них ресурсом для того, щоб впоратися з власним стресом.

Задля налагодження ефективної взаємодії з батьками, формування/розвитку відчуття приналежності до батьківської спільноти, взаємопідтримки одне одного, обговорення проблем, наявних у дитячій спільноті, та можливих шляхів їх вирішення, педагогам/иням слід активно ініціювати/підтримувати неформальні зустрічі батьків в онлайн- чи офлайн-форматах. Спілкування під час таких зустрічей має бути етичним. Зокрема, ні педагоги/ині, ні батьки не повинні переходити на особистості.

В умовах війни, першочергово через вимушене переселення, низка сімей постали перед загрозою втрати своєї ідентичності. Тож педагогам/иням варто наголошувати батькам про важливість підтримки сімейних правил і збереження/відновлення сімейних традицій.

Поради щодо психосоціальної підтримки педагогів/инь

Важливим показником професійної діяльності педагогів/инь в найскладніших умовах війни є відновлення власних ресурсів та сформовані вміння саморегуляції, що охоплюють здатність розуміти та приймати власний емоційний стан і керувати поведінкою задля оптимального вирішення складних професійних завдань.

Своєчасна саморегуляція запобігає накопиченню перенапруження, нормалізує емоційний фон діяльності, мобілізує

Саморегуляція – комплекс заходів, спрямований на керування власними внутрішніми станами, імпульсами, ресурсами, до яких належать: самоконтроль, надійність, сумлінність, пристосованість, рівень адаптаційних можливостей.¹⁴

І. Ясточкіна

Детальніше:

[Карамушка Л. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Методичні рекомендації](#)

ресурси організму, сприяє відновленню сил та цілісній присутності у своєму тілі.¹⁵

Слід зазначити, що правильного чи неправильного способу подолання стресу немає. Кожна людина має задля цього низку власних ресурсів, хоча зазвичай використовує лише декілька. Водночас, щоб поновити й збільшити сили та ресурси в ситуаціях, коли людина «вибита з колії» та втратила твердість під ногами, варто осмислити ті з ресурсів, що є в наявності та зосередитися на ефективному їх використанні. Якщо ж людина відчуває себе у «глухому куті», варто звернутися до тих ресурсів, які поки що не проявлені чи дуже слабкі. Тож задля посилення й збагачення власних ресурсів людині слід розуміти свої сильні сторони та розвивати слабкі.

Відтак побачити, розвинути та навчитися ефективно використовувати власні ресурси – це одне з найважливіших завдань збереження психічного здоров'я педагога/ині.

Способи психофізіологічної саморегуляції

Природні способи саморегуляції	Приємні думки та спогади, споглядання пейзажу, милування художнім мистецтвом, цінними для людини речами, декламування поезії, сенсова наповненість і віра в людей, в самого себе, підтримка інших у вигляді похвали, емоційного підбадьорення, сміху, гумору, – є природніми, неусвідомленими способами саморегуляції.
Способи, пов'язані з управлінням диханням	Управління диханням допомагає стабілізувати нервову систему, зокрема повільний вдих та різкий видих допомагають знизити збудливість нервової системи, сприяють м'язовому розслабленню, знімають надмірне хвилювання, а глибоке дихання дає змогу посилити мобільність організму, активувати когнітивні процеси.
Способи, пов'язані з управлінням тонусом м'язів, рухів	Вміння знімати м'язову напругу, що виникає під впливом стресогенних чинників, дає змогу відновити психофізіологічні ресурси людини, балансувати затиски та напругу всього тіла, усуваючи психічну напругу та страхи.
Способи, пов'язані з впливом слова	Словесний вплив з позитивною спрямованістю, тобто застосування простих стверджувальних фраз з оптимістичним сенсом, запускає механізм самонавіювання, який допомагає стабілізувати загальний настрій та оптимістичне бачення свого майбутнього.

Детальніше:

Яцюк М. В. Психологія саморегуляції особистості. 2017. 92 с

Вебінари в межах ініціативи «Стаємо сильнішими разом!»

14 Ясточкіна І. А. [Психічна саморегуляція як метод підвищення емоційної компетентності фахівця соціальної сфери](#). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8 (52). С. 454-462.

15 Матійків І. М. [Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник](#). Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 52.

**Педагогічні аспекти
інтеграції в дитячу
спільноту дітей,
які опинилися
в умовах війни**

Щоб знайти відповідь на запитання «Яка освіта нам потрібна?», спитаймо себе: «А у якому суспільстві ми хочемо жити?»¹⁶

Євгеніо Тіроні
(Eugenio Tironi)

Наразі ми можемо спостерігати те, що діти привносять у дитячі спільноти різний життєвий досвід, пережитий в умовах війни. І на шляху визначення завдань педагогів/инь щодо успішної інтеграції дітей у дитячі спільноти слід проаналізувати та врахувати сприятливі умови та проблеми, які можуть виникнути під час інтеграції тієї чи іншої дитини.

Тож пропонуємо для ознайомлення узагальнений опис основних аспектів інтеграції в дитячу спільноту певних категорій дітей, які опинилися в умовах війни. Сподіваємося, що це допоможе правильно спрямувати визначення педагогом/инею індивідуальної траєкторії інтеграції в дитячу спільноту кожної конкретної дитини, яка опинилася в умовах війни.

Попри домінівний індивідуальний підхід у процесі інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, загальні завдання для педагогів/инь є такими:

- соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки;
- здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу;
- розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування;
- робота з дитячою спільнотою задля прийняття та/чи підтримки дитини;
- залучення дітей до різних видів спільної діяльності;
- взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.

Отже, успішне виконання цих завдань можливе за умови синергетичності дій педагогів/инь закладів освіти, психологічної та соціальної служби, батьків, а також за умови високого рівня розвитку емпатійності дитячої спільноти, її вміння жити та навчатися разом.

**Ініціатива «Стаємо сильнішими разом!»:
ініціатива заради майбутнього кожної дити
в Україні**

<https://www.together.decide.in.ua/>

16 Гриньова М. [Освітній трансформер: Фінляндія як натхнення](#)

Інтеграція в дитячу спільноту дітей — внутрішньо переміщених осіб

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Втрата звичного рівня комфорту.
- Втрата безпечного середовища.
- Зміна місця проживання.
- Різка зміна соціальних контактів.
- Розлука з рідними та близькими.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Емпатійне спілкування.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Залучення батьків/законних представників.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Психологічний супровід.
- Соціальне сприйняття.
- Сприяння відчуттю безпеки.
- Сприяння фізичному комфорту.

Доповніть:

Можливі проблеми:

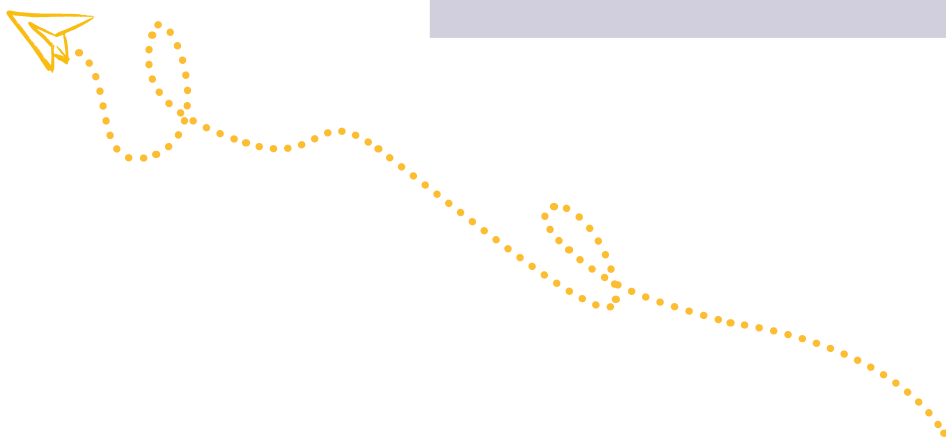
- Агресивність.
- Боротьба/відновлення статусу у спільноті.
- Високий рівень тривожності.
- Втрата матеріальних ресурсів.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

- Взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей із сімей військово- службовців, які беруть/брали участь у бойових діях

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Відсутність близької людини тривалий час.
- Вироблення якості в дитини – чекати.
- Переїзти відповідальності на себе за щоденні побутові рутини.
- Послаблення/посилення емоційного зв'язку з відсутньою близькою людиною.
- Усвідомлення ситуації, зокрема можливості втрати близької людини.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Емпатійне спілкування.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Залучення батьків/ законних представників.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Прийняття як рівних.
- Психологічний супровід.

Доповніть:

Можливі проблеми:

- Агресивність.
- Брак часу на навчальну діяльність.
- Безініціативність.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

- Взаємодія з батьками/ законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Робота з дитячою спільнотою задля підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей, які тимчасово перебували за кордоном і повернулися до України

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Влаштування в заклад освіти.
- Втрата звичного рівня комфорту.
- Зміна місця проживання.
- Навчання та комунікація в закладі освіти.
- Облаштування в чужій країні.
- Перетин кордону.
- Подвійна освіта.
- Різка зміна соціальних контактів.
- Розлука з рідними та близькими.
- Спілкування іноземною мовою.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Емпатійне спілкування.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Залучення батьків/ законних представників.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Психологічна підтримка.
- Соціальне сприйняття.
- Сприяння відчуттю безпеки.

Доповніть:

Можливі проблеми:

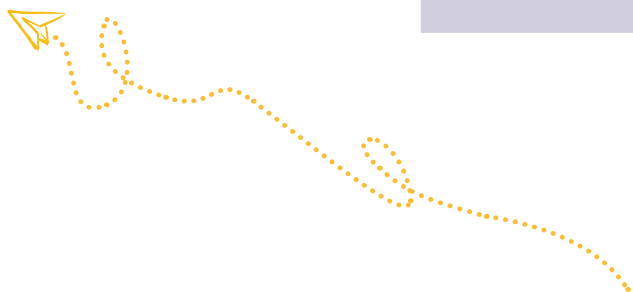
- Безініціативність.
- Боротьба за відновлення статусу.
- Втрата матеріальних ресурсів.
- Замкненість в собі.
- Зміна стратегій взаємодій.
- Знижена мотивація до навчання.
- Нові безпекові реалії.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

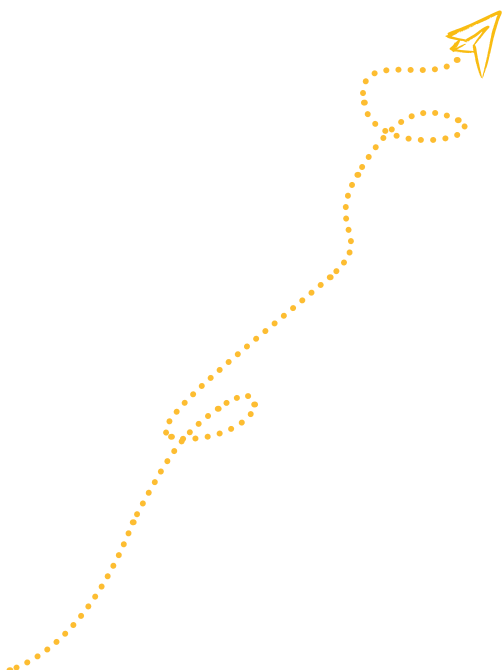
- Взаємодія з батьками/ законними представниками їх залучення до освітнього процесу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей, які перебувають на деокупованих територіях України

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Відсутність можливості здобувати освіту в українській школі.
- Відчуття несправедливості, певні розчарування.
- Втрата безпечного середовища.
- Втрата звичного рівня комфорту.
- Свідок поранень, загибелі людей, насильства, пограбувань, руйнувань тощо.
- Спостереження за мінливістю світу, змінами цінностей людей.
- Формування почуття провини.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Соціальне сприйняття.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Сприяння відчуттю безпеки.
- Сприяння фізичному комфорту.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Допомога в навчанні.
- Емпатійне спілкування.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Залучення батьків/ законних представників.
- Психологічний супровід.

Доповніть:

Можливі проблеми:

- Агресивність.
- Безініціативність.
- Відсутність базових умов для навчання.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Зневіра до людей, суспільства.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

- Взаємодія з батьками/ законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей, які залишилися на тимчасово окупованих територіях України

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Відсутність можливості продовжувати освіту в українській школі.
- Відчуття несправедливості, певні розчарування.
- Втрата безпечного середовища.
- Втрата звичного рівня комфорту.
- Зосередженість на безпекових питаннях.
- Присутність ворожого війська і загрози від нього.
- Різка зміна соціальних контактів.
- Свідок поранень, загибелі людей, насильства, пограбувань, руйнувань.
- Спостереження за мінливістю світу, змінами цінностей людей.
- Формування відчуття провини.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Емпатійне спілкування.
- Залучення батьків/законних представників.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Психологічний супровід.

Доповніть:

Можливі проблеми:

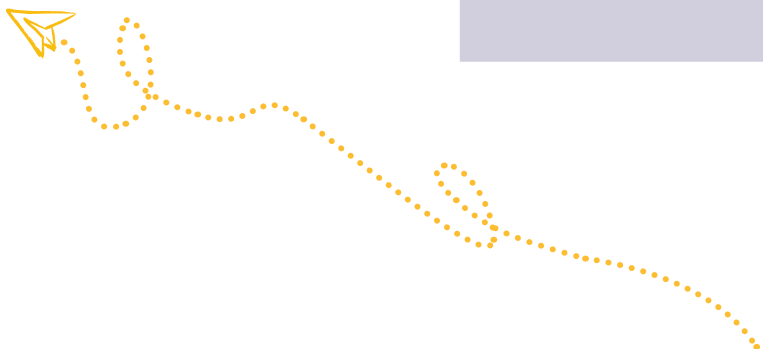
- Агресивність.
- Безініціативність.
- Відсутність базових умов для навчання.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Зневіра до людей, суспільства.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь (за можливості взаємодії):

- Комунікація за принципом «не нашкодити».
- Надання допомоги в отриманні освіти в українській школі.
- Психологічна підтримка.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей, які внаслідок воєнних дій втратили близьких людей

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Відсутність спілкування, підтримки з боку близької людини.
- Втрата життєвих орієнтирів.
- Досвід важкої втрати.
- Побутові проблеми.
- Проблеми з навчанням.
- Руйнування базової потреби в безпеці.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Емпатійне спілкування.
- Залучення батьків/ законних представників.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Психологічний супровід.

Доповніть:

Можливі проблеми:

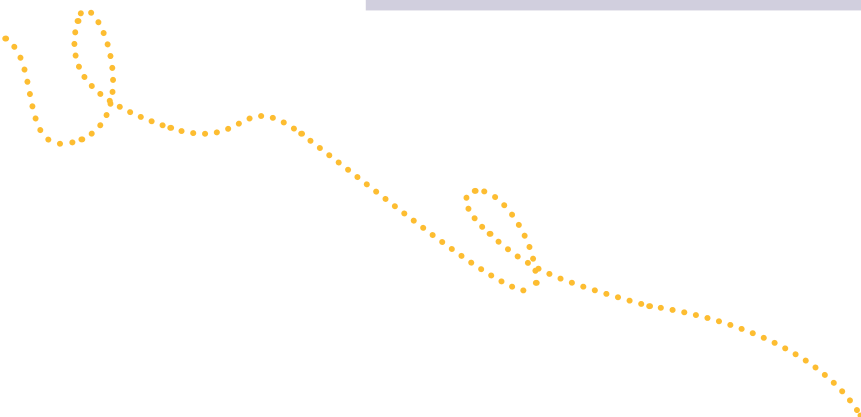
- Агресивність.
- Безініціативність.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Зневіра до людей, суспільства.
- Знижена мотивація до навчання.
- Плаксивість.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь (за можливості взаємодії):

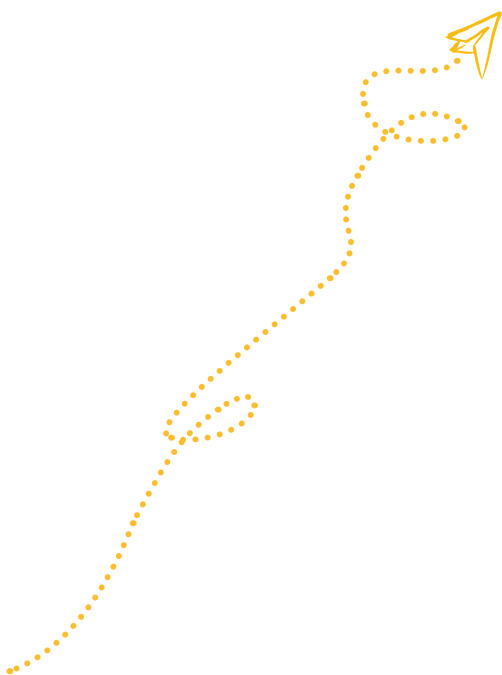
- Взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей, які внаслідок воєнних дій отримали фізичні травми

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Біль, обурення, злість.
- Втрата життєвих орієнтирів.
- Нерозуміння, чому так сталося.
- Побутові проблеми.
- Порушення комунікації.
- Постійне відчуття небезпеки.
- Проблеми з навчанням.
- Розуміння, що тепер інший/-а.

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Допомога в навчанні.
- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Емпатійне спілкування.
- Залучення батьків/опікунів.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Психологічний супровід.
- Фізична реабілітація.

Доповніть:

Можливі проблеми:

- Агресивність.
- Безініціативність.
- Відсутність комфортних умов для навчання.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Зневіра до людей, суспільства.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

- Взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення фізичного, емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Інтеграція в дитячу спільноту дітей з особливими освітніми потребами, які опинилися в умовах війни

Життєвий досвід, який в умовах війни можуть отримати діти:

- Дефіцит уваги з боку батьків.
- Зменшення кола друзів для спілкування (за умови евакуації).
- Підвищений рівень тривожності.
- Побутові проблеми.
- Проблеми з навчанням.
- Скорочення можливостей, які були до війни (до прикладу: закриття соціальних центрів для таких категорій дітей, виїзд з місцевості або країни певних спеціалістів, які з ними працювали тощо).

Доповніть:

Сприятливі умови:

- Дружнє ставлення, доброзичливість оточення.
- Підтримка дорослих та однолітків.
- Допомога в навчанні.
- Емпатійне спілкування.
- Залученість до різних видів діяльності.
- Залучення батьків/законних представників.
- Психологічний супровід.
- Відновлення можливостей отримувати соціальні послуги.

Доповніть:

Можливі проблеми:

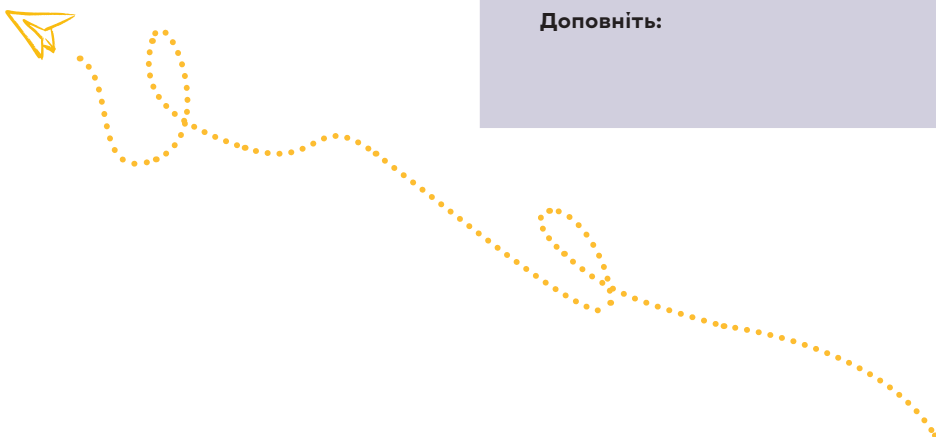
- Агресивність.
- Безініціативність.
- Відсутність комфортних умов для навчання.
- Висока тривожність.
- Заздрість.
- Замкненість в собі.
- Знижена мотивація до навчання.
- Прогалини в навчанні.
- Сприйняття іншими дітьми у спільноті.

Доповніть:

Завдання для педагогів/инь:

- Взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу.
- Здійснення в освітньому процесі індивідуального підходу.
- Залучення дитини до різних видів спільної діяльності.
- Робота з дитячою спільнотою задля прийняття та підтримки дитини.
- Розвиток в дитячій спільноті демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування.
- Соціально-психологічний супровід, створення фізичного, емоційного комфорту та відчуття безпеки.

Доповніть:

Емпатія (гр. *εν* – в і *παθος* – страждання) – усвідомлене співпереживання емоційному стану іншої людини, без втрати відчуття зовнішнього походження цього переживання.

Словник іншомовних слів

Комунікація (лат., спілкуюсь з кимось) – спілкування, передавання інформації.

Словник іншомовних слів

Співпраця – спільна з ким-небудь діяльність.

Словник української мови

Соціально-психологічна компетентність – здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточенням. Формується в процесі освоєння індивідом систем спілкування і включення в спільну діяльність. До складу її входять уміння: орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особисті риси й емоційні стани інших людей, вибирати адекватні способи поводження з ними й реалізовувати їх у процесі взаємодії. Особливу роль відіграє вміння поставити себе на місце іншого.¹⁷

Л. Малініна

Слід зазначити, що в контексті викликів і завдань інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, загалом та для розвитку демократичної взаємодії в дитячій спільноті зокрема, важливим спрямуванням професійної діяльності педагогів/инь є розвиток у дітей здатності до емпатії, комунікації та співпраці, а отже, психологічної та соціальної компетентностей.

Безперечно, задля успішної інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, одним із основних завдань педагогів/инь є налагодження міжособистісної комунікації учасників/ць освітнього процесу на засадах ненасильницького спілкування, застосування якого зменшує агресію, допомагає розв'язувати конфлікти, а отже, сприяє створенню у міжособистісній комунікації учасників/ць освітнього процесу простору співпереживання і взаємопідтримки.

Відтак потребує посилення уваги щодо впровадження в освітній процес закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти соціально-емоційного навчання (СЕН), в основу якого покладені наукові напрацювання з емоційного інтелекту Д. Гоулмена та яке орієнтоване на розвиток м'яких навичок за такими напрямками, як самоусвідомлення, самоорганізація, соціальна свідомість, побудова стосунків та ухвалення відповідальних рішень.¹⁸

Що таке ненасильницьке спілкування (ННС)?

ННС передбачає інтеграцію¹⁹:

- **свідомості** (низка принципів, життя згідно з якими сповнене співчуття, співпраці, хоробрості та щирості);
- **мови** (розуміння того, як саме слова сприяють зв'язку або ж відчуженості);
- **спілкування** (знання про те, як просити бажаного, як чути інших, навіть у разі розбіжності поглядів, і як ухвалювати рішення, які задовольняють усіх);
- **способу впливу** (дії з позиції «влада разом з іншими», замість позиції «влада над іншими»).

Детальніше:

Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя. Харків, 2020. 256 с.

17 Малініна Л. Нова українська школа : формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Київ, 2021. 72 с.
 18 Малініна Л. Нова українська школа : формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Київ, 2021. С. 22.
 19 Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя. Харків, 2020. 256 с.

Соціально-емоційне навчання (СЕН) – це інструмент розвитку «м'яких» навичок, зокрема вміння комунікувати, співпереживати, керувати власними емоціями та розуміти емоції інших, працювати в команді, креативно й критично мислити тощо.²⁰

Л. Малініна

Емоційний інтелект – здатність мотивувати себе і, незважаючи на труднощі, наполегливо йти до мети, вміння стримувати імпульсивні дії та відкладати задоволення, контролювати свій настрій і не дозволяти стражданням блокувати раціональне мислення, співпереживати й сподіватися.²¹

Д. Гоулман

Соціальний інтелект – здатність розуміти інших і діяти мудро, взаємодіючи з іншими людьми.²²

Д. Гоулман

Детальніше:

Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків, 2018. 512 с.

Безумовно розвиток у дітей емоційного та соціального інтелектів матиме позитивний вплив на спільноту в дитячій спільноті:

Самосвідомість або усвідомлення власних емоцій:

- удосконалення навичок розпізнавання емоцій та вміння їх називати;
- уміння краще зрозуміти причини почуттів;
- усвідомлення різниці між почуттями та діями.

Самоконтроль або уміння керувати емоціями:

- розвинена стійкість до розчарувань та вміння керувати гнівом;
- менша кількість словесних образ, бійок і випадків зриву шкільних занять;
- уміння належним чином виявити гнів, не переходячи до бійки;
- менш агресивна та деструктивна поведінка;
- більше позитивних почуттів щодо себе, школи та сім'ї;
- здатність краще боротися зі стресом;
- менше тривожності та соціальної тривожності.

Самотивація або уміння правильно скеровувати емоції:

- посилення почуття відповідальності;
- поліпшення здатності зосереджувати увагу на конкретному завданні;
- менша імпульсивність, більший самоконтроль;
- підвищення рівня академічних досягнень.

Емпатія або вміння розпізнавати емоції інших людей:

- більш розвинуте вміння приймати точку зору іншої людини;
- посилення емпатії та сприйнятливості до почуттів інших;
- здатність уважніше слухати.

Налагодження та підтримання стосунків:

- здатність краще аналізувати й розуміти власні стосунки з іншими;
- уміння ефективно вирішувати конфлікти та обговорювати непорозуміння;
- уміння розв'язувати проблеми, що виникають у стосунках;
- більша впевненість у собі й хороші навички спілкування;
- велика популярність і товариськість, залученість до справ однолітків;
- більша дбайливість і люб'язність;
- більша залученість у суспільне життя, краще вміння вписуватись у певну групу;
- щедрість, краща співпраця з іншими, готовність допомогти;
- більша демократичність у стосунках з іншими людьми,²³

20 Малініна Л. Нова українська школа: формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Київ, 2021. 72 с.

21 Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків, 2018. 512 с.

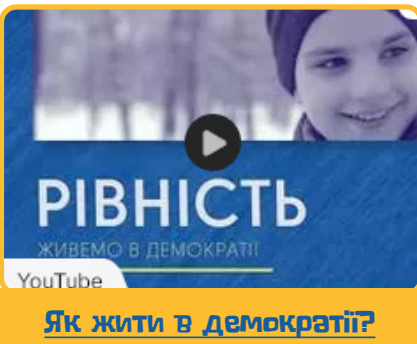
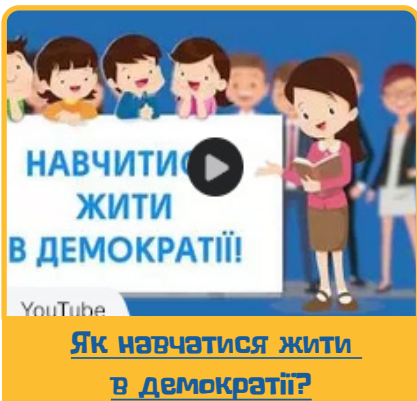
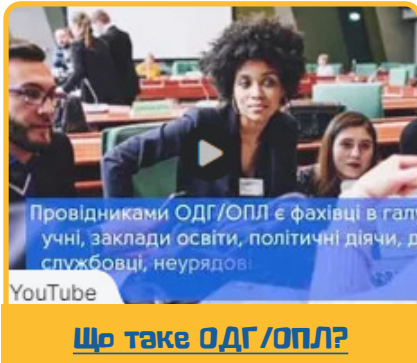
22 Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків, 2018. 512 с.

23 Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2018. С. 482-484.

**Використання ресурсів
ОДГ/ОПЛ у роботі з дитячими
спільнотами задля сприяння
інтеграції дітей, які опинилися
в умовах війни**

Більше про ОДГ/ОПЛ в інформаційних відео:

Отже, з питаннями «Для чого навчати?» та «Чому навчати?» ми визначилися. Постає питання «Як навчати?». І тут ми пропонуємо розглянути можливості навчальних ресурсів освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ).

Слід зазначити, що освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини не є чимось новим для українського освітнього простору, адже вже багато років активно впроваджується у формальну та неформальну освіту дітей і дорослих, водночас з року в рік актуалізується у відповідь на усе нові та нові виклики сьогодення.

Навчально-методичні ресурси ОДГ/ОПЛ розміщені на міжнародному освітньому веб-сайті [Living Democracy](#)

Пропонуємо декілька основних тез на користь використання навчально-методичних ресурсів ОДГ/ОПЛ у контексті наявного запиту на інтеграцію в дитячі спільноти дітей, які опинилися в умовах війни:

● Інтеграція в дитячі спільноти дітей, які опинилися в умовах війни, передбачає демократизацію спільноти дітей у дитячих спільнотах, а будь-яка спільнота, яка позиціонує себе як демократична, має у щоденній практиці спільноти поцінувати принципи прав людини та демократії:

- повага до різноманіття;
- участь кожного;
- рівні можливості;
- повага до людської гідності;
- мирне співіснування.²⁴

Детальніше:

[Демократія і права людини починаються з нас: Хартія для кожної людини](#)

● Задля того, щоб вищезазначені принципи в дитячій спільноті були дієвими, слід особливу увагу приділяти розвитку в дітей компетентностей для культури демократії, які тісно переплітаються та посилюють соціально-психологічну компетентність:

- **цінності:** повага до людської гідності та прав людини, визнання цінності культурного різноманіття, визнання цінності демократії;
- **ставлення:** відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей, повага, громадянська свідомість, відповідальність, впевненість у собі, прийняття невизначеності та неоднозначності;

24 [Демократія і права людини починаються з нас: Хартія для кожної людини](#)

Детальніше:

[Рамки компетентностей для культури демократії. Том 1. Контекст, концепції та модель](#)

● **уміння:** уміння самостійно вчитися, аналітичне та критичне мислення, вміння слухати та спостерігати, емпатія, гнучкість та вміння адаптуватися, мовні, комунікативні вміння та різноманітність, уміння співпрацювати, уміння розв'язувати конфлікти;

● **знання та критичне розуміння:** знання самого/ї себе та критична самооцінка, знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування, знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо.²⁵

● Розвиток компетентностей для культури демократії базується на розгляді 9 ключових тем ОДГ/ОПЛ, опрацювання яких передбачається на трьох рівнях: клас, школа, суспільство. Це дає можливість дітям на основі зрозумілого їм контексту поступово формувати розуміння «складних питань»:

- ідентичність;
- різноманітність і плюралізм;
- рівноправність;
- права та свободи;
- конфлікт;
- відповідальність;
- правила та закон;
- уряд і політика;
- медіа.²⁶

● Методологічною основою ОДГ/ОПЛ є навчання «ПРО, ЧЕРЕЗ, ДЛЯ демократії та прав людини», що втілюється не лише через зміст, а й завдяки використанню активних технологій навчання. Останні базуються на компетентнісному, діяльнісному та конструктивістському підходах, а отже, орієнтовані на набуття дітьми під час навчальної активності досвіду демократичної спільноти, який у подальшому транслюватиметься в інші контексти взаємодії в межах та поза межами дитячої спільноти. Це такі технології навчання, як:

- технологія індуктивного навчання;
- технологія активного навчання;
- технологія релевантного навчання;
- технологія кооперативного навчання;
- технологія інтерактивного навчання;
- технологія розвитку критичного мислення;
- технологія «навчання через участь».²⁷

Детальніше:

[Учителі. Living Democracy](#)

Детальніше:

[Учителі. Living Democracy](#)

Цей методичний посібник містить добірку навчальних активностей, розроблених на основі навчально-методичних ресурсів ОДГ/ОПЛ міжнародної освітньої платформи «Living Democracy», використання яких в освітньому процесі покликано розвивати в дітей когнітивні, поведінкові, соціальні й емоційні навички, необхідні для соціальної адаптації, інтеграції, інклюзивності й самореалізації особистостей та спільнот.

²⁵ [Рамки компетентностей для культури демократії. Том 1. Контекст, концепції та модель](#)

²⁶ [Учителі. Living Democracy](#)

²⁷ [Учителі. Living Democracy](#)

Задля утвердження дітей в думці, що ми стаємо сильнішими разом, пропонуємо опрацювання таких тем:

● Я. Ти. Ми

(знайомство, розвиток дружньої атмосфери в дитячих спільнотах);

● Ми діти і ми маємо права

(дослідження прав людини і прав дитини);

● Ми є частиною великого світу

(прийняття різноманітності та емпатійне сприйняття інших);

● Ми живемо та навчаємось за правилами

(спільне погодження правил та конструктивне розв'язання конфліктів).

Можливо, виникає питання, чому саме в такій послідовності?

● У будь-якій дитячій спільноті першочергово варто створити дружню атмосферу, сприятливу для відкритого спілкування та ефективної взаємодії. А задля цього дітям потрібно усвідомити власну цінність у спільноті, тобто повірити в себе і стати сміливим бути собою. А також цінність інших дітей, тобто налаштуватися діяти командно.

● Тема цінності, унікальності, індивідуальності кожної дитини розвивається у темі різноманітності та рівноправності: ми всі різні, однак ми всі рівні у своїй людській гідності. І задля розвитку розуміння рівноправності дітям не лише варто знати свої права, а й шанобливо ставитися до прав інших. Останнє покладає на дітей певні моральні зобов'язання, які легше виконувати за умови розвитку такої якості, як емпатійність.

● Як би того не хотілося, однак ми живемо у світі упереджень та стереотипів. І наші діти змалечку «вбирають в себе» різні стереотипи, що відбиваються на їхньому спілкуванні, зокрема із однолітками. До того ж кожна дитина має власні цінності та інтереси, якими вона керується у повсякденному житті і за потреби відстоює своє «Я» різними доступними їй способами. Звідси почасти й «ростуть ноги» у сварок і бійок між дітьми в спільноті. Тож на шляху порозуміння, дітям не лише слід вміти відстоювати свої права та шанобливо ставитися до прав інших, а й розвивати здатність до толерантного прийняття багатоманітності.

● Тож постає питання: різноманітність – це ресурс чи проблема? Погодьтеся, що однозначну відповідь на це питання складно дати. Однак однозначно ми живемо у світі різноманітності, яке сповнено різними суперечностями, що мають властивість переростати в конфлікти. Звісно, ризиків виникнення приводів для конфліктів у дитячій спільноті стає менше, якщо у дітей розвинуте шанобливе ставлення до прав, емпатія та відповідальність. Однак все одно їх не уникнути. А якщо не уникнути, то варто конструктивно вирішувати. А ще краще, спільно погоджувати правила та відповідно діяти. За такої умови різноманітність стане ресурсом, адже замість розв'язання «проблем», усю енергію спільноти можна буде спрямувати на саморозвиток та самореалізацію в навчанні та різноманітній спільній діяльності. І звісно, варто не забувати святкувати спільний успіх!

Ми шануємо право педагогів та педагогинь на академічну свободу, тому зміст і форми проведення навчальних активностей є відкритими до контекстної адаптації та педагогічної творчості за умови, що це відповідатиме концепції ОДГ/ОПГ і сприятиме тому, щоб усі діти могли успішно брати в них участь. Організовувати навчальні активності слід таким чином, щоб:

- врахувати соціальні характеристики та забезпечити індивідуальні потреби дітей щодо інтеграції в спільноту;
- врахувати відмінності навчальних стилів дітей, їх творчих здібностей, інтересів та схильностей;
- врахувати вікові особливості розвитку дітей, сформованість навчальних навичок та атмосферу в дитячій спільноті.

Особливістю навчальних активностей є універсальність та адаптивність більшості з них до будь-якої вікової категорії дітей і рівня їх обізнаності з питань демократичного громадянства та прав людини. Задля налагодження комунікації та взаємодопомоги дітей можна об'єднувати в різновікові групи.

До кожної запропонованої навчальної активності надається детальний алгоритм проведення, посилання на першоджерела, перелік необхідних матеріальних ресурсів та роздаткові матеріали, а також онлайн-застосунки, які можуть стати у пригоді за умови проведення навчальних активностей в онлайн-форматі.

Під час проведення запропонованих в методичному порадику навчальних активностей з використанням ресурсів ОДГ/ОПЛ педагоги/ні мають бути готовими до виконання ролі фасилітатора/ки, який/а:

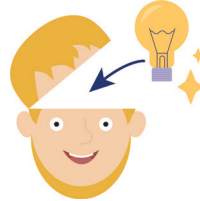
- допомагає групі зрозуміти спільну мету;
- допомагає дітям сконцентруватися на цілях та змісті заняття;
- організовує процес співпраці в групі з високим рівнем залученості;
- керує процесом дискусії, тримаючи фокус;
- візуалізує матеріал, веде запис ідей, ключових думок;
- забезпечує дотримання правил взаємодії, процедури фасилітації та регламентує процес;
- мотивує дітей на пошук та ухвалення рішень;
- підтримує позитивну групову динаміку;
- дотримується нейтралітету, не захищає жодну з позицій або сторін;
- адаптує процес, завдання відповідно до емоційного фону в групі;
- керує конфліктами;
- надає зворотний зв'язок, який дає змогу групі знайти зони для подальшого розвитку.²⁸

²⁸ [Культура й практика викладання прав людини : поради, вправи, симуляційні ігри : методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проєкту «SIMschool – симуляційні ігри для вивчення прав людини». Харків, 2021. С. 19–21.](#)

І звичайно ж, важливим є отримання етичного кодексу викладача/ки ОДГ/ОПЛ, що передбачає:

- **СПРАВЕДЛИВІСТЬ:**
бути справедливим з дітьми;

- **ВІДКРИТІСТЬ:**
готовність слухати і вчитися у дітей;

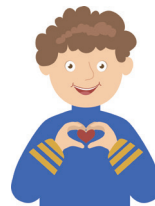
- **НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ:**
рівнозначність в оцінюванні внесків дітей;

- **СПІВПЕРЕЖИВАННЯ:**
передбачення питань від дитини;

- **ВПЕВНЕНІСТЬ У СОБІ:**
відсутність упереджень та агресивної поведінки;

- **ЧУТЛИВІСТЬ:**
обережне ставлення до суперечливих питань та емоцій;

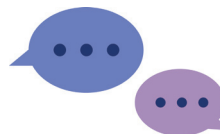
- **ПОВАГА:**
визнання культурних і соціальних відмінностей;

- **ДОСТОВІРНІСТЬ:**
готовність поділитися власними поглядами;

- **САМОСВІДОМІСТЬ:**
опанування власними упередженнями;

- **ГОТОВНІСТЬ ДО ДІАЛОГУ:**
стимулювання дебатів і дискусій.²⁹

²⁹ Освіта для демократичного громадянства : посібник для підготовки вчителів з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф; заг. ред. Укр. Версії : Н. Протасова. Київ, 2009. С. 27.

Про що педагог/иня має подбати ДО?

Етичне володіння інформацією про дітей та дитячу спільноту допомагає педагогу/ині виробити ефективні стратегії в роботі із занадто вразливими питаннями.

- Які знання мені необхідні?
- Для чого мені потрібні ці знання? Дійсно?
- Що я вже знаю?
- Що мені слід дізнатися?
- Як я це можу зробити?
- Як це потрібно зробити?
- Що робити, якщо я не можу дізнатися певну інформацію?

Про що педагог/иня має подбати ПІСЛЯ?

Отримання та сприйняття зворотного зв'язку від дітей, а також саморефлексія набутого досвіду має бути передумовою напрацювання подальших педагогічних стратегій.

- Що я збирався/лась зробити та чому?
- Який зв'язок між моїми цілями та задачами щодо інтеграції дітей?
- Як я працював/ла над досягненням своєї мети?
- Кого було залучено?
- Як я знаю, що те, що я зробив/ла досягло того, що я планував/ла робити?
- Які знання та досвід діти беруть із собою в життя?
- Які приклади я можу надати на підтвердження навчальних досягнень?
- Під час підготовки з яких питань мені потрібно було поглибити знання?
- Чого я навчився/лась, вживаючи на практиці такі дії?
- Якби я робив/ла це знову, що б я міг/ла залишити?
- Що б я змінив/ла?
- З чим би я міг/ла поекспериментувати?³⁰

А про що ж педагог/иня має подбати ПІД ЧАС?

Діалог, заснований на повазі до особистості, має лягти в основу налагодження спілкування, взаємодії та співпраці між педагогом/инею та дітьми як рівноправними учасниками освітнього процесу.

- Називаю кожну дитину на ім'я?
- Часто взаємодію з кожною дитиною?
- Розмовляю з дітьми на рівні їхніх очей?
- Звертаюся до дітей з повагою та увагою?
- Використовую позитивний невербальний зв'язок з дітьми?
- Відмічаю сильні сторони кожної дитини та її досягнення?
- Проявляю повагу до думок і суджень кожної дитини?
- Надаю дітям рівні можливості брати участь у всіх видах діяльності?
- Розміщую роботи дітей на рівні їх очей у просторі, щоб їх могли бачити усі?
- Змінюю середовище відповідно до потреб кожної дитини і змісту активності?
- Признаю за дітьми право вибору і створюю можливості для його реалізації?
- Створюю можливості для спільних рішень, прийняття компромісних рішень і досягнення консенсусу?
- Створюю ситуації, в яких діти мають співпрацювати один з одним/одна з одною, виконуючи щось по черзі, допомагаючи один одному/одна з одною для досягнення позитивного результату?
- Забезпечую рівний доступ до ресурсів для всіх дітей?
- Забезпечую рівні можливості продемонструвати свої результати і висловити свої ідеї для всіх дітей?
- Користуюся відповідними моментами протягом навчальної активності, щоб показати дітям цінність відмінностей?
- Використовую ситуації з життя для того, щоб допомогти дітям виявляти випадки дискримінації, упередження й стереотипів, обговорюю з дітьми етичні аспекти нерівності?
- Даю можливість дітям подумати й обговорити етичні питання і конфлікти з різних точок зору?
- Втручаюся, коли бачу, що діти виключають інших дітей із спільних видів діяльності через свої упередження чи стереотипи?³¹

31 Супервізія як стратегія покращення якості викладання : порадник для супервізорів (наставників). Черкаси, 2018. 74 с.

Я. Ты. Мы

Знайомство, розвиток дружньої атмосфери в дитячій спільноті

- **позитивна емоційна енергетизація в дитячій спільноті;**
- **стимулювання у дітей почуття гідності через розпізнавання та оцінювання власних позитивних рис;**
- **зміцнення дітей через поліпшення обізнаності про власні ресурси;**
- **розвиток уяви, критичного та творчого мислення, навичок самопрезентації, активного слухання, командної роботи;**
- **згуртування дитячої спільноти через розвиток відчуття єдності та цінності різноманіття.**

- **БУКЕТ КВІТІВ**
- **НАШ ГЕРБ**
- **СЕРЦЯ**

Назва	БУКЕТ КВІТІВ
Ключові поняття	Різноманітність, гідність, дружба, ідентичність, особистість, сили характеру, сильні риси особистості, спільнота
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • знайомство, розвиток дружньої атмосфери в дитячій спільноті; • стимулювання у дітей почуття гідності через розпізнавання та оцінювання своїх позитивних рис; • ознайомлення з потенціалом власних індивідуальних сильних сторін особистості, які вони привносять у дитячу спільноту
Формат	Індивідуальна робота, обговорення в колі
Продукт	Портрет дитячої спільноти
Час	Прогнозовано 40 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • шаблон різнокольорової квітки з п'ятьма пелюстками (для кожної дитини); • 1 великий аркуш паперу із зображенням вази; • 1 паперовий бантик з написом на стрічках «Ми всі різні – ми всі рівні»; • фліпчарт/дошка; • фломастери, кольорові олівці чи ручки (за кількістю дітей); • 1 клей-олівець чи подвійний скотч (можна заздалегідь прикріпити шматочок скотчу до шаблону квітки); • ножиці, клей для кожної дитини (за потреби)
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Вправа 1.4. Букет квітів Уроки 2-3. Блок 1 (1-й клас) У мене є ім'я – у нас є школа
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, учителів, батьків. Різноманітність і плюралізм
<p>Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Google Презентація, Mentimeter</p>	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	Діти сідають у коло. Кожна дитина отримує шаблон квітки, у центр якої вписує своє ім'я.
Крок 2	На пелюстках квітки діти записують відповіді на запитання, які фасилітатор(ка) озвучує почергово: <ol style="list-style-type: none">1. Що є силою мого характеру?2. Що для мене важливо в житті?3. Що я вмію добре робити?4. Що приносить мені задоволення?5. Що для мене означає слово «дружити»?
Крок 3	Діти озвучують написане та розміщують кожну квітку поруч із зображенням вази на великому аркуші паперу, прикріпленому до дошки. Методична ремарка: написи озвучують за бажанням. Фасилітатор/ка має бути готовим/ою, що деякі діти не захочуть їх висловлювати. Можна заздалегідь запропонувати озвучити ім'я та те, що діти хочуть, щоб інші почули.
Крок 4	Фасилітатор/ка домальовує на плакаті стебла та листя, щоб утворився букет.
Крок 5	Сидячи в колі, усі висловлюють власні думки – обмірковують і намагаються інтерпретувати зображення квітів: <ul style="list-style-type: none">● Що можуть символізувати квітки?● Що може символізувати ваза?● Чому важливо мати ім'я? Методична ремарка: Це допомагає зрозуміти символічне значення: букет втратить свою красу, якщо деяких квітів не буде (спільнота); кожна квітка різна та додає унікальності (гідність людини); водночас усі квіти подібні, отже, одна квітка так само важлива, як і інші (рівність).
Крок 6	На завершення можна зробити напис «Ми всі різні – ми всі рівні» на бантику та прикрасити ним букет. Це зробить його особливим!

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Що нового ви дізналися про себе?
- Що нового ви дізналися про інших?
- Що нового ви дізналися про нас?
- Ми всі різні, однак дещо нас об'єднує. Що саме?
- Як називаються об'єднання людей?
(Спільнота, група, колектив, громада, команда, клуб тощо)
- Чому та для чого люди об'єднуються?
- Яку спільноту дітей можна назвати дружньою?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після сьогоднішньої зустрічі?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми старшого дошкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Фасилітатор/ка заздалегідь готує шаблон квіток-розмальовок з п'ятьма пелюстками з іменем дитини всередині або з її фотографією та розкладає їх на підлозі. Дітям пропонують уявити, що вони на галявині.</p> <p> Завдання: зібрати квіти в букет, а саме: кожна дитина знаходить квітку зі своєю фотографією або ж фасилітатор/ка допомагає віднайти квітку з ім'ям дитини.</p> <p>Крок 2:</p> <p>Пелюстки квітки діти зафарбовують тими кольорами, які асоціюються у них до відповідних запитань, які фасилітатор/ка озвучує почергово (процес супроводжується висловлюваннями дітей). Також фасилітатор/ка може підготувати та розмістити на видному місці малюнки-підказки відповідей на запитання (див. дод.1).</p>
<p>У роботі з дітьми молодшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Кожна дитина отримує шаблон квітки або ж аркуш паперу із зображенням квіти, яку слід самостійно вирізати та в центр вписати власне ім'я.</p> <p>Крок 2:</p> <p>За умови проведення під час ранкової зустрічі, квітку можна доповнити ще однією пелюсткою та додати запитання відповідно до теми тижня чи місяця.</p>
<p>У роботі з дітьми середнього шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Кожна дитина самостійно малює на кольоровому папері квітку та вирізає її.</p> <p>Можна замінити назву вправи на «Колосок», відповідно шаблон квітки слід замінити на шаблон колоска.</p>
<p>У роботі з дітьми старшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Кожна дитина самостійно малює на кольоровому папері квітку та вирізає її.</p> <p>Можна замінити назву вправи на «Формула нашої спільноти», відповідно шаблон квітки слід замінити на шаблон молекули.</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Сили характеру та чесноти³²

Сили характеру та чесноти	
Мудрість та знання 	креативність, допитливість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість
Відважність 	хоробрість (доблесть), наполегливість (старанність, працелюбність), чесність (щирість, цілісність), енергійність (життєстійкість, ентузіазм, бадьорість, енергійність)
Людяність 	любов, доброта (великодушність, турбота, піклування, співчуття, альтруїстична любов, люб'язність), соціальний та емоційний інтелект (емоційний інтелект, особистісний інтелект)
Справедливість 	здатність до командної роботи (усвідомлення себе громадянином / громадянкою, соціальна відповідальність, відданість), справедливість, лідерство
Поміркованість 	уміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль (вміння опановувати себе)
Духовність 	цінування краси та досконалості в усьому (благоговіння, подив, піднесеність), вдячність, оптимізм (надія, орієнтація на майбутнє), гумор (грайливість), духовність (віра, сенс життя)

Назва	НАШ ГЕРБ
Ключові поняття	Різноманітність, гідність, єдність, ідентичність, команда, особистість, рівність, сильні сторони особистості, спільнота
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • зміцнення дітей через поліпшення обізнаності про власні ресурси; • розвиток уяви, критичного та творчого мислення, навичок самопрезентації, активного слухання, командної роботи; • згуртування дитячої спільноти через розвиток відчуття єдності та цінності різноманіття
Формат	Інтерв'ю, індивідуальна та групова робота, обговорення в колі
Продукт	Герб дитячої спільноти
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (упродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • опитувальник (для кожної дитини); • роздруківка на аркуші паперу формату А4 шаблону гербу (1 шаблон для 1 міні групи з 4 осіб); • 1 аркуш паперу формату А1; • фліпчарт / дошка; • фломастери або кольорові олівці, маркери; • клей-олівець; • набір картинок-пазлів для об'єднання в групи по 4 особи
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в колі, в групах
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Урок 1. Це те, що мені подобається Урок 2. Мої особисті символи (Герб. Частина I) Урок 3. Це наш герб (Герб. Частина II) Урок 4. Особистості та групи
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, учителів та батьків. Уряд і політика
Працюємо онлайн: пропоновані застосунки – Padlet	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка роздає кожній дитині роздруківку опитувальника (див. дод. 1). та олівці або ручки. Пояснює, що наразі вони мають працювати в першій колонці:</p> <ul style="list-style-type: none">● Напишіть своє ім'я.● Напишіть три справи, які вам подобаються і які ви робите.● Напишіть три справи, які ви робите, але вони вам не подобаються.● Напишіть три справи, які ви не робите і не любите робити.● Напишіть три справи, які ви не робите, але хотіли б зробити.
Крок 2	<p>Коли діти завершать виконувати завдання, фасилітатор/ка пропонує їм пройтися та поділитися результатами роботи з іншими трьома дітьми. Вони мають взяти інтерв'ю та записати відповіді цих дітей у роздруківці з запитаннями.</p>
Крок 3	<p>Фасилітатор/ка просить дітей зібратися разом у коло для обговорення таких питань:</p> <ul style="list-style-type: none">● Що ви думаєте про відповіді дітей, у яких ви брали інтерв'ю? Що вас здивувало?● Які справи можете виконувати тільки ви?● Які справи інших дітей вас найбільше схвилювали?● Чи бачите ви спільні справи, які вам подобаються, але ви не робите?● Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ви любите та що робите?● Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ви не любите, але робите?● Що ми можемо зробити усі разом? Сьогодні? На цьому тижні? Найближчим часом?● Чому ці знання важливі?● Про що б ви хотіли поміркувати більше після сьогоднішньої зустрічі? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
Крок 4	<p>Фасилітатор/ка формує групи по 4 особи. Задля цього діти отримують частинку пазла. Вони шукають інші частинки, щоб сформувати загальну картинку.</p> <p> Методична ремарка: для складання пазлів бажано дібрати картинку, на яких зображені різні справи, які діти можуть робити спільно.</p>

Перебіг навчальної активності

Крок 5

Кожна група отримує шаблон герба (див. дод. 2). Спочатку діти працюють індивідуально: обирають частинку герба, записують своє ім'я та візуалізують (малюють, зображують) символ чи символи, які демонструють їх «суперсилу». Далі кожна дитина пояснює свій символ чи символи членам/киням своєї групи. Після цього група зображує свій спільний символ (центр герба), девіз групи (верхній прапор) та назву своєї групи (нижній прапор). На знак завершення роботи члени/кині групи беруться за руки, підводять їх угору, промовляючи «Ми – команда!».

Методична ремарка: діти можуть розробити власний вигляд гербу, не прив'язуючись до шаблону.

Крок 6

Діти сідають у коло. Завершені герби групи представляють спільноті за таким алгоритмом:

- Наша команда називається...
- Я – (називає ім'я), я привношу в команду...
(називає суперсилу)
- ...
- Наш девіз...

Паралельно з презентацією груп фасилітатор/ка кріпить розроблені ними герби на аркуші паперу формату А1, тим самим створюючи герб дитячої спільноти (можливо, необхідно склеїти два аркуші формату А1).

Крок 7

Далі фасилітатор/ка спонукає дітей до обговорень можливих назви та девізу спільноти. Думки дітей фіксують на дошці чи аркуші фліпчарту. Після того, як усі охочі висловилися, відбувається ухвалення рішення щодо вибору назви та девізу спільноти шляхом голосування піднятою рукою або з використанням кольорових наліпок.

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- У яких ситуаціях ваші сильні сторони допомагають вам у житті? Наведіть приклади, як вони допомагають вам.
- У яких ситуаціях ваші сильні сторони можуть допомогти нашій спільноті? Наведіть приклади, як вони можуть допомогти нашій спільноті.
- Як ви розумієте вислів «Наша сила в єдності!»? Чи погоджуєтесь ви з ним? Чому?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

На знак завершення роботи усі діти беруться за руки, підводять їх угору, промовляючи «Ми – команда!».

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

(Кроки 2, 4, 7 пропускаються)

Крок 1:

Роздатковий матеріал можна доповнити картинками-підказками для відповідей на запитання. Сюрпризний момент: до дітей приходить казковий персонаж, який/а пропонує взяти у дітей інтерв'ю, щоб ближче з ними познайомитися.

Запитання для інтерв'ю:

- Що тобі подобається робити?
- Що ти не любиш робити?
- Що ти не любиш робити, але робиш?
- Що ти мрієш зробити?

Крок 5:

Фасилітатор/ка завчасно розробляє макет герба та прикріплює його до дошки. Поруч на столику розміщує заздалегідь підготовлені зображення, які можуть стати прикрасою для герба. Діти їх обирають та за підтримки фасилітатора/ки приклеюють до герба.

Крок 6:

Казковий герой розповідає дітям про свою суперсилу, якою він/вона хоче поділитися з усіма, пропонує дітям назвати свою.

Пропозиція педагогічної стратегії

Можливе використання лише елемента вправи:

Фасилітатор/ка заздалегідь готує макет герба: формат А1 зі світлинами дітей. Кожна дитина знаходить себе і наліпкою чи «кольоровою» долонькою фіксує як частинку великої дружньої спільноти. На знак завершення роботи діти беруться за руки, підводять їх угору, промовляючи «Ми – команда!».

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

На кожне запитання зменшити кількість відповідей з трьох до однієї.

Пропозиція педагогічної стратегії

Вправа розпочинається з 4 кроку.

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

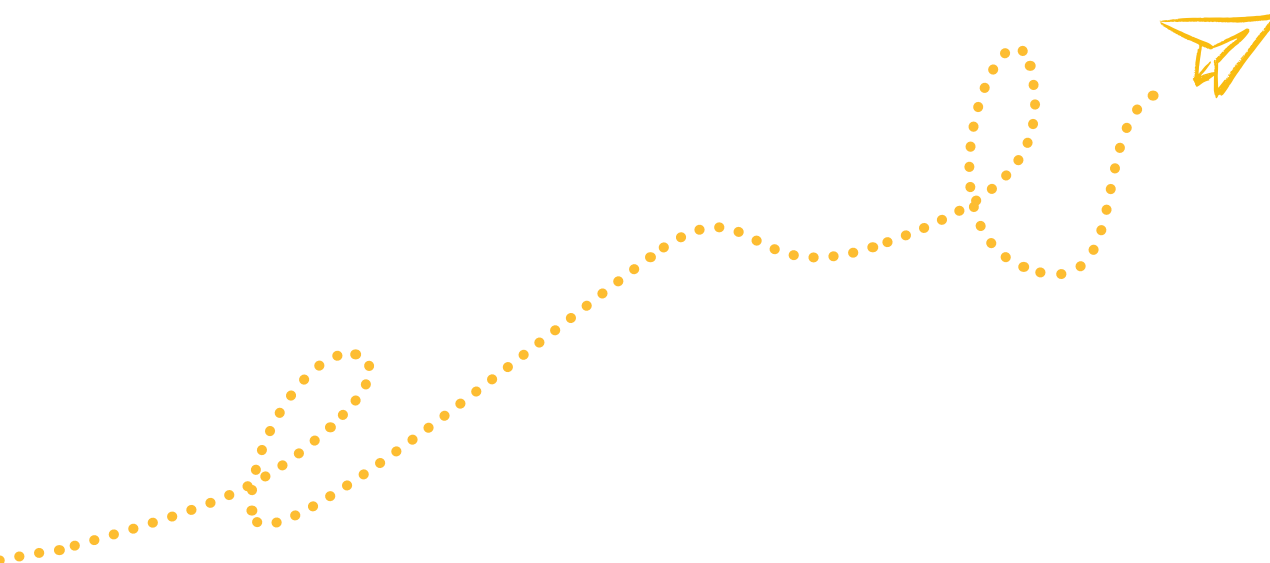
Можна замінити заповнення роздруківки-опитувальника на вибір картинок із зображеннями справ/дій. Також можна варіювати кількість відповідей на запитання та кількість дітей, у яких слід взяти інтерв'ю.

Крок 5:

Можна запропонувати зробити герб за технікою аплікації, використавши картинки із зображенням справ/дій.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми середнього шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Рефлексія демократичної карти: На завершення обговорення можна запропонувати дітям підібрати асоціації до слова «команда».
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Можна замість візуалізації символів скористатися технікою «колаж».
	Пропозиція педагогічної стратегії
	Рефлексія демократичної карти: Можна запропонувати дітям ознайомитися та обговорити стадії розвитку команди за Брюсом Такеменом (див. дод. 3).

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

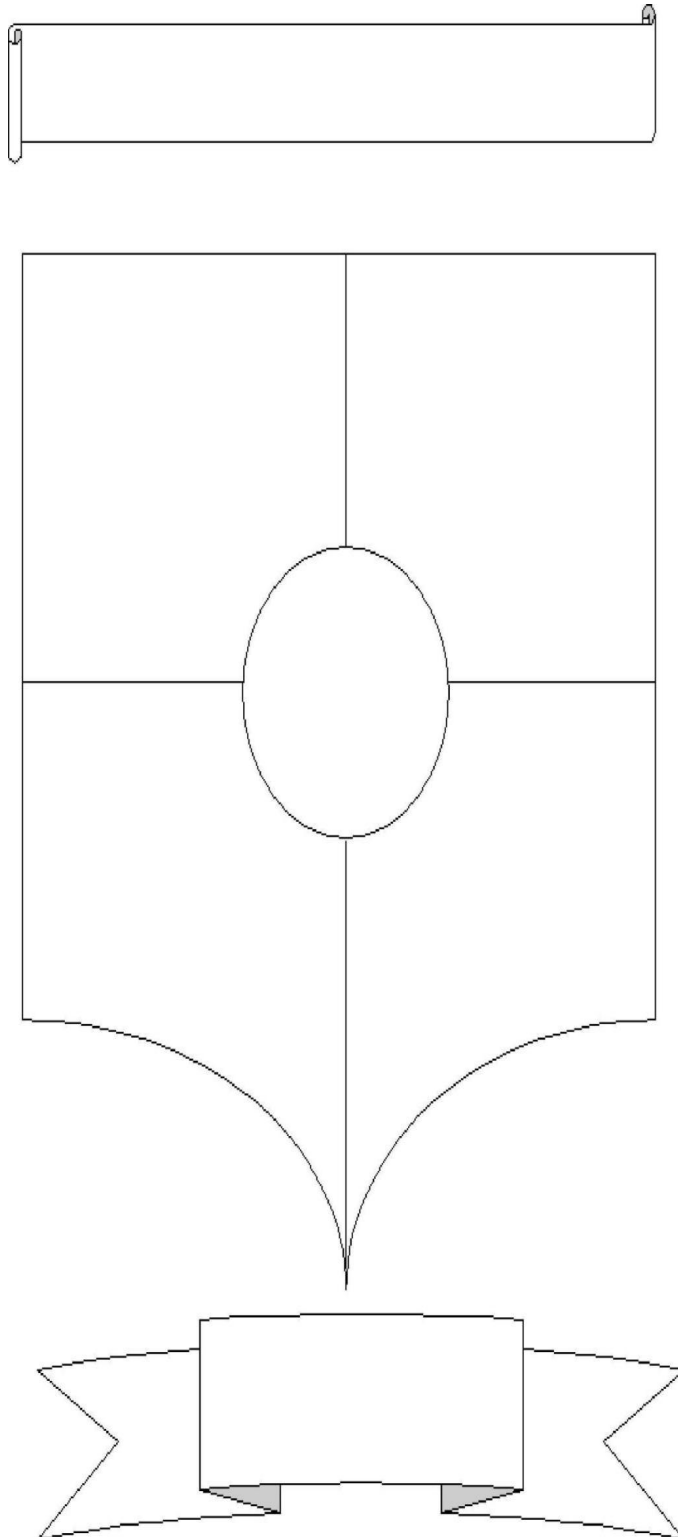
Опитувальник³³

Ім'я	_____	_____	_____	_____
Три справи, які подобаються і які я роблю	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____
Три справи, які я роблю, але вони мені не подобаються	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____
Три справи, які я не роблю і не люблю робити	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____
Три справи, які я не роблю, але хотів(ла) би робити	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____	1. _____ _____ 2. _____ _____ 3. _____ _____

33 Роздаткові матеріали до розділу 1, урок 1: Таблиці «Я люблю...», «Я не люблю...»

Додаток 2.

Шаблон «Герб»³⁴

³⁴ Роздаткові матеріали до розділу 1, уроки 2, 3: Шаблон герба

Додаток 3.

Стадії розвитку команди за Брюсом Такеменом³⁵

35 [Стадії розвитку груп за Такеменом](#)

Назва	СЕРЦЯ
Ключові поняття	Різноманітність, гідність, єдність, ідентичність, ім'я, особистість, рівноправність, позитивні риси, спільнота, шанобливе ставлення
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • допомога дітям запам'ятати імена одине одного; • стимулювання в дітей почуття шанобливого ставлення до інших через розпізнавання та оцінювання їхніх позитивних рис; • розвиток навичок взаємопрезентації, активного слухання; • згуртування дитячої спільноти через розвиток відчуття єдності та цінності різноманіття
Формат	Обговорення у колі
Продукт	Бейджі для членів/членкинь дитячої спільноти
Час	Прогнозовано 30 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • кольорові паперові серця з ниточками (або булавками) і написами імен дітей та фасилітатора(ки) • роздруковані питання для обговорення на аркуші паперу формату А4 • фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Урок 1. Блок 1 (1-й клас) У мене є ім'я – у нас є школа
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, підлітків, учителів та батьків. Ідентичність
Працюємо онлайн: пропоновані застосунки – Google Презентація	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	Діти сідають у коло, у центрі якого викладено кольорові паперові серця у такий спосіб, щоб діти не бачили написи імен.
Крок 2	<p>Фасилітатор/ка першим/ою бере одне із сердець, віднаходить дитину з іменем, написаним на ньому, і відповідає на запитання, звертаючись до цієї дитини:</p> <ul style="list-style-type: none">● Що мені в тобі подобається?● Що ми вже робили разом?● Чому б я сумував/ла за тобою, якби тебе тут не було? <p>Після цього «дарує» серце цій дитині.</p> <p> Методична ремарка: за умови відсутності у дітей певного досвіду попереднього спілкування питання слід адаптувати (наприклад: Що б ми могли зробити разом?). Також запитання можна роздрукувати на аркуші паперу формату А4 і демонструвати його як підказку.</p>
Крок 3	<p>Далі ця дитина бере одне із сердець і виконує таке ж завдання. Процедура повторюється, поки всі діти не отримають свої серця.</p> <p> Методична ремарка: надалі всі носять серця на одязі як бейджики з іменами. Це може тривати під час подальших зустрічей, доки всі діти не будуть добре знати один одного.</p>
Крок 4	<p>Фасилітатор/ка спонукає дітей до обговорення запитання:</p> <ul style="list-style-type: none">● Чому я використав/ла для виготовлення сердець різні кольори, а не лише один?● Про що б ви хотіли поміркувати більше після сьогоднішньої зустрічі? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>

Рефлексія демократичної практики

Діти мають стати в коло та взятися за руки. За вказівкою фасилітатора/ки діти звужують коло, водночас виголошуючи фразу «Ми – разом!», і знову розширюють коло. Процедура повторюється тричі й завершується оплесками.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	<p>Крок 1: На серцях замість написів імен можуть бути приклеєні фотографії дітей.</p> <p>Крок 2-3: Можна використовувати лише одне із запропонованих запитань.</p>
	Пропозиція педагогічної стратегії
	<p>Крок 1: Роздати дітям «серця» з чарівної торбинки.</p> <p>Крок 2-3: Запропонувати дітям вибрати сусіда(ку) зліва(справа) й уявити ситуацію, що вони вперше зустрілися, тож варто привітатись один з одним/одна з одною та познайомитися, назвавши своєї ім'я.</p>
У роботі з дітьми молодшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	<p>Крок 1: На серцях окрім написів імен можуть бути приклеєні фотографії дітей. Можна заздалегідь попросити дітей вдома виготовити з паперу сердечко, написавши на ньому власне ім'я, а також поспілкуватися з рідними щодо того, чому дитину так назвали та що означає її ім'я.</p> <p>Крок 2-3: Після того, як дитині «подарували» серце, вона може розказати історію власного імені.</p>
У роботі з дітьми середнього шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	<p>Заміна символу вправи, до прикладу на зірку.</p>
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	<p>Заміна символу вправи, до прикладу на зірку.</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

**Ми діти — і ми
маємо права**

Дослідження прав людини та прав дитини

- поглиблення знань про права людини та права дитини;
- сприяння усвідомленню унікальності кожної особистості;
- розвиток розуміння зв'язку прав дитини, прав людини, людської гідності та повсякденного життя;
- розвиток навичок ведення обговорень, командної роботи, вміння висловлювати та відстоювати власні погляди;
- сприяння згуртуванню дитячої спільноти через розв'язання спільних завдань.

ІМЕНА — це більше, ніж просто букви
ПРАВА ДІТЕЙ — витвір мистецтва
НАШІ ПРАВА — наш скарб

Назва	ІМЕНА – ЦЕ БІЛЬШЕ, НІЖ ПРОСТО БУКВИ
Ключові поняття	Ім'я, індивідуальність, людська гідність, особистість, право дитини на ім'я, прізвисько
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> ● сприяння усвідомленню дітьми унікальності кожної особистості через пізнання власного імені; ● розвиток розуміння зв'язку права дитини на ім'я та людської гідності; ● розвиток навичок самопрезентації, активного слухання та ведення обговорень, вміння висловлювати та відстоювати власні погляди; ● сприяння розвитку шанобливого ставлення дітей до імен одне одного;
Формат	Індивідуальний міні проєкт, обговорення у колі, інтерактивна вправа, соціограма «Чотири кути»
Продукт	Портфоліо імені дитини, календар днів народжень
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> ● Конвенція ООН про права дитини; ● ручка або фломастер, наліпка або невеликий відрізок малярного скотчу, стікер (для кожної дитини); ● картки формату А4 з написами: твердо погоджуюся, погоджуюся, не погоджуюся, абсолютно не погоджуюся; ● календар днів народжень, стікер (для кожної дитини); ● робочий аркуш для проведення індивідуального дослідження (для кожної дитини) ● фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Блок 2 (2-й клас) Імена – це більше, ніж просто букви!
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, підлітків, учителів та батьків. Ідентичність
<p>Працюємо онлайн: пропоновані застосунки – Google Форма, Jamboard, Mentimeter</p>	

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 1</p>	<p>Діти сідають у коло. Кожна дитина отримує наліпку та ручку. Фасилітатор/ка просить дітей зробити на наліпці стільки горизонтальних ліній, скільки букв у їхньому імені.</p> <p>Зразок для імені Марія:</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Далі наліпку слід приклеїти до верхньої сторони долоні або до одягу у такий спосіб, щоб на наліпці зручно було писати.</p>
<p>Крок 2</p>	<p>Фасилітатор/ка мотивує дітей до обговорення запитань:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Чи любите ви отримувати подарунки? ● А дарувати подарунки? ● Що ви відчуваєте при цьому? ● Що відчувають інші?
<p>Крок 3</p>	<p>Фасилітатор/ка зазначає дітям, що у них зараз буде можливість подарувати один одному подарунки, зокрема букви свого імені.</p> <p> Процедура: діти вільно рухаються в просторі та віднайшовши тих, у кого є одна чи більше спільних букв в імені, роблять один одному / одна одній подарунки, уписуючи букви на наліпці. Процес триває доти, поки усі діти матимуть написи власних імен. За умови, якщо в іменах дітей відсутня певна буква, а в іменах інших дітей її немає, фасилітатор/ка може запропонувати дитині зробити самій/самому собі подарунок і вписати букву, якої не бракує.</p>
<p>Крок 4</p>	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка мотивує дітей до обговорення запитань:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Чи подобається вам ваше ім'я? Чому? ● Іноді ім'я скорочують до прізвиська або змінюють. Якщо ви матимете таке прізвисько, чи сподобається вам нове ім'я? Чому? ● Прізвиська у вашій сім'ї або серед друзів: що вони означають і звідки беруться? ● Як би все відбувалося в класі (групі, школі тощо), якби в усіх нас було однакове ім'я, або взагалі не було імен? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
<p>Крок 5</p>	<p>Надалі діти мають розглянути спірні твердження. Для цього фасилітатор/ка розміщує в просторі таблички з написами: твердо погоджуюся, погоджуюся, не погоджуюся, абсолютно не погоджуюся. Фасилітатор/ка зачитує по черзі висловлювання та просить дітей переміститися до таблички, що відповідає їхньому ставленню.</p> <p>Висловлювання для опрацювання (звісно, допускаються будь-які зміни – модифікації, упущення або додавання більшої кількості висловів):</p>

Перебіг навчальної активності

Крок 5

- Важливо мати ім'я.
- Ім'я – це я.
- За нашими іменами ми пізнаємо себе та одне одного.
- Наше ім'я говорить дещо про те, ким ми є (стать, мова, місце походження тощо).
- Маючи ім'я, дитина стає громадянином/кою держави.
- Обираючи певне ім'я, батьки часто виражають певні побажання, сподівання та почуття.

Коли діти розмістяться на своїх позиціях, фасилітатор/ка просить представників/ць з кожного кута висловитися, чому вони зайняли саме таку позицію. Він/вона не дозволяє проводити жодної дискусії на цьому етапі. Далі модератор/ка запитує в дітей, чи хтось з них змінив свою думку, якщо так, то може переміститися до іншої таблички.

Крок 6

Діти сідають у коло. Підсумовуючи попередній крок фразою **«Отже, імена - це не просто букви! І кожна дитина має історію, щоб розповісти!»**, фасилітатор/ка запрошує охочих презентувати результати випереджального індивідуального дослідження. Залежно від рівня письмових навичок фасилітатору/ці, можливо, доведеться допомогти деяким дітям у спільноті.

Випереджальний індивідуальний дослідницький проєкт:

Напередодні зустрічі кожна дитина отримала робочий аркуш із запитаннями (див. дод.1), керуючись якими та поспілкувавшись з близькими людьми, мала провести дослідження власного імені. Також під час виконання завдання в пригоді дітям може стати інтернет. Результати дослідження вони можуть оформити в довільній формі.

Методична ремарка: фасилітатор/ка має бути обачним/ою, організовуючи цю активність. З будь-яких причин у спільноті можуть бути діти, які не живуть зі своїми біологічними батьками. Педагогу/ині знадобиться розуміння та чутливість під час спілкування з такими дітьми.

Крок 7

Після завершення презентацій дітей фасилітатор/ка фіксує на видному місці календар, оформлений як перелік місяців року. Кожна дитина отримує стікер, на якому має написати власне ім'я та дату народження. Далі вони приклеюють наліпки на календарі. Важливо, щоб дати народження були відображені у хронологічному порядку.

Крок 8

На завершення фасилітатор/ка наголошує, що право кожної дитини на ім'я захищає стаття 7 Конвенції ООН про права дитини, та пропонує дітям дібрати й озвучити слова-асоціації до вислову «Усі наші імена!» у такий спосіб, щоб слова починалися на першу букву їхнього імені.

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чому кожне ім'я має свою історію?
- Чому ім'я робить дитину індивідуальністю?
- На що вказує друге ім'я або прізвище?
- Чому важливо знати імена інших дітей у спільноті?
- Чому слід бути обережними з вживанням прізвисьок?
- Чому важливо мати ім'я?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Діти сидять у колі. Кожна дитина отримує наліпку з написаним ім'ям.

Крок 3:

Фасилітатор/ка зазначає дітям, що у них зараз буде можливість подарувати одне одному подарунки, зокрема букви свого імені.

Процедура: діти вільно рухаються в просторі та віднайшовши тих, у кого є однакова перша буква в імені стають поряд і плескають у долоні (привертають увагу, що вони вже знайшли однакові букви).

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1-3:

Запропонувати збирати імена з кубиків, пазлів, або ж додати ігровий момент: кидаючи м'яч, називати своє ім'я.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Діти сідають у коло та отримують невеликий аркуш паперу і фломастер або кольоровий олівець.

Крок 3:

Фасилітатор/ка пропонує дітям на листочку свого/єї сусіда/ки праворуч (ліворуч) намалювати те, що б вони хотіли їй/йому подарувати. Водночас варто наголосити, що уявні подарунки мають викликати позитивний настрій у того, кому їх дарують.

Пропозиція педагогічної стратегії

Кроки 2, 3, 5 не проводять.

Крок 1:

Діти сідають у коло та отримують шаблон для розмальовки першої літери свого імені.

Фасилітатор/ка просить дітей оживити букви (розмальовати), після чого робить виставку.

Крок 4:

Можна дітям запропонувати вправу «Повне ім'я – скорочене ім'я» (напр. Саша – Олександр) або «Як нас називають вдома» (бабуся чи дідусь, мама чи тато, друзі).

Крок 7:

Звертаючись до календаря, у якому розрізняють пори року, дитина має знайти свою, а фасилітатор/ка приклеїти наліпку.

Крок 8:

Можна запропонувати дітям на кожен літеру власного імені написати асоціацію (який/яка Я), а потім зробити виставку.

Також можна запропонувати скласти сенкан на своє ім'я.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 6: Дітям можна запропонувати взяти інтерв'ю (запитання з додатку) у батьків для замітки в газету «Історії наших імен». У загальному колі презентувати свої історії. Також як варіант можна запропонувати написати есе.
	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 6: Під час презентації дітьми історії власного імені можна використати розвивальний календар, який містить інформацію про пори року, дні тижня, дати впродовж одного місяця, погоду тощо та фішки для фіксування певних позицій. Така презентація може відбуватися у парі: дитина, яка має презентувати історію свого імені, обирає для себе помічника чи помічницю, яка фіксуватиме на календарі відповідну інформацію. Помічник чи помічниця презентуватиме історію власного імені наступним(ою).
У роботі з дітьми середнього шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 1-3: Використати формат «Скрабл».
	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 1-3: Діти сидять у колі. Одна дитина представляється іншим і добирає до себе якийсь епітет. Цей прикметник має починатися з тієї ж букви, що й ім'я, позитивно характеризувати людину та за можливості містити перебільшення (наприклад: «геніальний Геннадій», «весела Валентина» тощо). Дитина, яка сидить ліворуч (праворуч), спочатку повторює попередньо сказане ім'я та епітет, а далі у такий саме спосіб презентує себе. Процедура відбувається по колу, поки усі діти не презентують себе.
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Кроки 1–3 не проводять. Пропонована послідовність виконання кроків: 6, 7, 4, 5, 8. Крок 6: Діти сідають у коло. Вони по черзі називають своє ім'я та презентують індивідуальний дослідницький проєкт. Крок 5: Провести під рубрикою «Право дитини на ім'я та уроки історії». Фасилітатор/ка наводить приклади порушення права дитини на ім'я в історії, далі мотивує дітей до обговорення: <ul style="list-style-type: none">● Чому порушувалось право дітей на ім'я?● Якими були дії влади?● До яких наслідків це могло привести? Крок 8: Доповнити інформацією про статтю 8 Конвенції ООН про права дитини: кожна дитина має право на збереження або відновлення власного імені, громадянства та сімейних стосунків.

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Робочий аркуш для проведення індивідуального дослідження

**Моє ім'я має власну історію —
що я хотів/ла би з'ясувати?³⁶**

Коли я народився/лась?

О котрій годині?

Якого дня тижня це сталося?

Яка в той час була погода?

Де я народився/лась?

Хто був присутній тоді, коли я народився/лась?

Якими були моя вага та мій зріст?

Чому мені дали саме це ім'я?

Що означає моє ім'я?

Де можна знайти моє ім'я,
як моє ім'я звучить іншими мовами?

³⁶ Блок 2 (2-й клас) Імена — це більше, ніж просто букви!

Назва	ПРАВА ДІТЕЙ – ВИТВІР МИСТЕЦТВА
Ключові поняття	Конвенція ООН про права дитини, права дитини, умовні групи прав дитини, Радник - уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації.
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> ● поглиблення знань про права дитини, Конвенцію ООН про права дитини; ● наочно показати зв'язок прав дитини з реальним життям; ● розвиток уяви, критичного та творчого мислення, навичок командної роботи; ● сприяння згуртуванню дитячої спільноти через розв'язання спільних завдань
Формат	Груповий міні проєкт, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Артпрезентація «Права дитини – витвір мистецтва»
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> ● Конвенція ООН про права дитини; ● роздруківка учнівської версії Конвенції ООН про права дитини; ● картки з правами дітей; ● роздруківка групування прав дитини у чотири категорії; ● 4 конверти з написами груп прав дитини; ● аркуш паперу формату А2 з написом «Права дітей – витвір мистецтва!»; ● стікер (для кожної дитини); ● набори для творчості (за потреби); ● інструкція щодо складання сенкану; ● фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Групування прав дітей у чотири категорії Блок 6 (6-й клас). Права дітей: витвір мистецтва
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей та підлітків, учителів та батьків. Рівність
Працюємо онлайн: пропоновані застосунки – Jamboard	

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 1</p>	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка активізує знання про права дитини. Задля цього він/вона ставить запитання закритого типу, тобто відповіді будуть «так» або «ні». Діти не виголошують свою відповідь уголос: якщо вони подумки відповідають «так» – плескають у долоні, якщо «ні» – не плескають.</p> <p>Орієнтовні запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Ви сьогодні снідали? ● Ви відпочивали в Карпатах? ● Ви любите грати в настільні ігри? ● Ви маєте сестру / брата? ● Ви маєте таємницю? ● Ви відвідуєте гурток / секцію? ● Ваша рідна мова – українська? ● Ваше ім'я починається з літери «А»?³⁷ <p>Далі фасилітатор/ка ініціює обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Як ви себе почуваете? ● Що вам вдалося дізнатися одне про одного? ● Які права дитини простежувалися в запитаннях? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
<p>Крок 2</p>	<p>Фасилітатор/ка нагадує про ключовий документ, у якому задекларовані права дитини, тобто про Конвенцію ООН про права дитини, і пропонує дітям обрати навмання картки із зображенням прав дитини, які задекларовані в цій конвенції. Одна дитина має витягнути одну картку.</p>
<p>Крок 3</p>	<p>Після того, як діти ознайомилися з картками, фасилітатор/ка пропонує їм у колі обговорити права дитини, щоб вони мали чітке уявлення про ці права (Який малюнок яке право ілюструє?). За потреби діти можуть звертатися по допомогу одне до одного або до розміщеної на видному місці роздруковані учнівської версії Конвенції ООН про права дитини.</p> <p> Методична ремарка: Під час представлення карток з правами дітей варто зосередитися не так на зачитуванні прав і зіставленні з ними картинок, як на використанні картинок для того, щоб розповісти історію або повідомити про конкретне право, що розглядається.</p>
<p>Крок 4</p>	<p>Фасилітатор/ка зазначає, що положення Конвенції про права дитини можна об'єднати в чотири групи прав (див. дод.1), і демонструє 4 конверти з написами:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● «Ми діти, і ми маємо право брати участь»; ● «Ми діти, і ми маємо право реалізувати власний потенціал»; ● «Ми діти, і ми маємо право жити добре»; ● «Ми діти, і ми маємо право бути неушкодженими»
<p>Крок 5</p>	<p>Далі фасилітатор/ка розміщує чотири конверти в просторі у такий спосіб, щоб вони умовно розташовувалися в протилежних кутках. Діти мають спробувати впорядкувати права за цими чотирма групами. Задля цього вони можуть вільно рухатися в просторі, обираючи позицію біля певного конверта, обговорювати з іншими свій вибір і за потреби змінювати його. Після того, як діти визначилися, фасилітатор/ка пропонує їм відкрити конверти та звіритися з переліком прав, який у них міститься. Відбувається коротке обговорення, після чого діти за потреби змінюють свої позиції й остаточно об'єднуються в чотири групи, назви яких відповідають написам на конвертах.</p>

³⁷ Вправа «Оплески». Культура добросусідства : Я. Ми. Країна: програма виховних годин для ЗЗСО II–III ст. і методичні рекомендації

Перебіг навчальної активності

Крок 5	 Методична ремарка: <ul style="list-style-type: none">•Якщо кількість дітей менша, ніж кількість прав у Конвенції, то слід подбати, щоб права з кожної групи були представлені рівномірно.•Якщо кількість дітей більша, ніж кількість прав у Конвенції, то можна рівномірно продублювати права.•Слід звернути увагу, що в Конвенції є права, які не можна віднести до жодної з груп, тоді діти, які отримали такі права, можуть самостійно обрати групу, до якої вони хочуть приєднатися.
Крок 6	<p>Потім діти, об'єднавшись у групи, розташовуються по колу. Фасилітатор/ка пропонує дітям згадати, які вони знають види художніх творів (картина, пісня, скульптура, поезія, проза, пантоміма тощо), і попрацювати над артпрезентацією «Права дітей – витвір мистецтва», створивши скульптури.</p> Інструкція для команд: <p>Крок 1. Обрати з переліку прав дитини три права, які група буде презентувати (фасилітатором/кою або дітьми може бути визначена інша кількість прав).</p> <p>Крок 2. Обговорити концепцію скульптури для презентації кожного права у такий спосіб, щоб у скульптуру були залучені всі члени/кині групи.</p> <p>Крок 3. Розподілити ролі й потренуватися в створенні скульптури.</p> Методична ремарка: фасилітатором/кою або дітьми може бути обраний інший вид мистецтва.
Крок 7	<p>Після завершення підготовки до презентацій діти знову розміщуються по колу. Групи по черзі презентують свої скульптури іншим дітям, які мають відгадати їхні назви, тобто зашифровані в них права. Далі фасилітатор/ка оглядово ознайомлює з діяльністю Радника - уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації.</p>
Крок 8	<p>На завершення фасилітатор/ка пропонує дітям скласти сенкани на тему «Права дитини». Сенкани записують на стікерах, за бажанням озвучують і приклеюють на аркуші паперу формату А2 з написом «Права дітей – витвір мистецтва!».</p> Інструкція зі складання сенкану: <p>Сенкан – п'ятирядковий неримований вірш, який складається за такою схемою:</p> <ul style="list-style-type: none">1 рядок – слово – тема (іменник)2 рядок – два прикметники (означення теми)3 рядок – три дієслова (активність, дія, пов'язана з темою)4 рядок – фраза з чотирьох слів (розуміння теми або ставлення до теми)5 рядок – слово – висновок (іменник, синонім або висновок до теми)

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чи дізналися ви щось більше про права дитини? Якщо «так», то що саме? Якщо «ні», то чому?
- Чому ці знання важливі?
- Як реалізацію прав дитини можна побачити у повсякденному житті?
- Що відбувається, якщо дитина не має можливості реалізувати якесь із своїх прав? Наприклад, право на освіту або вільне вираження думок тощо?
- Хто має забезпечувати захист прав дитини? До кого або куди можна звернутися за допомогою, якщо права дитини порушуються?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після сьогоднішньої зустрічі?

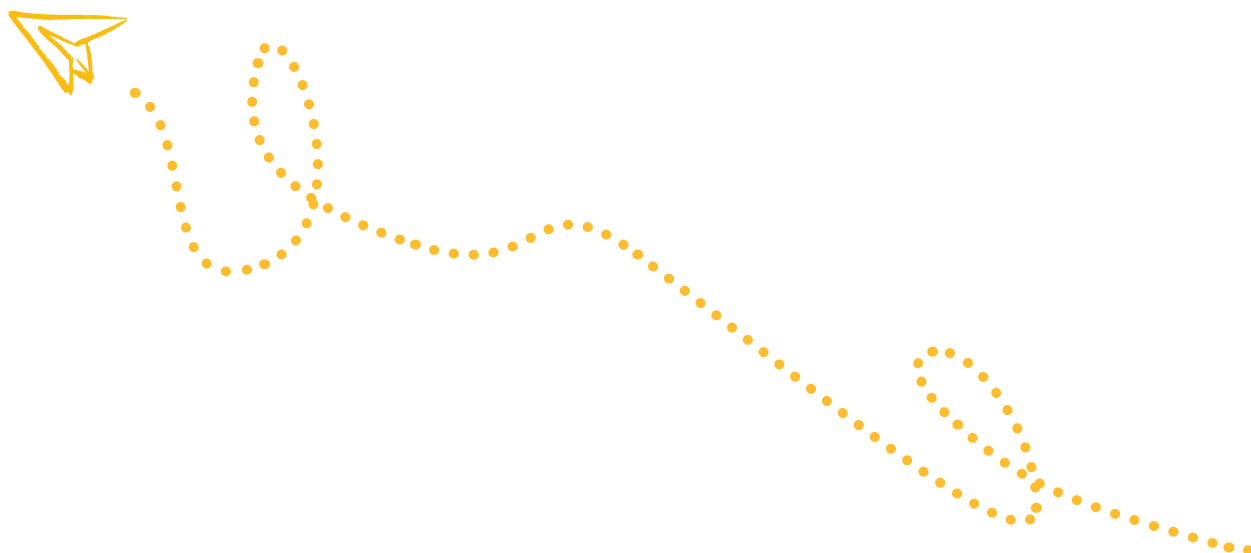
Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми старшого дошкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Кроки 3, 4, 5 не проводити.</p> <p>Крок 2: Фасилітатор/ка розповідає про права дитини і демонструє відповідний малюнок.</p> <p>Кроки 6-7: Організувати інсценізацію життєвих історій, розподіливши ролі серед дітей.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Кроки 6-7: Фасилітатор/ка читає дітям художній твір (до прикладу казку), який добре ілюструє ситуацію порушення прав дитини та проводить бесіду.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 3: Права дитини, зображені на картках, які обрали діти, пояснює фасилітатор/ка.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1: Гра «Склади із букв слово»: «відпочинок», «повага», «школа», «освіта», «будинок», «їжа», «родина», «розваги», «подорож», «здоров'я» тощо.</p> <p>Крок 3: Фасилітатор/ка пропонує розглянути картинки із зображенням життєвих ситуацій, що відображають права дитини, й обговорити з дітьми, які вони мають права. Далі можна запропонувати переглянути та обговорити мультфільми про права дитини.</p> <p>Кроки 5-7: Фасилітатор/ка заздалегідь готує описи 5-6 прав дитини та пропонує дітям в парах чи невеликих групах ознайомитись з текстом, обговорити важливість цього права і намалювати малюнок, щоб потім представити на загал для відгадування «Що це за право?». Також можна запропонувати скласти 2-3 запитання до поданого тексту з описом права.</p>
<p>У роботі з дітьми молодшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 6: Обговорити оповідання, яке вивчали, де можна прослідкувати порушення прав дитини або навпаки.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 3: Після того, як діти ознайомилися з картками, фасилітатор/ка мотивує їх до обговорення «Що зображено на картках?» та ілюструє відповіді дітей відповідними статтями Конвенції ООН про права дитини.</p> <p>Крок 4-5: Не проводити або фасилітатор/ка пояснює групи прав дитини та розміщує картки у відповідний конверт.</p>

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

	<p>Крок 6-7:</p> <p>Запропонувати дітям переглянути мультфільм про права дитини та намалювати малюнок, який би відображав фрагмент малюнку, де чітко спостерігається реалізація дитиною певного права. Далі діти по черзі демонструють малюнки та пропонують відгадати зашифровані в малюнку права дитини. Це завдання можна виконувати в невеликих групах.</p>
У роботі з дітьми середнього шкільного віку	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 6:</p> <p>Фасилітатор/ка пропонує історію одного дня однієї дитини. Задля цього слід підготувати достатню кількість карток з написами прав дитини. Для виконання завдання кожна дитина має обрати довільно 5-6 карток. Завдання можна виконати в групах, збільшивши кількість карток.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 6:</p> <p>Замість скульптури дітям можна запропонувати намалювати рекламний постер чи картину про права дитини.</p>
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 3-4:</p> <p>Можна доповнити обговоренням інформації про законодавче становлення прав дитини та прийняття Конвенції ООН про права дитини в Україні, а також більш детально ознайомити з інституцією Уповноваженого Президента України з прав дитини (див. дод. 2), яка функціонувала впродовж 2011-2021. У 2021 році інститут уповноважених був трансформований і відтоді їх називають радниками-уповноваженими Президента України: Уповноважений Президента України з прав дитини (2011-2021) / Радник – уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації (з 2021).</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Умовні групи прав дитини ³⁸

 <p>Ми діти, і ми маємо право брати участь</p>	 <p>Ми діти, і ми маємо право реалізувати власний потенціал</p>	 <p>Ми діти, і маємо право жити добре</p>	 <p>Ми діти, і ми маємо право бути неушкодженими</p>	
Стаття Конвенції ООН про права дитини, скорочена назва				
3. Добробут дитини має першочергове значення	5. Повага до батьківських прав	6. Вживання та розвиток дитини	2. Заборона дискримінації	
12. Свобода думки дитини	7. Ім'я та громадянство	9. Розлучення батьків	11. Захист від викрадення та насильницького вивезення	
13. Свобода самовираження	8. Захист індивідуальності	18. Відповідальність батьків	19. Захист від насильства	
14. Свобода думки, совісті та релігії	10. Возз'єднання сім'ї	24. Здоров'я та медичне обслуговування	20. Діти без сімей	
15. Право на мирне публічне зібрання	21. Усиновлення	26. Соціальне забезпечення	22. Діти-біженці	
16. Захист приватного життя	23. Діти з інвалідністю	27. Рівень життя	25. Оцінка лікування або догляду	
17. Доступ до необхідної інформації	28. Освіта	31. Відпочинок, ігри та дозвілля	32. Дитяча праця	
	29. Цілі освіти		33. Захист від наркотичних засобів	
	30. Діти меншин		34. Захист від сексуальної експлуатації	
			35. Захист від продажу та торгівлі людьми	
<p>Права, які не можуть бути віднесені до жодної з чотирьох категорій, оскільки здебільшого зосереджені на обов'язках держави:</p>			36. Захист від усіх форм експлуатації	
	1. Визначення поняття дитина			37. Каткування та позбавлення волі
	4. Реалізація прав			38. Війна та збройний конфлікт
	41. Переважна сила більш високих національних стандартів			39. Відновлення та інтеграція
42. Розкриття інформації про права дітей			40. Ювенальне правосуддя	

Додаток 2.

Уповноважений Президента України з прав дитини³⁹

- Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері.
- Уповноважений Президента України з прав дитини керується у своїй діяльності Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, актами Президента України, а також цим Положенням.
- Уповноважений Президента України з прав дитини здійснює свою діяльність на основі принципів гуманності, неупередженості, об'єктивності, доступності та конфіденційності.
- Основними завданнями Уповноваженого Президента України з прав дитини є:
 - постійний моніторинг дотримання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення та запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;
 - внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проєктів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;
 - здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати;
 - підготовка заходів за участю Президента України, у тому числі міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей;
 - здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

39 [Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини](#)

Назва	НАШІ ПРАВА – НАШ СКАРБ!
Ключові поняття	Загальна декларація прав людини, права людини, умовні покоління прав людини, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> ● поглиблення знань про права людини, Загальну декларацію прав людини, наочно показати зв'язок прав людини з реальним життям; ● розвиток уяви, критичного та творчого мислення, навичок командної роботи; ● сприяння згуртуванню дитячої спільноти через розв'язання спільних завдань
Формат	Коллективний мініпроект, інтерактивна вправа, обговорення в колі
Продукт	Виставка «Наші права – наш скарб»
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> ● Загальна декларація прав людини; ● роздруковка Загальної декларації прав людини; ● набір пазлів-візуалізацій прав людини для об'єднання в групи; ● аркуш паперу формату А2, набір маркерів (для кожної групи); ● коробка однотонного кольору з написом «Наші права – наш скарб»; ● фліпчарт/дошка; ● добірка предметів, які можуть символізувати права людини; ● три склянки з написами «Так», «Ні», «Не визначився/лась»; ● жетон для голосування (для кожної дитини); ● інструкція щодо використання методу «Прес»
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Вправа 3.1. Плакат з прав людини Блок 4 (4-й клас) Наші права – наш скарб Роздатковий матеріал для учнів 2.5. Загальна декларація прав людини
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, підлітків, учителів, батьків. Права та свободи
<p>Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Jamboard, Padlet</p>	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	<p>Діти об'єднуються у групи з чотирьох осіб. Задля цього фасилітатор/ка роздає кожній дитині фрагмент пазлу-візуалізації права людини.</p> <p> Методична ремарка: кількість пазлів має відповідати передбачуваній кількості груп. Кожен пазл має відображати життєву практику реалізації права людини. Це можуть бути світлини із повсякденного життя: навчання в школі, похід до лікаря/ки, відпочинок з батьками, гра у футбол тощо. Фасилітатор/ка може самостійно ухвалити рішення, які права людини, зазначені в Загальній декларації прав людини, слід опрацьовувати разом з дітьми. Можна заздалегідь провести опитування серед дітей, про які права людини вони б хотіли дізнатися більше, і на цій основі зробити добір пазлів.</p>
Крок 2	<p>Кожна група має відгадати право людини, яке відображено на пазлі, і готувати плакат, який складається з таких частин:</p> <ul style="list-style-type: none">● назва права дитини;● текст із Загальної декларації прав людини;● малюнок, який символізує право людини (наприклад, автомобіль може означати свободу пересування, губи – свободу вираження думок);● інформація про осіб, які користуються цим правом;● інформація про те, що захищає або надає це право;● засоби втілення або забезпечення цього права;● приклади порушення відповідного права людини та пропозиції як можна або потрібно забезпечити його виконання. <p> Методична ремарка: структура плаката може відрізнятися залежно від вікової групи та рівня знань дітей про права людини.</p>
Крок 3	<p>Діти сідають у коло. Групи презентують свої плакати. Фасилітатор/ка мотивує їх до обговорення запитання:</p> <ul style="list-style-type: none">● Окремі права людини не були нами згадані. Можливо, вони зайві? Яка ваша думка щодо цього? <p>Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
Крок 4	<p>Далі фасилітатор/ка демонструє коробку-скарбничку з написом «Наші права – наш скарб», у середині якої містяться картки з написами прав людини. Він/вона виймає з коробки картки, розкладає їх на видному місці і пояснює принцип символізації, обговорюючи з дітьми приклади предметів, що символізують деякі з прав людини (наприклад, для статті 26 (право на освіту) можна продемонструвати олівць або книгу).</p>
Крок 5	<p>Після цього фасилітатор/ка пояснює, що діти мають створити скарбничку, тобто наповнити коробку предметами, які символізують права людини. Кожна дитина обирає одну із карток і «йде полювати на скарби». Він/вона може вільно обирати предмети, які символізують обране ним/ею право. Діти можуть об'єднуватися у пари і невеликі групи та мають обмінюватися ідеями і показувати одне одному свої знахідки: «Що ти знайшов/ла і яке право це символізує?». Процес продовжують доти, поки скарбничка не буде наповнена.</p>

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 5</p>	 <p>Методична ремарка: для успішного виконання завдання багато чого залежить від умов, тобто від того, чи є в полі зору дітей різноманітні предмети, які вони могли б використати для цього. Можливо, фасилітатору/ці варто буде про це подбати заздалегідь і розмістити в просторі певні предмети, які могли б стати в пригоді дітям. Можна запропонувати дітям лише почати шукати скарби, тобто знайти свої перші скарби/предмети, які символізують певні права дітей, і дати можливість завершити це завдання до наступної зустрічі.</p>
<p>Крок 6</p>	<p>Після того, як діти завершили «полювання», слід організувати виставку «Наші права – наш скарб», під час якої провести короткий «огляд» усіх предметів скарбнички. За потреби діти пояснюють іншим, чому вони обрали ті чи інші предмети. Фасилітатор/ка оглядово ознайомлює дітей із інформацією про покоління прав людини (див. дод. 1) та інституцією Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, зокрема з діяльністю, спрямованою на захист прав дитини⁴⁰ (див. дод. 2).</p>
<p>Крок 7</p>	<p>На завершення діти сідають у коло і фасилітатор/ка пропонує їм висловити свою позицію щодо твердження «Наші права – наш скарб». Фасилітатор/ка ставить в центрі кола три склянки (або інші прозорі посудини) з написами «Так», «Ні», «Не визначився/лась», які символізують урни для голосування, та роздає кожній дитині жетон для голосування. Діти віддають свій голос за одну з позицій, яку вони підтримують, та обґрунтовують власну думку, використовуючи метод «Прес».</p> <p>Інструкція із використання методу «Прес»:</p> <p>ПОЗИЦІЯ Я вважаю, що... (висловіть власну думку, поясніть, у чому полягає ваш погляд)</p> <p>ОБҐРУНТУВАННЯ ...тому, що... (наведіть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції)</p> <p>ПРИКЛАД ...наприклад... (наведіть факти, які підсилять вашу позицію)</p> <p>ВИСНОВКИ Отже... (узагальніть свою думку, тобто закликайте прийняти вашу позицію)</p>

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чи дізналися ви щось більше про права людини? Якщо «так», то що саме? Якщо «ні», то чому?
- Чому ці знання важливі?
- Як реалізацію прав людини можна побачити у повсякденному житті?
- Що відбувається, якщо людина не має можливості реалізувати якесь із своїх прав? Наприклад, право на освіту або вільне вираження думок тощо?
- Хто має забезпечувати захист прав людини? До кого або куди можна звернутися за допомогою, якщо права людини порушуються?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після сьогоднішньої зустрічі?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Кроки 2-3: Можна провести без виготовлення плакатів. Кроки 5-6: Фасилітатор/ка може заздалегідь наповнити скарбничку предметами, які символізують певні права людини та провести вікторину з відгадування прав людини.
У роботі з дітьми молодшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 7: Можна запропонувати перегляд та обговорення мультфільмів, у яких йдеться про порушення прав людини.
У роботі з дітьми середнього шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 5-6: Можна запропонувати дітям намалювати та покласти в скарбничку права людини, які кожна дитина вважає найважливішими для себе. Крок 7: Спочатку дітям можна запропонувати подумати над проблемою «Що було б, якби не було прав?». Діти моделюють ситуацію з відсутністю одного-двох, або групи прав людини. Також вони можуть навести приклади з історії, літератури, життя, медіа, власного досвіду.
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 2: Під час створення плаката дітям можна запропонувати навести приклади фільмів, пісень, де йдеться про відповідне право людини.

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Покоління прав людини⁴¹

Покоління прав людини			
Перше покоління 1	Друге покоління 2	Третє покоління 3	Четверте покоління 4
<ul style="list-style-type: none"> ● право на життя; ● право на свободу й особисту недоторканність; ● свобода від рабства 	<ul style="list-style-type: none"> ● право на відпочинок; ● право на соціальне забезпечення; ● право на освіту; ● право на працю; ● право на вільний вибір роботи; ● право створювати профспілки; ● право на достатній життєвий рівень; ● право на медичну допомогу; ● право на захист материнства і дитинства 	<ul style="list-style-type: none"> ● право на мир; ● право на безпеку; ● право на незалежність; ● право на здоров'я; ● право на безпечне довкілля; ● право на гуманітарну допомогу; ● право на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства загалом; ● право на інформаційний простір; ● право на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення; ● право на економічний та соціальний розвиток; ● право на місцеве самоврядування; ● право на користування спільним спадком людства 	<ul style="list-style-type: none"> ● право людини на штучну смерть (евтаназію); ● право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї; ● право на вирощування органів людини з її стовбурових клітин; ● право на трансплантацію; ● право на зміну статі; ● право на віртуальну реальність

41 [Календар прав людини: посібник для педагогічних працівників навчальних закладів](#)

Додаток 2.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини⁴²

● Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі.

● Уповноважений Верховної Ради України з прав людини керується у своїй діяльності Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

● Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює свою діяльність незалежно, неупереджено, в інтересах людини і громадянина.

● Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України є:

- захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- дотримання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними в статті 2 цього Закону;
- запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;
- сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність до Конституції України, міжнародних стандартів у цій галузі;
- поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;
- запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
- сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

42 [Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»](#)

**Ми є частиною
великого світу**

Прийняття різноманітності та емпатійне сприйняття інших

- навчання дітей приймати одне одного в спільноті через розвиток емпатії (співчуття, співпереживання);
- розвиток розуміння природи шанобливого ставлення, толерантності, зв'язку упереджень, стереотипів та дискримінації через аналіз їх впливу на повсякденне життя;
- розвиток розуміння природи прав людини та рівноправності, зв'язку бажань, основних потреб і прав дитини та прав людини;
- розвиток розуміння природи цінностей через аналіз різного їх практичного втілення, взаємозв'язків індивідуальних цінностей та колективних зобов'язань;
- сприяння згуртуванню дитячої спільноти через усвідомлення сутності багатоманітності та рівноправності, визначення спільних цінностей та вироблення принципів шанобливого ставлення до інтересів інших.

● ПЕРШІ ВРАЖЕННЯ

● УСІ РІЗНІ, УСІ РІВНІ

● СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ

Назва	ПЕРШІ ВРАЖЕННЯ
Ключові поняття	Дискримінація, емоції, емпатія, насильство, повага, почуття, спілкування, співчуття, співпереживання, стереотипи, толерантність, упередження
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння розвитку розуміння природи шанобливого ставлення, толерантності, зв'язку упереджень, стереотипів та дискримінації через аналіз їх впливу на повсякденне життя; • розвиток емпатії (співчуття, співпереживання); • сприяння згуртуванню дитячої спільноти через визначення ефективних стратегій для подолання негативного впливу стереотипів
Формат	Індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Поради «Без стереотипів та упереджень»
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • аркуш паперу формату А4 та ручка (для кожної дитини); • ситуативна фотографія дитячої спільноти; • роздруківки опису ситуації (для кожної дитини); • аркуш паперу формату А1 з написом «Без стереотипів та упереджень» та маркер; • фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Вправа 4.4. Перші враження Вправа 4.5. Ми всі маємо упередження
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей та підлітків, учителів та батьків. Медіа
Працюємо онлайн: пропоновані застосунки – Mentimeter, Jamboard	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка дає кожній дитині аркуш паперу формату А4 та ручку. Він/вона просить дітей подивитися на фотографію та подумки продовжити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">● Я бачу...● Я думаю...● Я відчуваю... <p> Методична ремарка: для виконання цього завдання слід заздалегідь підготувати фотографію дитячої спільноти під час виконання якогось спільного завдання. Важливо, щоб на фотографії були всі діти. Фотографія має бути доволі великою за розміром, наприклад формату А4. За потреби діти можуть підійти ближче й розглянути її.</p>
Крок 2	<p>Кожна дитина записує своє перше враження вгорі аркуша та загортає нижню частину аркуша у такий спосіб, щоб приховати текст, і передає аркуш дитині ліворуч.</p> <p>Отримавши інший аркуш, діти повторюють завдання: ще раз дивляться на фото, роблять записи на аркуші, загортають і передають далі. Діти передають аркуші зі своїми враженнями, доки всі аркуші не пройдуть по колу.</p>
Крок 3	<p>Коли до дітей повернулися їхні аркуші (фасилітатор/ка має слідкувати за процесом і вчасно зупинити передавання аркушів), вони розгортають їх, мовчки ознайомлюються з написаним, а далі порівнюють свої перші враження:</p> <ul style="list-style-type: none">● Як ваші перші враження різнилися або збігалися?● Що вразило вас з першого погляду?● Які аспекти ви не помітили та чому?● Що ви дізналися про себе в результаті цієї вправи?● Що ви дізналися про інших в результаті цієї вправи?● Що впливає на наші перші враження? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
Крок 4	<p>Кожна дитина отримує копію опису ситуації (див. дод.1) та читає його мовчки. З опису ситуації діти мають обрати трьох персонажів/ок, з якими хотіли би подорожувати, та ще трьох, з якими не поїхали б у подорож в одному купе.</p> <p> Методична ремарка: список може бути адаптований залежно від вікової групи та соціального статусу дітей, але він має охоплювати людей, які представляють меншини, яких можна чітко визначити з першого погляду, та інших, яких не можна визначити.</p>
Крок 5	<p>Діти об'єднуються в групи по чотири особи. У кожній групі вони порівнюють особистий вибір персонажів/ок і причини такого вибору з вибором інших членів/кинь групи. Діти намагаються погодити список з трьох найпривабливіших і трьох найменш привабливих персонажів/ок. У кожній групі діти обирають спікера/ку.</p>

Перебіг навчальної активності

Крок 6

Кожна група презентує список обраних і виключених компаньйонів/ок усій спільноті, наводячи причини свого вибору.

Після цього фасилітатор/ка заохочує вільне обговорення досвіду, наприклад:

- Чи легко було визначитися з рішенням?
- Якими були головні визначальні чинники?
- Якщо група не досягла згоди за списком обраних, чому?
- Які стереотипи містить у собі список пасажирів/ок?
- Як і на основі чого формуються стереотипи?
- Як почувалися б ви у ситуації, коли б, наприклад, ніхто не бажав їхати з вами в одному купе?
- Як впливають стереотипи на наше життя?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

Крок 7

На завершення фасилітатор/ка може ознайомити дітей із пірамідою насилля (див. дод. 2) та запропонувати їм разом виробити поради «Ефективні стратегії для подолання впливу стереотипів». Діти висловлюють свої пропозиції порад (наприклад: перш ніж сформулювати думку про когось, варто замислитися, чи не перебуваємо ми під впливом стереотипів), після обговорення та прийняття більшістю фасилітатор/ка фіксує поради на аркуші паперу формату А1 з відповідною назвою.

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чи дізналися ви щось більше про самих себе? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше одне про одного? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше про стереотипи? Якщо так, то що саме?
- Як між собою пов'язані стереотипи та неупереджене ставлення до інших? Стереотипи і дискримінація? Перші враження та порозуміння?
- Чи було те, що вас вразило, здивувало, засмутило? Що саме?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після виконання сьогоднішніх завдань?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Кроки 4–7 не проводяться.

Крок 1:

Фасилітатор/ка може використати ілюстрації із відомих для дітей творів (оповідання, казки).

Крок 2:

Фасилітатор/ка роздає дітям набір зі смайликами (різних емоцій) завдання дітей вибрати смайлик тієї емоції, яка виникла у дитини під час перегляду зображення. Смайлики діти по черзі наклеюють на аркуш паперу.

Крок 3:

Фасилітатор/ка спільно з дітьми підбиває підсумок. Звертає увагу дітей чи є смайлики з однаковими емоціями, чи різняться вони, смайликів з якими емоціями більше/менше. Діти діляться своїми думками щодо цієї ситуації.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Дітям можна запропонувати розглянути картинку із зображенням тварин.

Крок 4:

Змінити ситуацію з подорожжю у потязі на іншу (до прикладу: подорож на безлюдний острів) та адаптувати список персонажів/ок, замінивши їх на казкових героїв/нь.

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 2:

Кожна дитина по черзі підходить до фасилітатора/ка і тихо(пошепки) проговорює своє перше враження.

Крок 4:

Можна провести, звертаючись до сюжету казки «Рукавичка». Діти виступають в ролях героїв/нь казки. Фасилітатор/ка пояснює: «Звірі великі, а рукавичка маленька. Їх там поміститься тільки четверо, ти і ще троє».

- З ким би ти хотів жити в рукавичці. Чому?
- З ким би не хотів? Чому?

Крок 5:

Діти об'єднуються в групи по чотири особи. У кожній групі заселяють свою рукавичку, пояснюють причини такого вибору. Учасники намагаються погодити список з трьох найбільш привабливих і трьох найменш привабливих персонажів/ок.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми середнього шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 1: Дітям можна запропонувати перегляд фрагменту мультфільму, у якому міститься приклад упередженої поведінки.</p> <p>Крок 4: Змінити ситуацію з подорожжю у потязі на іншу, яка передбачає певний вибір (до прикладу: перебування в одному табірному наметі) та адаптувати список персонажів/ок.</p>
<p>У роботі з дітьми старшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 1: Дітям можна запропонувати перегляд фрагменту мультфільму, у якому міститься приклад упередженої поведінки.</p> <p>Крок 4: Змінити ситуацію з подорожжю у потязі на іншу, яка передбачає певний вибір (до прикладу: проживання в одній кімнаті гуртожитку) та адаптувати список персонажів/ок.</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 3: Після завершення обговорення дітям можна запропонувати спільно укласти словник емоцій (див. дод. 3).</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 7: Звертаючись до «Піраміди насилля» (див. дод. 2), дітям можна запропонувати навести відповідні приклади з історії та сьогодення, а також дослідити сучасне міжнародне та українське законодавство, яке пов'язане із захистом людей від різних проявів насилля.</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

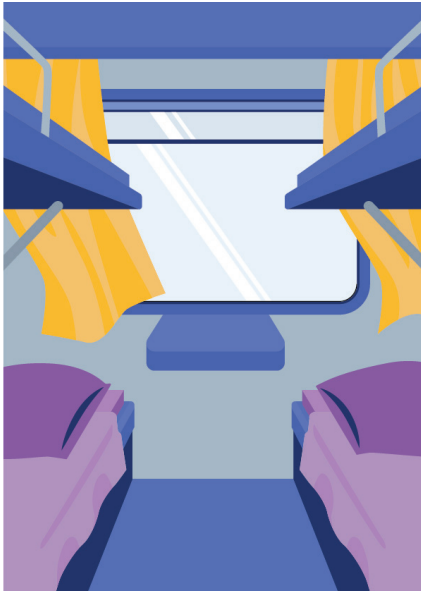
Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Опис ситуації в купе⁴³

Ви вирушили у тривалу подорож потягом. Подорож триватиме кілька днів. Ви ділите спальне купе з трьома іншими пасажирами/ками.

● Кому з пасажирів ви віддали би перевагу як сусідам по купе?

● З якими пасажирами ви не хотіли би їхати в одному купе?

- Гладкий банкір з великим пакетом їжі.
- Глухонімиий хлопчина.
- Жінка ромської національності з дитиною.
- Чоловік середнього віку на милицях.
- Молодик, який щойно вийшов із в'язниці.
- Рок-співачка – феміністка.
- Темношкірий іноземний студент.
- Жінка у хіджабі (мусульманський жіночий одяг).
- П'яний футбольний фанат.
- Заробітчанин у поношеному одязі.
- Солдат у військовій формі.
- Молода китаянка, яка говорить лише китайською мовою.

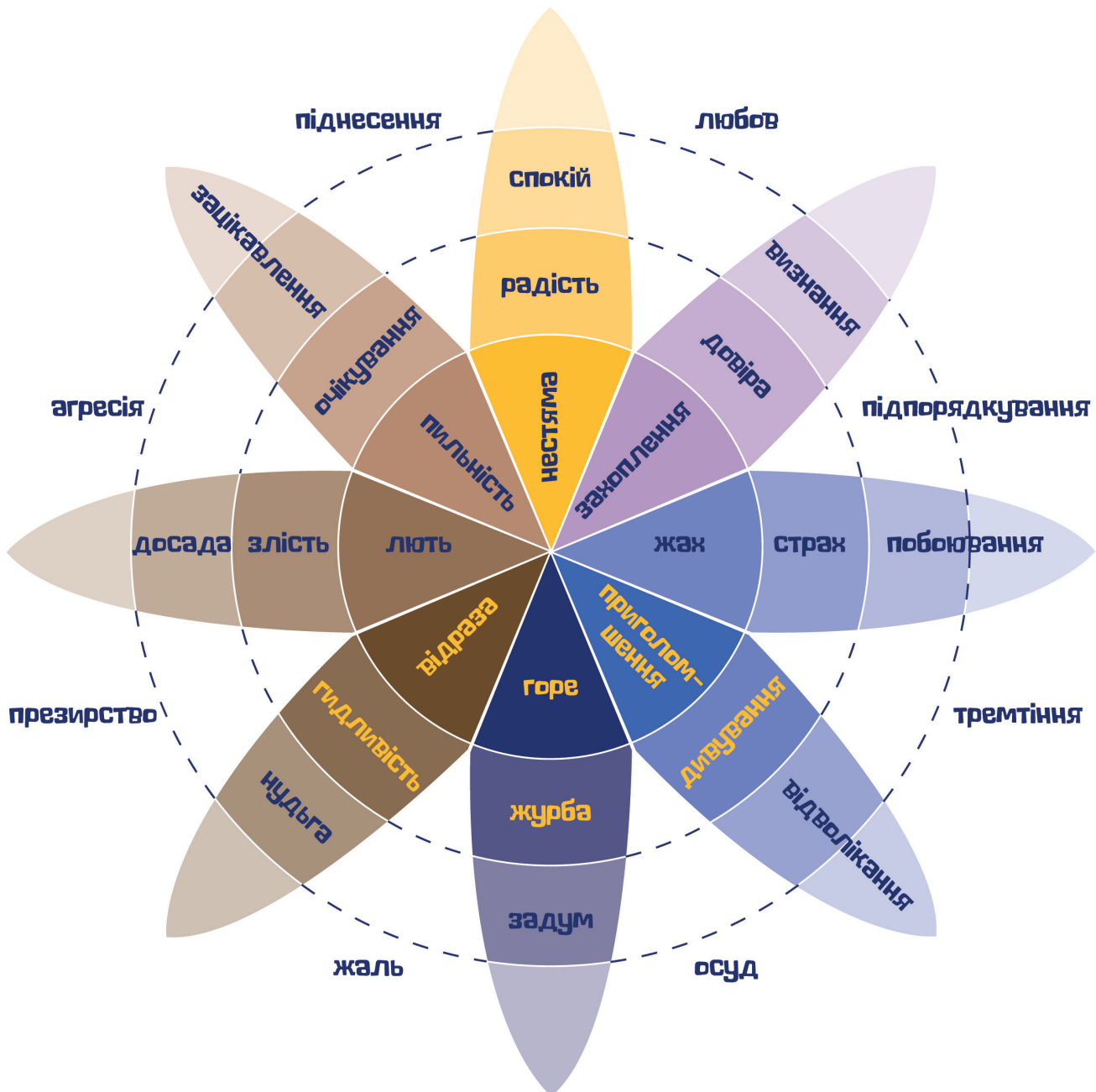
Додаток 2.

Піраміда насильства⁴⁴

Додаток 3.

Колесо емоцій Плутчіка⁴⁵

Назва	УСІ РІЗНІ, УСІ РІВНІ
Ключові поняття	Різноманітність, бажання, Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права дитини, людська гідність, права дитини, права людини, потреби, рівність, рівноправність, справедливість, толерантність
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> ● сприяння розвитку розуміння природи прав людини та рівноправності, зв'язку бажань, основних потреб і прав дитини/людини через опрацювання Конвенції ООН про права дитини та Загальної декларації прав людини; ● сприяння усвідомленню того, що права дитини і права людини насамперед спрямовані на забезпечення базових потреб людини; ● сприяння згуртуванню дитячої спільноти через усвідомлення сутності різноманітності та рівноправності
Формат	Індивідуальна робота, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Виставка на тему прав людини «Усі різні – усі рівноправні»
Час	Прогнозовано 60 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> ● Конвенція ООН про права дитини; ● роздруківка учнівської версії Конвенції ООН про права дитини (1 екземпляр на 2-3 дітей); ● Загальна декларація прав людини; ● роздруківка Загальної декларації прав людини (від 10 грудня 1948 року) (1 екземпляр на 2-3 дітей); ● крейда, мотузка, прищіпки або скріпки; ● шаблон для виконання індивідуального завдання (для кожної дитини); ● роздруківка «Піраміда потреб Маслоу» (1 екземпляр на 2-3 дітей); ● фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Урок 1. Усі різні – усі рівноправні Урок 1. Розбіжності та подібності Урок 1. Бажання та потреби: що для мене важливо? Урок 2. Права людини: про що вони говорять?
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей та підлітків, учителів та батьків. Рівність
Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Padlet	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	<p>Фасилітатор/ка зображує на підлозі лінію (її можна намалювати крейдою або вилкласти мотузкою). З обох боків лінії має бути достатньо простору для дітей. Він/вона просить усіх дітей стати з одного боку від лінії.</p> <p>Далі фасилітатор/ка називає по черзі серію характеристик. Щойно називає одну з характеристик, діти мають подумати, чи вони відповідають їй. Ті з дітей, які вважають, що мають цю характеристику, мусять перестрибнути через лінію на інший бік класу. Після того, як вони перестрибнули через лінію, діти мають подивитися, хто ще зробив те саме.</p> <p>Приклад переліку характеристик:</p> <ul style="list-style-type: none">• одягнений(а) у джинси;• має блакитні очі;• старший(а) за всіх;• відвідав(ла) інші країни Європи;• регулярно читає новини в телеграм-каналі;• сьогодні з'їв(ла) сніданок;• має сестру або брата;• любить дивитися відео в Tik-tok;• любить грати у футбол тощо.
Крок 2	<p>Після того, як гра закінчиться, діти формують коло для дискусії. Вони обговорюють такі запитання:</p> <ul style="list-style-type: none">• Чи вважає хтось з групи, що не має нічого спільного з іншими?• Як це бути частиною великої групи?• Як почувашся, якщо ти самотній(я)?• Знайди три приклади ситуацій, у яких приємно бути схожим(ою) з іншими людьми.• Чи є ти більш рівноправним(ою), ніж я? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими у відповідності до віку дітей.</p>
Крок 3	<p>Далі фасилітатор/ка ставить запитання «Що таке гідність?» За результатами обговорення слід підсумувати: ми всі різні як особистості – ми всі рівні у своїй людській гідності.</p> <p>Людська гідність – це поняття, яке виражає уявлення про безумовну цінність кожної людини.</p>
Крок 4	<p>Далі відбувається коротке обговорення запитання «Що таке бажання?», після чого діти отримують шаблони для виконання індивідуального завдання (див. дод. 1), що містить три робочі простори. У кожному з них діти записують своє ім'я та візуалізують (малюють, зображують за допомогою символів) свої найбільші бажання: 1 робочий простір – 1 бажання.</p> <p>Бажання – це те, здійснення чого зробило б життя людини більш комфортним, радісним, було би корисним для її саморозвитку та самореалізації.</p>

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 5</p>	<p>Потім фасилітатор/ки пропонує дітям поміркувати над запитанням «Що таке потреби?» і, якщо потрібно, ознайомлює їх з пірамідою потреб Маслоу (див. дод. 2). Після обговорення діти продовжують працювати індивідуально: зазначають основні потреби людини, які, на їхню думку, пов'язані з їхніми бажаннями.</p> <p> Методична ремарка: те, що діти зазначили як свої бажання, може виявитися основними потребами людини. Може трапитися так, що діти не зможуть пов'язати свої бажання з основними потребами людини.</p> <p>Основні потреби – це те, що життєво важливе для людини й потрібне, щоб жити з гідністю. Основні потреби – основа, на якій базуються права людини.</p>
<p>Крок 6</p>	<p>Фасилітатор/ка озвучує наступне проблемне запитання «Що таке права людини?». Діти, розмірковуючи над тим, як наші потреби (див. дод. 2, 3) пов'язані з правами людини, записують відповідні до їхніх потреб права людини, користуючись роздрукованою Загальною декларацією прав людини та Конвенцією ООН про права дитини.</p> <p> Методична ремарка: окремі потреби можуть бути одночасно пов'язані з декількома правами людини. Може трапитися так, що діти не зможуть пов'язати свої бажання з основними потребами людини.</p> <p>Права людини є основою для того, щоб бути здатними жити гідно. Права людини – це забезпечені державою можливості задоволення людиною своїх життєвих потреб та інтересів.</p> <p>Зразок заповнення шаблону:</p> <p>Моє ім'я: Марія</p> <p>Моє бажання:</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Права дитини: стаття 31 Конвенції ООН про права дитини (право на відпочинок)</p> <p>Права людини: стаття 24 Загальної декларації прав людини (право на відпочинок)</p>
<p>Крок 7</p>	<p>Після завершення роботи над індивідуальним завданням діти мають тричі об'єднатися в тимчасові групи за певною характеристикою, озвученою фасилітатором/кою, і презентувати одне одному свої напрацювання – бажання, потреби, права людини на тому робочому полі, яке містить спільну характеристику.</p>

Перебіг навчальної активності

Крок 7

Об'єднайтеся з тими, у кого:

- є хоча б одне однакове або схоже на ваше бажання;
- є хоча б одна спільна чи схожа потреба;
- є хоча б одне спільне право людини.

Методична ремарка: ті діти, які не мають спільних характеристик, можуть приєднатися до будь-якої групи. Фасилітатор/ка може регламентувати кількість дітей у групах.

Крок 8

На завершення фасилітатор/ка пропонує дітям долучитися до створення виставки «Усі різні – усі рівні». Для цього в просторі вішають мотузку, на яку діти мають (за бажанням) прикріпити скріпками або прищіпками свої індивідуальні напрацювання.

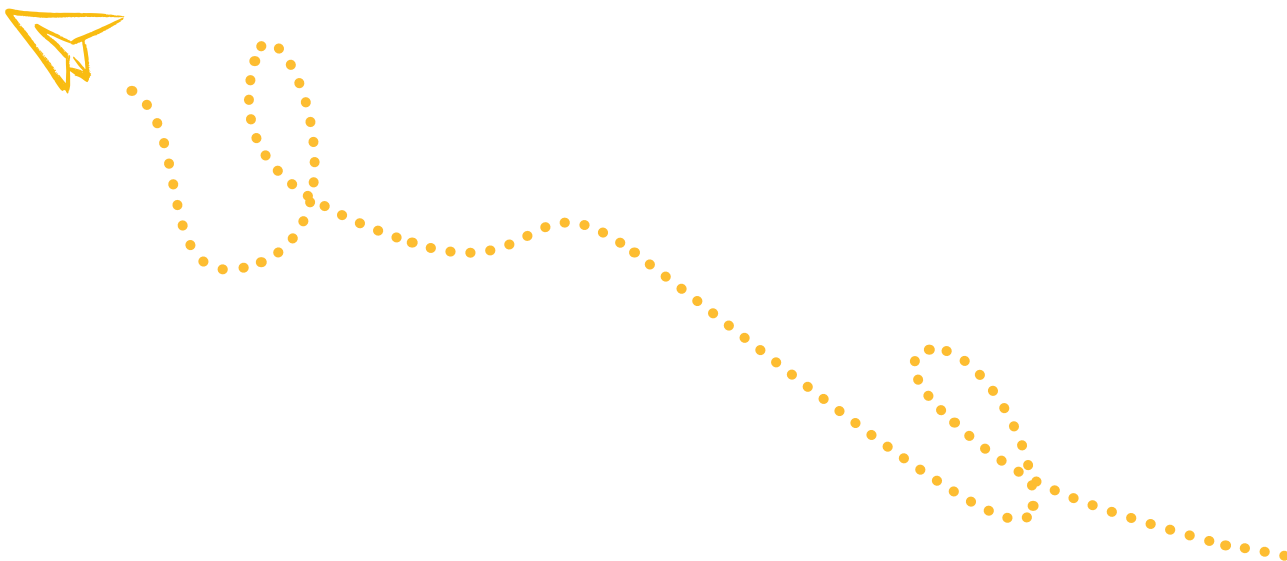
Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чи дізналися ви щось більше про самих себе? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше одне про одного? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше про права людини? Що саме?
- Як між собою пов'язані бажання та потреби? Бажання, основні потреби та права людини? Права людини та людська гідність?
- Чи було те, що вас вразило, здивувало, засмутило? Якщо «так», то що саме?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після виконання сьогоднішніх завдань?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми старшого дошкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 7 не проводиться.</p> <p>Крок 1: Діти можуть сидіти у колі. Ті, які мають спільні ознаки, мають помінятися місцями.</p> <p>Крок 4: Можна, без використання шаблону для індивідуальної роботи, запропонувати дітям намалювати на аркуші своє/свої бажання.</p> <p>Крок 5: Фасилітатор/ка, звертаючись до дод. 2 і 3, може заздалегідь підготувати зображення, які ілюструють базові потреби людини, та обговорити їх з дітьми.</p> <p>Крок 6: Фасилітатор/ка наголошує, що наші потреби мають бути захищені, а захищають їх права. Далі пропонує пограти в гру «Знайди відповідність» (наприклад: сон – право на відпочинок, їжа – право на харчування, родина – право на родину тощо).</p>
<p>У роботі з дітьми молодшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 5: Фасилітатор/ка, звертаючись до дод. 2 і 3, може прописати на окремих аркушах базові потреби та обговорити їх з дітьми.</p> <p>Крок 7: Фасилітатор/ка готує слова, які співвідносяться з бажаннями, потребами, правами, і по черзі у довільному порядку озвучує їх. Діти мають кожне почуте слово віднести до категорії: бажання, потреба, право (табличка для заповнення). Обговорення може бути в групі, а потім у загальному колі.</p>
<p>У роботі з дітьми середнього шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 4: Можна використати техніку «колаж».</p>
<p>У роботі з дітьми старшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 4: Можна використати техніку «колаж».</p> <p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Рефлексія демократичної практики: Можна запропонувати дітям назвати міжнародні та українські правозахисні організації, обговорити їх роль та можливості взаємодії з ними.</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

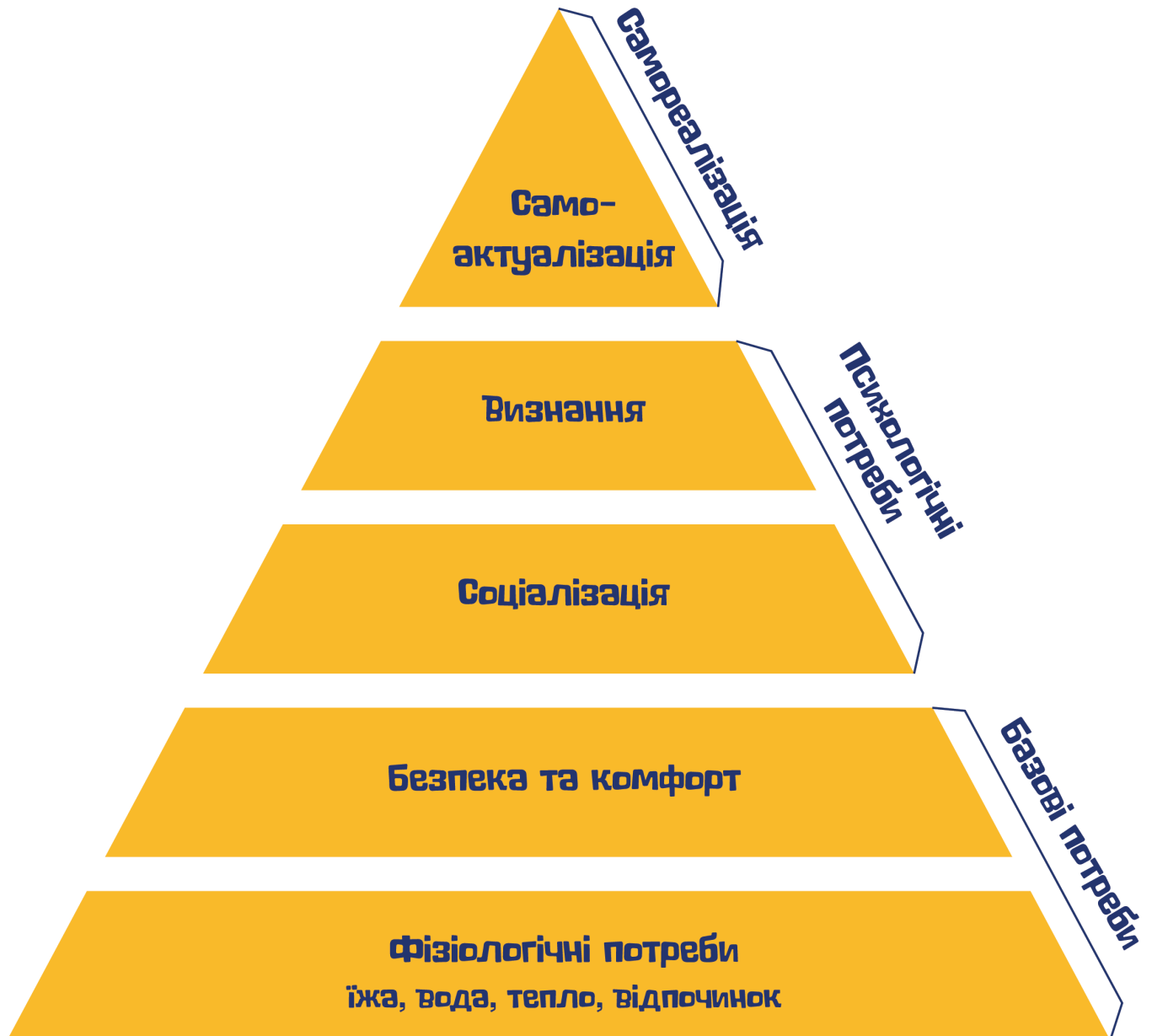
Шаблон для виконання індивідуального завдання⁴⁶

Моє ім'я: _____	Моє ім'я: _____	Моє ім'я: _____
Моє бажання: _____ _____ _____	Моє бажання: _____ _____ _____	Моє бажання: _____ _____ _____
Основні потреби: _____ _____ _____	Основні потреби: _____ _____ _____	Основні потреби: _____ _____ _____
Права дитини: _____ _____ _____	Права дитини: _____ _____ _____	Права дитини: _____ _____ _____
Права людини: _____ _____ _____	Права людини: _____ _____ _____	Права людини: _____ _____ _____

⁴⁶ [Ідеї з організації літніх клубів для дітей в громадах з фокусом на інтеграцію дітей-ВПО: DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні»](#)

Додаток 2.

Піраміда потреб Маслоу⁴⁷

47 Сіткар В. І. [Віртуальна субкультура сучасних дітей в контексті піраміди потреб А. Маслоу](#). Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 2 (81). С. 25-35.

Додаток 3.

Основні потреби за М. Розенбергом⁴⁸

<p>Автономія</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● свобода вибору мрій / цілей / цінностей; ● свобода вибору планів для здійснення мрій / цілей / цінностей
<p>Святкування / Відзначення</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● святкування життя та здійснення мрій; ● відзначення втрат: коханих, близьких, мрій тощо (траур / оплакування / горювання / журба)
<p>Цілісність</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● автентичність / справжність; ● творчість; ● наявність сенсу / значущість; ● гідність /самоповага
<p>Гра</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● забава; ● сміх; ● гумор
<p>Духовне Єднання</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● краса; ● гармонія; ● натхнення; ● порядок; ● мир
<p>Фізичний Добробут</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● повітря; ● їжа; ● вода; ● рух, вправи; ● захист від небезпечних для життя форм: віруси, бактерії, комахи, хижі тварини; ● відпочинок; ● сексуальне вираження; ● притулок; ● дотик
<p>Взаємо- залежність</p> 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття; ● вдячність; ● близькість; ● приналежність (до спільноти); ● бути взятим до уваги; ● робити внесок у збагачення життя; ● емоційна безпека; ● емпатія; ● чесність / відвертість (яка зближує, а не відштовхує); ● любов; ● повага; ● підтримка / заспокоєння; ● довіра; ● розуміння

Назва	СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ
Ключові поняття	Зобов'язання, ідеал, інтереси, мета, норма, поведінка, принцип, ставлення, толерантність, цінність
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння розвитку розуміння природи цінностей через аналіз різного їх практичного втілення, взаємозв'язків індивідуальних цінностей та колективних зобов'язань; • сприяння усвідомленню того, що різні цінності є можливим джерелом конфлікту інтересів; • сприяння згуртуванню дитячої спільноти через визначення спільних цінностей та вироблення принципів шанобливого ставлення до інтересів інших
Формат	Індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі, соціограма «Лінія думок»
Продукт	Портрет цінностей дитячої спільноти
Час	Прогнозовано 60 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • аркуші формату А4 з написами «Мені це дуже подобається» та «Мені це зовсім не подобається»; • робочий аркуш «Система цінностей» (для кожної дитини); • аркуші формату А5 з написами 20 цінностей; • аркуш паперу формату А1 з написом «Принципи шанобливого ставлення до інших» та маркер; • фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Вправа 2.2. Системи цінностей Вправа 2.3. Філософія життя
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, учителів, батьків. Відповідальність
Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Jamboard, Google Форма	

Перебіг навчальної активності

Крок 1	<p>Діти оцінюють різні «способи життя» за допомогою соціограми «Лінія думок». Задля цього фасилітатор/ка розміщує у просторі картки з написами «Мені це дуже подобається» та «Мені це зовсім не подобається», між якими утворюється умовна лінія. Далі він/вона озвучує по черзі певні твердження, які відображають різні способи життя (див. дод. 1) і просить дітей обрати вздовж лінії позицію, яка демонструє їхнє ставлення до певного твердження. Діти можуть розташовуватися будь-де вздовж лінії. Після того, як діти обрали позицію, фасилітатор/ка просить їх поспілкуватися з тими, хто поруч та обґрунтувати власний вибір. За потреби вони можуть змінити своє розташування вздовж лінії.</p>
Крок 2	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка мотивує їх до обговорення проблемного запитання:</p> <ul style="list-style-type: none">• Що мотивувало вас до вибору тієї чи іншої позиції щодо певного способу життя? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
Крок 3	<p>Кожній дитині видають робочий аркуш (див. дод. 2) з переліком 20 цінностей: соціальний успіх, кохання, слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, гарне ставлення до себе, рівність, повага до інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, конкуренція, здоров'я, патріотизм.</p> <p>Діти мають попрацювати індивідуально, розділивши цінності зі списку на три категорії:</p> <ul style="list-style-type: none">• цінності, які ви вважаєте найважливішими;• менш важливі для вас цінності;• ті цінності, що є найменш важливі або зовсім не важливі для вас.
Крок 4	<p>Фасилітатор/ка мотивує дітей до обговорення та порівняння їх систем цінностей:</p> <ul style="list-style-type: none">• Які цінності ви обрали як найважливіші для вас? Чому?• Чи мають ці цінності яке-небудь значення для вашої щоденної поведінки?• Які перешкоди для їх реалізації?• У чому найбільша суперечність?• Що ви можете зробити для її розв'язання?• Які із зазначених цінностей можна віднести до загально етичних? Які пов'язані з правами людини? З загальним або соціальним успіхом? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
Крок 5	<p>Далі фасилітатор/ка робить на підлозі коло з аркушів паперу, на кожному з яких написана певна із 20 цінностей (порядок викладу карток довільний). У цей час діти роблять зовнішнє коло навколо кола з цінностями, а визначені діти роздають усім по три наліпки.</p>

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 5</p>	<p>Діти можуть довільно рухатися навколо карток, ознайомлюючись з кожною з них та розмірковуючи над запитанням: «Які цінності мають стати цінностями нашої спільноти?». Потім вони позначають наліпками три пріоритетні для них цінності.</p> <p>Фасилітатор/ка підраховує наліпки й за результатами проголошує п'ять пріоритетних цінностей дитячої спільноти, прикріплюючи на заздалегідь підготовленому аркуші з написом «Це ми і це наші спільні цінності».</p>
<p>Крок 6</p>	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка мотивує їх до обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Які цінності ви обрали як найважливіші для нашої спільноти? Чому? ● Чи мають ці цінності яке-небудь значення для взаємодії між членами/кинями нашої спільноти? ● Які перешкоди для їх реалізації? ● У чому полягає основна суперечка? ● Що ми можемо зробити для її розв'язання? <p> Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.</p>
<p>Крок 7</p>	<p>Фасилітатор/ка наголошує на тому, щоб спільні цінності спільноти були дієвими, варто у своїй поведінці керуватися принципами шанобливого ставлення один до одного. Найбільш надійним критерієм перевірки того, чи відповідає правило поведінки принципу поваги до людини, є зворотність. Він дає змогу нам надати інтересам інших такої ж ваги, як і власним. На завершення фасилітатор/ка пропонує дітям сформулювати декілька принципів, які б демонстрували шанобливе ставлення до індивідуальних та спільних цінностей.</p> <p>Наприклад: Завжди необхідно поважати правила та закон. Кожен має право прожити своє життя так, як вважає за потрібне.</p>

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Чи дізналися ви щось більше про самих себе? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше одне про одного? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше про цінності? Що саме?
- Як між собою пов'язані цінності та поведінка? Індивідуальні цінності та спільні цінності? Цінності та успіх?
- Чи було те, що вас вразило, здивувало, засмутило? Якщо «так», то що саме?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після виконання сьогоднішніх завдань?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 3: Можна використати картинки – уособлення цінностей. Діти можуть продемонструвати власну позицію за допомогою певних жестів або смайлів.
У роботі з дітьми молодшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 3: Фасилітатор/ка називає по черзі цінності. Діти можуть продемонструвати власну позицію за допомогою певних жестів або смайлів.
У роботі з дітьми середнього шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 1: Можна провести вправу «Обери позицію». На основі опису способів життя розробити твердження, які фасилітатор(ка) озвучує, а діти обирають позицію, демонструючи картки певного кольору: зелений – «так», червоний – «ні», жовтий – «інша думка». Крок 5: Для ранжування цінностей можна провести вправу «Діамант».
У роботі з дітьми старшого шкільного віку	Пропозиція педагогічної стратегії
	Крок 4: Можна запропонувати для обговорення запитання: <ul style="list-style-type: none">• Що ти робиш для реалізації цінностей? Хто тобі допомагає в цьому? Коли ти їх зраджуєш? Крок 5: Ранжування цінностей можна провести з використанням методики «Колесо життєвого балансу» (див. дод. 3).

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Різні способи

ЖИТТЯ⁴⁹

- 1** У житті є необхідним помірність, розум, баланс між крайнощами, дружба, самоконтроль, дисципліна, передбачливість, гарні манери та повага до певних традицій.
- 2** У житті має значення особиста та інтелектуальна свобода, байдужість до матеріального та фізичного світу.
- 3** Найважливішими властивостями є прихильність, любов, відданість, контроль власних пристрастей та інтересів, відкритість для інших. Чистий інтелект, прагнення влади та егоїзм мають викликати недовіру.
- 4** Насолоджуватись життям важливіше, ніж змінювати світ: відкидання етики, дисципліни та особистих жертв; потреба в спілкуванні, але з періодами самотності.
- 5** Людина має ідентифікувати себе в групі та шукати товариства. Важливими є комунікабельність та активність, відмова від абстрактних роздумів, самотності та матеріальних інтересів. Перевага надається позитивній емоційній самореалізації та спільним радощам.
- 6** Людина має прагнути різноманітної фізичної активності, досліджувати власний світ та практичні відчуття, надавати перевагу роботі, відмовлятися від ностальгічних мрій, відкидати комфорт та задоволення.
- 7** Дні йдуть за днями, але всі вони різні. Центральними поняттями є нестабільність та адаптація, отже, людина має бажати насолоджуватися кожним важливим моментом. Найвище за все – не бути рабами ідеї.
- 8** Важливими є прості приємні почуття: комфорт, дружба, відпочинок, міцне здоров'я, відмова від надмірностей, відкидання амбіцій та фанатизму.
- 9** Відкритість та здатність до сприймання є необхідними: насолода та успіх прийдуть самі; чекайте терпляче та спокійно.
- 10** Людина мусить мати самоконтроль, але бути пильною, усвідомлювати сили світу та людські обмеження. Людина має бути щедрою, але не утопістом, та жити з почуттям самоконтролю та гідності.
- 11** Важливим є споглядання. Світ надто великий та надто агресивний. Внутрішнє життя душі є важливим та переважає над нікчемним, болючим світом, який слід відкинути.
- 12** Акцент на дії, виконання, виклик, будівництво; тіло, руки, мускули – це справжнє життя. Розважливість, комфорт та релаксацію слід відкинути.
- 13** Люди існують для того, щоб служити: бути корисними іншим та сприяти їх персональному росту. Віддайте себе світу; будьте скромними, гнучкими.

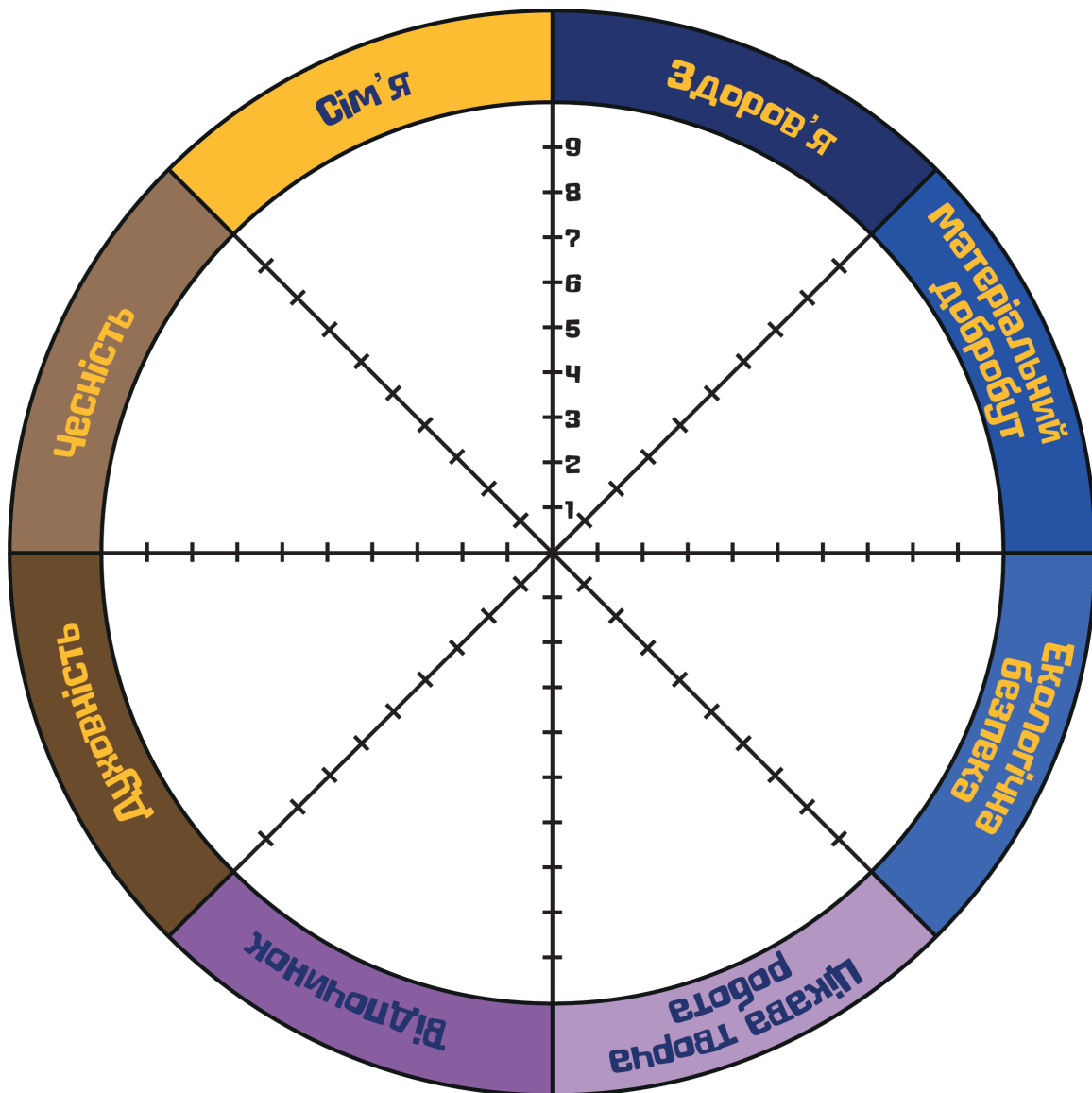
Додаток 2.

Система цінностей

Моя система цінностей		
соціальний успіх, кохання, слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, хороше ставлення до себе, рівність, повага інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, конкуренція, здоров'я, патріотизм		
Найбільш важливі для мене цінності	Менш важливі для мене цінності	Найменш важливі або зовсім не важливі для мене цінності

Додаток 3.

Колесо життєвого балансу Майєра⁵⁰

⁵⁰ Саух П., Саух І. Духовність у «колесі життєвого балансу» сучасної людини. Вісник НАПН України. 2021. 3(2). С. 1-6.

**Ми живемо і
навчаємось за
правилами**

Спільне погодження правил та конструктивне розв'язання конфліктів

- розвиток розуміння зв'язків між правами, обов'язками та правилами, які втілюють у собі закон у контексті конкретної спільноти;
- навчання процедурам встановлення демократично погоджених правил спільної діяльності та конструктивного розв'язання конфліктів;
- формування розуміння того, що правила створені для забезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, функції більшості;
- сприяння критичному розумінню прийнятності власної поведінки в конфліктних ситуаціях, прийняттю існування різних точок зору, моделей особистісної поведінки;
- розвиток у дітей відчуття власної значущості у спільноті, розуміння того, що означає залежати від інших та коли інші залежать від них (взаємозалежність).

- **НАШІ ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ, ПРАВИЛА**
- **ПРАВИЛА ДОПОМАГАЮТЬ РАЗВ'ЯЗУВАТИ КОНФЛІКТИ**
- **РОЗВ'ЯЗУЄМО КОНФЛІКТИ ЗА ШІСТЬ КРОКІВ**

Назва	Наші права, обов'язки, правила
Ключові поняття	Взаємодія, взаємозалежність, відповідальність, закони, інтереси, конфлікт, обов'язки, права, правила, проблема, суперечності
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> ● навчання дітей встановлювати демократично погоджені правила роботи під час уроку/заняття тощо; ● розвиток у дітей відчуття власної значущості у спільноті; ● формування розуміння того, що правила створені для забезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод; ● розвиток розуміння зв'язків між правами, обов'язками та правилами, які втілюють у собі закон у контексті конкретної спільноти
Формат	Індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Кодекс правил під час уроку/заняття
Час	Прогнозовано 60 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> ● роздруківка учнівської версії Конвенції ООН про права дитини (1 примірник для групи); ● 5 аркушів паперу формату А1, 3 з яких розділені на три колонки; ● картки з написами назв груп «А», «Б», «В»; ● 3 маркери (1 маркер для 1 групи); ● кольорові наліпки (для кожної дитини 3 наліпки); ● фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Вправа 1.2. Права, обов'язки та правила у класі
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, учителів та батьків. Уряд і політика
Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Jamboard, Google Документ	

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 1</p>	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка спонукає їх до обговорення проблемних запитань:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Як між собою пов'язані права, обов'язки та правила? - Що було би, якби правил не було? <p>Під час того, як діти висловлюють власні думки щодо другого запитання, фасилітатор/ка фіксує ключові твердження в першій колонці таблиці, що зображена на дошці або аркуші паперу формату А4 і розміщена на видному для дітей місці. Далі діти мають кожен «мінус» гри/взаємодії без правил «переплюсувати», тобто віднайти позитивні наслідки того, що взаємодія організовується за певними правилами. Фасилітатор/ка фіксує ключові твердження у другій колонці.</p> <table border="1" data-bbox="491 705 1369 974" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="2" style="text-align: center;">Правила</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="text-align: center; vertical-align: top;"> <p>«Гра без правил»</p> <p style="text-align: center;">-</p> <ul style="list-style-type: none"> • безлад; • булінг; • </td> <td style="text-align: center; vertical-align: top;"> <p>«Гра за правилами»</p> <p style="text-align: center;">+</p> <ul style="list-style-type: none"> • порядок; • дружні взаємини; • </td> </tr> </tbody> </table>	Правила		<p>«Гра без правил»</p> <p style="text-align: center;">-</p> <ul style="list-style-type: none"> • безлад; • булінг; • 	<p>«Гра за правилами»</p> <p style="text-align: center;">+</p> <ul style="list-style-type: none"> • порядок; • дружні взаємини; •
Правила					
<p>«Гра без правил»</p> <p style="text-align: center;">-</p> <ul style="list-style-type: none"> • безлад; • булінг; • 	<p>«Гра за правилами»</p> <p style="text-align: center;">+</p> <ul style="list-style-type: none"> • порядок; • дружні взаємини; • 				
<p>Крок 2</p>	<p>Фасилітатор/ка запитує дітей, чи хочуть вони, щоб під час уроку чи заняття були ... (перераховує позиції, зазначені у першій колонці). Далі ставить таке ж запитання, однак перелічує позиції, зазначені у другій колонці. Діти за бажанням можуть обґрунтувати власну позицію, після чого фасилітатор/ка пропонує їм розробити правила уроку/заняття.</p>				
<p>Крок 3</p>	<p>Фасилітатор/ка об'єднує дітей у три групи. Задля цього можна, наприклад, запропонувати дітям витягнути навмання з торбинки картки з написами «А», «Б», «В». Відповідно кожна група отримує назву «А», «Б» або «В» (написи на картках назв груп) та аркуш паперу, розділений на три колонки: «Наші права під час уроку/заняття», «Наші обов'язки під час уроку/заняття», «Наші правила під час уроку/заняття».</p> <p> Методична ремарка: за потреби можна створити не три, а, наприклад, шість груп. Тоді кожні три групи працюватимуть над завданням паралельно. Для того, щоб дітям було зрозуміло, у якій трійці вони працюють, написи з назвами груп можна зробити різних кольорів.</p>				
<p>Крок 4</p>	<p>Усі групи одночасно працюють над одним завданням, виконуючи його в три етапи.</p> <p>I етап. Робота з колонкою «Наші права під час уроку/заняття». Групи мають визначитися з правами й записати їх на аркуш паперу в першу колонку, нумеруючи кожен позицію. Фасилітатор/ка зосереджує увагу на тому, щоб, виконуючи це завдання, вони спиралися на Конвенцію ООН про права дитини, адже права учнів/учениць під час уроку/заняття мають ґрунтуватися на правах дитини.</p> <p>Після виконання завдання I етапу групи передають свої напрацювання по колу іншій групі (А до Б, Б до В, В до А).</p>				

Перебіг навчальної активності

Крок 4

II етап. Робота з колонкою «Наші обов'язки під час уроку/заняття». Кожна група ознайомлюється з переліком прав, підготовленим попередньою групою, і робить записи у відповідних місцях другої колонки, відповідаючи на запитання: «Чи є у нас обов'язки (моральні зобов'язання) відповідно до цих прав?» (Фасилітатор/ка має враховувати, що до деяких прав буде декілька обов'язків, а до інших – групи не підберуть жодного.)

Після виконання завдання II етапу групи передають свої напрацювання по колу іншій групі (А до Б, Б до В, В до А).

III етап. Робота з колонкою «Наші правила під час уроку/заняття».

Кожна група ознайомлюється з інформацією, напрацьованою попередніми групами, і формулює в третій колонці відповідні правила, яких слід дотримуватися під час уроку/заняття. Правила мають описувати певну поведінку й бути позитивними та конкретними. **Наприклад:**

Наші права під час уроку/заняття	Наші обов'язки під час уроку/заняття	Наші правила під час уроку/заняття
Кожен має право бути почутим	Слухати	Коли хтось говорить, ми слухаємо

Крок 5

Далі кожна група розміщує свої напрацювання на видному місці й презентує вироблені правила (див. дод. 1). Після цього діти всі разом визначають найбільш пріоритетні правила, яких слід дотримуватися під час уроку/заняття. Для цього кожна дитина має позначити три пріоритетні для неї правила наліпками.

Крок 6

Фасилітатор/ка узагальнює результати голосування, проведеного за допомогою наліпок, виписує на окремому аркуші 5–6 правил, які набрали найбільшу кількість голосів, і пропонує поставити свій підпис поруч із переліком правил на знак згоди їх дотримуватися. Так діти створюють кодекс правил, яких слід дотримуватися під час уроку/заняття.

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

- Правила під час уроку/заняття – це необхідність чи формальність?
- Чи мусить наша спільнота дотримуватися цих правил?
- Що буде, якщо не дотримуватися цих правил?
- Хто має контролювати дотримання цих правил?
- Чи можемо ми вносити зміни в перелік правил? Чому? Навіщо? Як?
- Що допомагало/заважало під час розроблення правил?
- Який ваш внесок у розроблення правил?
- Чи помітили ви, щоб хтось допомагав? Що вони робили?
- Що означають вислови «поважати правила», «шанобливо ставитись до правил»?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Кроки 4,6 не проводяться.

Крок 1:

Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка ініціює бесіду про те, що і дорослі, і діти мають права, які записані в певному документі (Конвенція ООН про права дитини, Загальна декларація прав людини).

Фасилітатор/ка звертає увагу дітей на скриньку, що стоїть на столі, пропонує в неї подивитися (на дні скриньки – дзеркальце, діти дивляться у скриньку і бачать там власне зображення).

- Кого Ви побачили? (Себе.)
- А як можна назвати вас одним словом? (Діти, українці, дошкільнята тощо.)

Фасилітатор/ка підводить думки дітей до того, що насамперед всі ми люди, і кожен з нас єдиний на землі.

Фасилітатор/ка звертається до когось із дітей:

- Кого ти побачив/ла в скринці? (Самого себе.)
- Яке твоє ім'я?
- Поміркуйте, що ж таке ім'я?

Фасилітатор/ка підсумовує, наголошуючи на тому, що кожна людина, і кожна дитина зокрема, має право на власне ім'я.

Крок 2

Фасилітатор/ка роздає дітям малюнки з серії «Права дитини», де зображені різні ситуації, частина з них ілюструє порушення прав. Діти аналізують їх.

Фасилітатор/ка звертається до дітей із запитаннями:

- Чи знаєте ви що окрім прав, ми ще маємо обов'язки та правила?
- Що було би, якби правил не було?

Крок 3

Фасилітатор/ка заздалегідь готує зображення із правилами, що спонукають до конструктивної та неконструктивної поведінки. Діти добирають правила групи.

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Бесіда з дітьми про правила, які бувають правила, на прикладі героїв казок/мультфільмів продемонструвати ситуації, коли порушуються правила або їх не дотримуються.

Крок 2:

Фасилітатор/ка називає прості правила групи та показує відповідні малюнки-ілюстрації.

Крок 3:

Після короткого обговорення фасилітатор/ка пропонує дітям погодитися чи заперечити правило сигнальною карткою: червоною або зеленою.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Для того, щоб підвести дітей до розуміння понять права, правила, обов'язки, можна провести бесіду, звернувшись до їх життєвого досвіду. **Наприклад:**

- Чому машини їздять в одному напрямку по одній стороні дороги?
- Якби всі ми хотіли зайти до класу одночасно?
- Пригадайте, хто завжди турбується про вас? Дає вам їжу, одяг? Чому...
- Чи є хтось про кого турбуєтесь ви?
- А якщо цього не робити, що буде?
- Чому ви приходите до школи?
- Як ви думаєте, чи всі діти у світі можуть навчатись у школі?

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 3–5:

Можна не прописувати правила, а відобразити їх за допомогою картинок чи малюнків, які виконують самі діти.

Крок 6:

Після обговорення напрацьованих правил (правил-малюнків) запропонувати дітям проголосувати наліпками. Фасилітатор/ка узагальнює результати голосування, обравши 5–6 правил, які діти об'єднують в загальний набір правил (на плакаті).

Пропозиція педагогічної стратегії

Кроки 3–4:

Діти візуалізують правила.

Крок 5:

Після обговорення правил можна запропонувати дітям у групах проранжувати їх. Потім кожна група представляє власні напрацювання.

Крок 6:

Спільний набір правил визначається шляхом загального голосування наліпками.

У роботі з дітьми середнього шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Крок 1:

Фасилітатор/ка може створити проблемну ситуацію або обрати для обговорення проблемну ситуацію з реального життя класу, запропонувати дітям розв'язати проблемну ситуацію, а потім запитати чи всі зрозуміли/почули. Після обговорення фасилітатор/ка може підсумувати:

- Для того, щоб ми могли всім дати висловитися, всіх почути нам потрібні правила – такі короткі, стислі, позитивні висловлювання, що окреслюють конкретну поведінку учнів у класі та сприяють розв'язанню етичних проблем тощо.

Запитання для обговорення :

- Для чого потрібні правила?
- Де використовуються правила?
- Що було би, якби правил не було?

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

У роботі з дітьми старшого шкільного віку

Пропозиція педагогічної стратегії

Кроки 2–6:

Можна запропонувати працювати за групами А – «Наші права за межами школи», Б – «Наші обов'язки за межами школи», В – «Наші правила за межами школи».

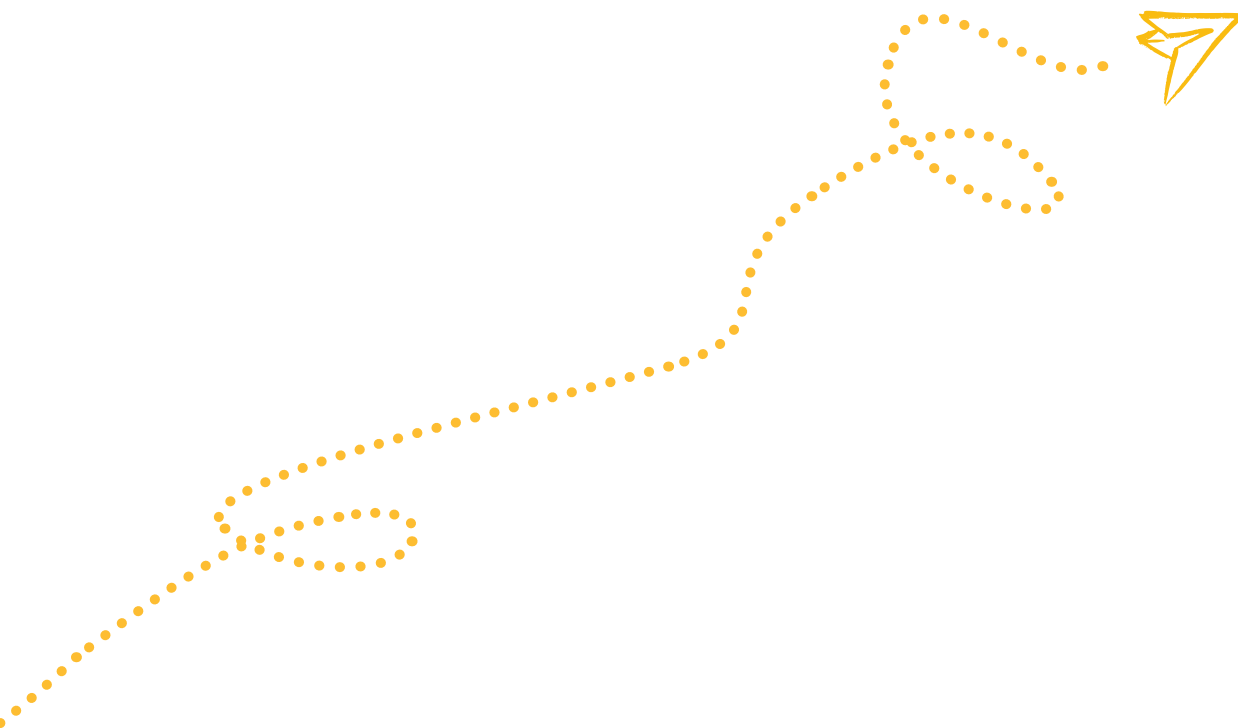
Пропозиція педагогічної стратегії

Рефлексія демократичної практики:

Можна запропонувати додатково обговорити проблемне запитання:

- Що спільного та відмінного між правилами та законами?

Також можна запропонувати дітям віднайти та обговорити статті ЗУ «Про освіту» та ЗУ «Про повну загальну середню освіту», у яких йдеться про права та обов'язки здобувачів освіти.

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Перелік можливих правил⁵¹

● **Правило піднятої руки**
(якщо хочеш висловити думку, підними руку).

● **Правило добровільної участі** (якщо є можливість вибору, усі мають право самостійно вирішувати, чи хочеться їм виконувати певне завдання).

● **Правило одного мікрофона**
(одночасно говорить лише одна людина).

● **Правило «СТОП»** (фасилітатор/ка має пріоритетне право зупинити виконання завдання, якщо хоче повідомити важливу інформацію).

● **Правило мобільної тиші**
(під час роботи в групах уникати гучних вигуків, щоб не заважати іншим).

● **Правило конфіденційності**
(під час обговорення проблемних запитань усі можуть висловити певні думки й попросити про нерозголошення).

● **Правило «Я-висловлювання»** (висловлювати лише власну думку, адже в інших вона може відрізнятись: я вважаю, на мою думку...).

● **Правило додавання**
(під час обговорень треба стежити за перебігом дискусії й не повторюватися).

● **Правило «тут і тепер»**
(обговорювати питання, які стосуються безпосередньої теми дискусії).

● **Правило конструктивної критики** (усі висловлюють своє ставлення не до людини, а до думки, яку вона висловила: «я не погоджуюся з твоєю думкою», а не «я не погоджуюся з тобою»).

● **Правило вільної ноги**
(за нагальної потреби можна ненадовго вийти).

● **Правило доброзичливості**
(слід шанобливо ставитися до інших, поважати їхню думку, уникати оцінювальних фраз).

● **Правило цінування часу**
(слід бути лаконічними під час висловлювань й оперативно виконувати завдання, стежачи за часом і дотримуючись регламенту).

⁵¹ [Ідеї з організації літніх клубів для дітей в громадах з фокусом на інтеграцію дітей-ВПО: DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні»](#)

Назва	Правила допомагають розв'язувати конфлікти
Ключові поняття	Більшість, взаємозалежність, відповідальність, дискримінація, домовленості, конфлікт, меншість, правила, проблема, справедливість, цькування
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> • навчання дітей встановлювати демократично погоджені правила спільноти в спільноті; • розвиток у дітей відчуття власної значущості у спільноті; • розвиток здатності знаходити спільне розуміння проблеми та навчатися розробляти спільні домовленості; • сприяння усвідомленню наявності різних поглядів, моделей особистісної поведінки, функції більшості
Формат	Індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Кодекс правил спільноти дитячої спільноти
Час	Прогнозовано 120 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> • тематичний пазл із 4 елементів (для кожної групи); • стікер для кожної дитини; • картки з написами «конфлікт», «індивідуальний», «спільний»; • аркуші паперу формату А4 (для кожної групи); • роздруківка для проведення голосування за кількістю розглянутих конфліктних ситуацій; • 4 аркуші паперу формату А1, маркери; • фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 РОЗДІЛ 4: КОНФЛІКТ – Правила дають змогу розв'язувати конфлікти Вправа 5.1. Це не справедливо Вправа 7.1. Стіна тиші Вправа 5.3. Пазли
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, учителів та батьків. Правила та закон
Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Google Рисунок, Jamboard	

Перебіг навчальної активності

Крок 1

Діти об'єднуються у групи по 4 особи. Кожна група має отримати пазл. Фасилітатору/ці слід заздалегідь підготувати пазли, розрізавши малюнки/фотографії на декілька частин. Важливо, щоб на малюнках/фотографіях були відображені справедливі та несправедливі ситуації, конфліктні та неконфліктні ситуації, які мають місце під час взаємодії дітей (хтось із дітей взяв чужу річ, одна дитина штовхнула або зачепила іншу, одна дитина роздратувала іншу, одна дитина не дає спокій іншій, насмішки над іншими, залякування тощо). Кожен пазл має бути в конверті. Фасилітатор/ка дістає частину деталей одних пазлів та міняє на деякі деталі інших пазлів. Декілька пазлів мають бути повними.

Фасилітатор/ка дає конкретне завдання кожному члену команди:

- Дитина, яка відповідає за час та ресурси.
- Дитина, яка забезпечує належне виконання інструкцій.
- Дитина, яка має копію готового пазла.
- Дитина, яка виконує завдання.

Фасилітатор/ка передає конверт кожній групі, дає їм завдання скласти пазл за певний (короткий) період часу. Діти швидко розуміють, чи складеться їхній пазл, чи потрібна їм буде допомога інших груп. У грі народжуються переможці та переможені.

Крок 2

Залежно від віку дітей та їх реакції наступні запитання можуть допомогти сформулювати та оцінити досвід «позитивної» та «негативної» дискримінації:

- Як ви почувалися, коли зрозуміли, що групи мають різний матеріал?
- Як ви почувалися в групі, де було замало/забагато матеріалу?
- Як би ви почувалися, якби опинилися в іншій групі?
- Які види поведінки сприяли або заважали успіху групи?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

Крок 3

Потім фасилітатор/ка пропонує дітям класифікувати ситуації, які зображені на пазлах, за категоріями:

- На фотографії справедлива та чесна ситуація.
- На фотографії протилежна ситуація, тобто приклад несправедливості.
- На фотографії конфліктна ситуація.
- На фотографії доброзичлива ситуація.
- Діти не впевнені, як класифікувати фотографію.

Після цього фасилітатор/ка спонукає до обговорення запитань:

- Було складно дійти згоди щодо деяких зображених ситуацій. Чому?
- Які умови породжують несправедливість? Конфлікти?
- Як можна виправити такі несправедливі ситуації? Конфліктні ситуації?
- А чи все добре в нашій спільноті? Дійсно?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

Перебіг навчальної активності

<p>Крок 4</p>	<p>Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка пише на дошці вислів «Чи справді все добре? Дійсно?». Діти отримують завдання поміркувати, що, на їх погляд, не дуже добре у спільноті. Формулюючи завдання для дітей, фасилітатор/ка наголошує на різних сферах проблем та конфліктів, що виникають під час:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● спільної роботи з однолітками; ● розв'язання проблем між хлопчиками та дівчатками; ● поділом спільного робочого місця, кімнати; ● товаришування один з одним одна з одною тощо. <p>Діти пишуть проблеми або описують конфлікти, що спадають їм на думку, на стікераху та по одному/одній підходять до дошки, щоб прикріпити їх.</p>
<p>Крок 5</p>	<p>Фасилітатор/ка наголошує на тому, що є два види проблем: індивідуальні та спільні. Наводить приклади: значний шум під час уроку чи заняття може бути спільною проблемою, а брак місця за партою чи столом – індивідуальною. Фасилітатор/ка переглядає визначені дітьми проблеми, допомагаючи визначити їх правильну категорію. Для цього він/вона готує два аркуші паперу з написами «спільні проблеми/конфлікти» та «індивідуальні проблеми/конфлікти». Фасилітатор/ка прикріплює їх на дошці та пропонує сортувати проблеми по колонках.</p> <p>Після завершення сортування проблем фасилітатор/ка розпочинає дискусію щодо того, які проблеми/конфлікти є найпростішими для розв'язання.</p>
<p>Крок 6</p>	<p>Діти об'єднуються в групи по чотири особи, як на початку навчальної активності. Кожна група обирає одну проблему для опрацювання.</p> <p>Діти обговорюють різні ідеї розв'язання проблеми/конфлікту в групі та фіксують власні пропозиції на аркуші паперу формату А4. Далі фасилітатор/ка пропонує їм перенести ті три ідеї, які схвалені всією групою як найбільш ефективні для розв'язання проблеми/конфлікту, у роздруківку для проведення голосування (див. дод. 1).</p> <p> Методична ремарка: за потреби та можливості процедура може бути повторена задля опрацювання інших проблем/конфліктів.</p>
<p>Крок 7</p>	<p>Групи обирають двох представників/ць, які виконуватимуть роль спікера/ки (представлення проблеми та рішень) та роль рахівника (підрахунок голосів під час голосування за рішення). Далі виконуються такі дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● спікер/ка групи представляє проблему/конфлікт, над якою/яким вони працювали й ознайомлює по черзі з трьома найбільш важливими рекомендаціями щодо розв'язання проблеми, пояснює, чому обрали те чи інше рішення; ● рахівник від групи після озвучення кожної рекомендації ініціює голосування шляхом підняття руки та підраховує голоси (див. дод. 1). <p>Участь у голосуванні мають брати усі члени спільноти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Підніміть руку ті, хто вважає, що ми маємо дотримуватися цієї рекомендації за умови виникнення подібної проблеми/конфлікту (за). ● Підніміть руку ті, хто вважає цю рекомендацію недоцільною, бо вона не розв'яже проблему/конфлікт або знає більш дієві способи (проти). ● Підніміть руку, хто не визначився зі своєю думкою: варто чи не варто керуватися цією порадою (утримався/лась).

Перебіг навчальної активності

Крок 7	Після того, як голосування відбулося, фасилітатор/ка підсумовує: Отже, за результатами голосування, якщо у нашій спільноті... (опис конфліктної чи проблемної ситуації), то ми маємо ... (озвучування рішення, яке набрало найбільше голосів).
Крок 8	Фасилітатор/ка узагальнює результати голосування, виписує на окремому аркуші вироблені правила та пропонує поставити власний підпис поруч із переліком правил на знак згоди їх дотримуватися. Так діти створюють кодекс правил власної спільноти.
Крок 9	На завершення фасилітатор/ка розміщує три аркуші паперу формату А1 з написами: <ul style="list-style-type: none">● Я: Що я маю робити, щоб у нашій спільноті не виникали конфлікти?● Інші: Що інші мають робити, щоб у нашій спільноті не виникали конфлікти?● Ми: Що ми маємо робити, щоб у нашій спільноті не виникали конфлікти? Діти, довільно рухаючись, записують власні роздуми щодо зазначених на аркушах питань. Завдання виконують в тиші, без коментарів. Після того, як відведений на написання час закінчується, діти обмінюються в колі найбільш цінними порадами, як жити в мирі: кожна дитина обирає та читає вголос речення, написане кимось іншим(ою).

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні запитання для обговорення в колі:

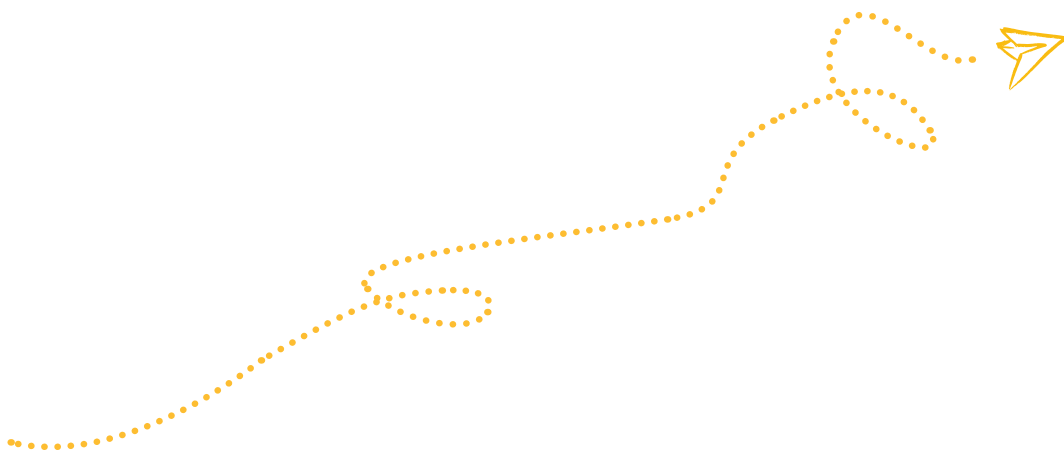
- Правила спільноти для спільноти – це необхідність чи формальність?
- Чи мусить наша спільнота дотримуватися цих правил?
- Що буде, якщо не дотримуватися цих правил?
- Хто має контролювати дотримання цих правил?
- Чи можемо ми вносити зміни в перелік правил? Чому? Навіщо? Як?
- Що допомагало/заважало під час розроблення правил?
- Який ваш внесок у розроблення правил?
- Чи помітили ви, щоб хтось допомагав? Що вони робили?
- Що означають вислови «демократично погоджені правила», «спільно прийняті правила»?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми старшого дошкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Можна запропонувати скласти кубики-пазли з ситуаціями, які відображають конструктивну та неконструктивну поведінку дітей у спільноті. Далі провести обговорення ситуацій.</p>
<p>У роботі з дітьми молодшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 1:</p> <p>Можна запропонувати скласти картинки-пазли з ситуаціями, які відображають конструктивну та не конструктивну поведінку дітей у спільноті. Далі провести обговорення ситуацій.</p>
<p>У роботі з дітьми середнього шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Крок 6-8:</p> <p>Можна запропонувати розглянути квітку: у середині слово «конфлікт» і зображення конфліктної ситуації, а на пелюстках запропоновані варіанти шляхів її розв'язання.</p>
<p>У роботі з дітьми старшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p> <p>Рефлексія демократичної практики:</p> <p>Можна запропонувати обговорити, як діє держава, щоб запобігати можливим конфліктам у суспільстві (ухвалення законів, відповідальність громадян за порушення законів тощо).</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Форма для проведення голосування

Опис проблеми/ конфлікту:			
Рішення:	За	Проти	Утримався
1. _____ _____ _____ _____ _____			
2. _____ _____ _____ _____ _____			
3. _____ _____ _____ _____ _____			

Назва	Розв'язуємо конфлікти за шість кроків
Ключові поняття	Взаємозалежність, відповідальність, голосування, домовленість, конфлікт, мир, примирення, проблема, потреби, рішення, сварка, справедливість
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів; сприяння критичному розумінню прийнятності власної поведінки в конфліктних ситуаціях; сприяння розвитку розуміння дітьми, що означає залежати від інших та коли інші залежать від них (взаємозалежність)
Формат	Індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі, інтерактивна вправа
Продукт	Портрет супергероя «Конфлікт під контролем: наші суперсили»
Час	Прогнозовано 90 хв (залежить від кількості дітей у дитячій спільноті та адаптації навчальної активності до конкретного освітнього контексту). За необхідності можна проводити поетапно (впродовж декількох зустрічей дитячої спільноти)
Роздатковий матеріал та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> стікери у формі кружечків (для кожної дитини); картки з написами трьох стратегій розв'язання конфліктів; пам'ятка «Модель розв'язання конфліктів у шість кроків» (для кожної дитини); роздруківка «Конфлікт під контролем: наші суперсили»; 1 аркуш паперу формату А1 з написом «Конфлікт під контролем: наші суперсили», маркер; роздруківки за кількістю груп з шаблоном 6 кроків для конструктивного розв'язання конфлікту; фліпчарт/дошка
Організація простору	Мають бути створені можливості для роботи в групах та колі
Адаптовані ресурси ОДГ/ОПЛ	 Урок 1: Розв'язання конфліктів Вправа 8.2. Структурний підхід до розв'язання конфліктів Вправа 8.1. Рішення, коли виграють обидві сторони
Радимо переглянути	 Жити в демократії: історії для дітей, підлітків, учителів та батьків. Конфлікт
Працюємо онлайн: пропонувані застосунки – Jamboard, Google Документ	

Перебіг

Крок 1

Діти сідають у коло. Фасилітатор/ка роздає кожній дитині стікер і просить дітей намалювати смайлик, який відображає емоції, що викликає у них слово «конфлікт». Далі діти прикріплюють стікери на дошці поруч з написом конфлікт. Фасилітатор/ка спонукає їх до обговорення проблемних запитань:

- Які емоції переважають? Чому?
- Чи можна щось зробити, щоб конфліктна ситуація менше нас засмучувала?
- Чи завжди конфлікт – це погано?

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.

Крок 2

Далі фасилітатор/ка просить дітей навести приклади конфліктів, які вони самі пережили у своєму оточенні. Він/вона спонукає подумати разом, чи належать ці конфлікти до категорії тих конфліктів, які можуть бути розв'язані, чи вони належать до категорії тих, які не можуть бути розв'язані. Фасилітатор/ка далі ознайомлює дітей з тим, що конфлікти не обов'язково ведуть до насильства, і з тим, що більш конструктивні підходи до їх розв'язання є також можливими.

Крок 3

Фасилітатор/ка пояснює, що може бути три різні типи розв'язання конфлікту та ілюструє ці принципи розв'язання конфлікту на дошці або фліпчарті.

- **Перемога – перемога (win – win):** означає ситуацію, у якій сторони залишаються задоволеними та мають вигоду з досягнутої згоди і відчують, що отримали саме те, чого очікували. Цей спосіб – ідеальна форма розв'язання конфлікту, оскільки певною мірою гарантує, що він не повториться.
- **Перемога – поразка або поразка – перемога (win – lose / lose – win):** означає ситуацію, у якій одна сторона втратила, а інша – виграла. Цей спосіб нерідко означає, що конфлікт може повторитися.
- **Поразка – поразка (lose – lose):** означає ситуацію, у якій жодна сторона не отримує нічого корисного для себе від розв'язання конфлікту. Ця ситуація нерідко означає, що конфлікт тимчасово припинився та ймовірно виникне знову.

Перемога - перемога

Перемога - поразка

Поразка - поразка

Фасилітатор/ка наводить приклади різних способів розв'язання конфліктів: Хлопчик та дівчинка сваряться за м'яч. Втручається дорослий та пропонує їм гратися м'ячем разом або дає однаковий час на його використання. Вони обидва у вигаші. Якщо дорослий дає м'яч лише одному з них, звичайно, лише один буде у вигаші. Якщо дорослий забирає м'яч, оскільки діти не можуть домовитися, не виграє ніхто.

Перебіг навчальної активності

Фасилітатор/ка знайомить дітей ще з одним прикладом конфлікту.

Катерина, 18-річна дівчина, хоче дивитися відео, яке нещодавно отримала від друзів. Її 15-річний брат Михайло хоче дивитися свою улюблену телевізійну програму.

Він/вона роздає кожній дитині пам'ятку «Модель розв'язання конфліктів за шість кроків» (див. дод. 1) і починає аналізувати цей конфлікт, використовуючи підхід шести кроків, описаний нижче. Усі кроки здійснюються спільнотю колективно під керівництвом фасилітатор/ки. Результати обговорення фасилітатор/ка фіксує на аркуші паперу формату А1.

Зразок оформлення записів:

1. Страна А: Потреби сторони А:	1. Страна Б: Потреби сторони Б:
2. Визначення проблеми:	
3. Ідеї для рішень ● ● ●	4. Оцінка рішень ● ● ●
5. Яке рішення найкраще?	
6. Визначте, як і коли ухвалене рішення має бути оцінено	

Крок 4

● **Кроки 1 та 2** передбачають виявлення реальних потреб обох сторін та формування чіткого визначення проблеми (суперечності інтересів). **Крок 1** важливий тому, що кожна зі сторін обговорюється непровокативним шляхом. Важливо знайти, які реальні потреби стоять за проблемою і як це може відрізнятися від того, що висловлюють обидві сторони. Під час **кроку 2** проблему, що є основою конфлікту, формулюють у такий спосіб, щоб обидві сторони могли її погодити.

● **Крок 3** полягає в пошуку шляхів розв'язання конфлікту. На цьому етапі рішення не можна коментувати та засуджувати – усі пропозиції мають бути прийняті без коментарів та записані модератором(кою).

● Далі фасилітатор/ка нагадує про поняття та підходи «поразка – поразка», «перемога – поразка» або «перемога – перемога», аналізуючи ухвалені рішення. Він(вона) просить дітей окреслити їхні рішення, використавши ці підходи (**крок 4**). Якщо діти з'ясують, що жодне з рішень не є стратегією «перемога – перемога», їх запрошують поміркувати над тим, чи можна в цій ситуації віднайти таке рішення. Іноді бувають випадки, коли рішення «перемога – перемога» неможливе.

● Після презентації відповідей фасилітатор/ка запрошує дітей визначити, яке рішення найкраще (**крок 5**). Це можна зробити шляхом голосування піднятою рукою. У реальному конфлікті, де сторони прямо залучені до цього підходу розв'язання конфлікту, вони мають ухвалити рішення.

● Фасилітатор/ка завершує короткою презентацією **кроку 6**. Основним елементом **кроку 6** є те, що після певного часу (кількох хвилин, годин, днів чи тижнів, що залежить від природи самого конфлікту) рішення оцінюється, на скільки воно було конструктивним.

Перебіг навчальної активності

Крок 5	Далі фасилітатор/ка може запропонувати дітям об'єднатися в групи по 4-5 осіб й опрацювати одну з історій, узятих з творів сучасної дитячої прози або ж конфліктну ситуацію із реального життя, спробувавши віднайти різні варіанти розв'язання конфліктної ситуації (див. дод. 2).
Крок 6	Після роботи в групах діти в спільному колі представляють власні напрацювання, діляться враженнями від виконання завдання та обговорюють запитання: -Що допомагає конструктивно розв'язувати конфлікти? -Що краще? Хиткий мир чи конструктивно розв'язаний конфлікт? Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими відповідно до віку дітей.
Крок 7	На завершення фасилітатор/ка роздає кожній дитині аркуш із зображенням супергероя (див. дод. 3), просить поміркувати над суперсилами (рисами характеру, навичками, вміннями), які допомагають конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації та записати їх у хмаринках. Після короткого обговорення, діти погоджують спільне бачення образу супергероя, яке фіксується на аркуші паперу А1 з написом «Конфлікт під контролем: наші суперсили».

Рефлексія демократичної практики

Орієнтовні напрями для обговорення в колі:

- Я дізнався(лася)...
- Я з'ясував(ла)...
- Я навчився(лася)...
- Я хотів(ла) би(б) обговорити...
- Я беру з собою...

Методична ремарка: кількість та формулювання запитань можуть/мають бути адаптованими у відповідності до віку дітей.

У пошуках натхнення для адаптації навчальної активності

<p>У роботі з дітьми старшого дошкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Крок 1: Можна роздати варіанти намальованих смайликів, щоб діти вибрали, який відповідає їхньому стану.</p> <p>Крок 2: Можна ознайомитися з казкою, переглянути відео, мультфільм тощо, де є чітко виражена конфліктна ситуація, обговорити її у такий спосіб дати тлумачення поняття «конфлікт».</p>
	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Кроки 1–2: Для підведення до ситуацій, які називаємо конфліктами, можна запропонувати дітям прикріпити на дошці смайлики, які відображають їхній настрій на занятті, а потім додати смайлики, які виражають сум, тривогу, збудженість тощо та обговорити, чому можуть виникати такі емоції.</p>
<p>У роботі з дітьми молодшого шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
	<p>Кроки 4–6: Бесіда з дітьми про конфлікт, на прикладі героїв/нь казок/мультфільмів продемонструвати конфліктні ситуації й у який спосіб герої/ні їх розв'язували.</p>
	<p>Кроки 1: Можна запропонувати попрацювати у трьох групах і за допомогою смайликів: відобразити сварку (1 група), образу (2 група), примирення (3 група).</p> <p>Крок 4: Можна запропонувати перегляд мультфільму «Пригоди лісових друзів» тощо та на цій основі обговорити алгоритм розв'язання конфліктної ситуації.</p> <p>Кроки 5–6: Можна запропонувати дітям об'єднатися в групи, обговорити можливі шляхи розв'язання певної конфліктної ситуації. Потім у формі міні театралізованої вистави продемонструвати варіант розв'язання конфліктної ситуації, який погоджено усією групою.</p>
<p>У роботі з дітьми середнього шкільного віку</p>	<p>Пропозиція педагогічної стратегії</p>
<p>Крок 6: Можна ознайомити дітей із Сіткою Томаса-Кілмана «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (див. дод. 4) і запропонувати проаналізувати, який зі стилів відповідає погодженому групою рішення щодо розв'язання конфліктної ситуації.</p>	
<p>У роботі з дітьми старшого шкільного віку</p>	<p>Крок 2: Можна ознайомити дітей із Трикутником конфлікту Галтунга (див. дод. 5) та запропонувати проаналізувати за допомогою нього причини та наслідки зазначених дітьми конфліктів.</p>

Працюємо над ключовими поняттями ОДГ/ОПЛ

Чекліст до навчальної активності

● Ідентичність	
● Різноманітність і плюралізм	
● Рівноправність	
● Права та свободи	
● Конфлікт	
● Відповідальність	
● Правила та закон	
● Уряд і політика	

Розвиваємо компетентності для культури демократії

Чекліст до навчальної активності

Знання та критичне розуміння	Цінності
<ul style="list-style-type: none"> ● знання самого себе та критична самооцінка 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага до людської гідності та прав людини
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння мови й особливостей спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності культурного різноманіття
<ul style="list-style-type: none"> ● знання та критичне розуміння світу, політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ● визнання цінності демократії
Вміння	Ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння самостійно вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> ● відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей
<ul style="list-style-type: none"> ● аналітичне та критичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> ● прийняття невизначеності та неоднозначності
<ul style="list-style-type: none"> ● вміння слухати та спостерігати 	<ul style="list-style-type: none"> ● громадянська свідомість
<ul style="list-style-type: none"> ● емпатія 	<ul style="list-style-type: none"> ● відповідальність
<ul style="list-style-type: none"> ● гнучкість та вміння адаптуватися 	<ul style="list-style-type: none"> ● впевненість у собі
<ul style="list-style-type: none"> ● мовні, комунікативні вміння та різноманітність 	<ul style="list-style-type: none"> ● повага
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння співпрацювати 	
<ul style="list-style-type: none"> ● уміння розв'язувати конфлікти 	

Додаток 1.

Пам'ятка «Модель розв'язання конфліктів за шість кроків»⁵²

⁵² Вправа 8.2. Структурний підхід до вирішення конфліктів

Додаток 2.

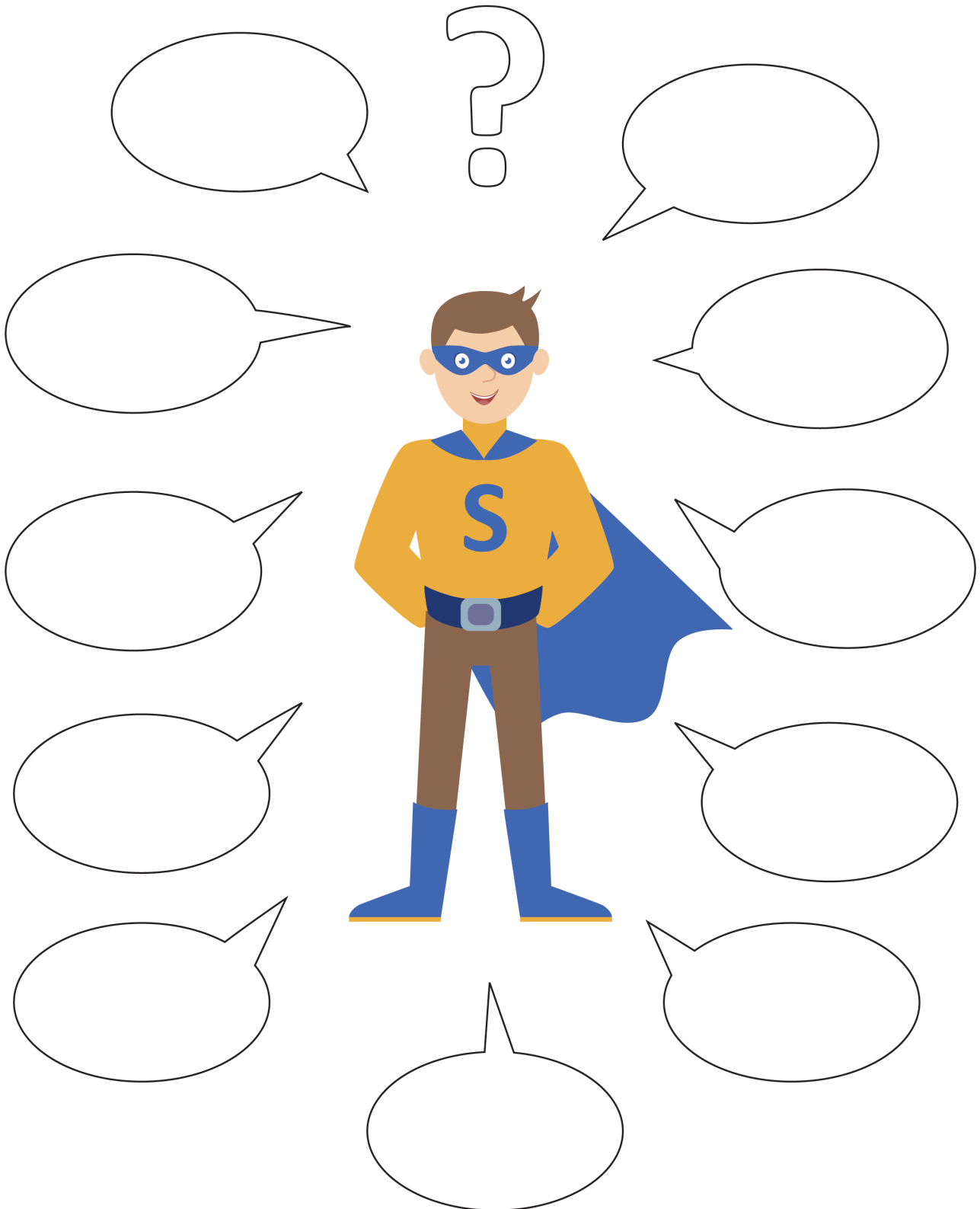
Розв'язання конфлікту за 6 кроків⁵³

Опис ситуації: _____ _____ _____	
1. Сторона А: Потреби сторони А: _____ _____ _____	1. Сторона Б: Потреби сторони Б: _____ _____ _____
2. Визначення проблеми: _____ _____ _____	
3. Ідеї для рішень ● ● ●	4. Оцінка рішень ● ● ●
5. Яке рішення найкраще? _____ _____ _____	
6. Визначте, як і коли ухвалене рішення має бути оцінено _____ _____ _____	

⁵³ Роздаткові матеріали для учнів 4.1: Підхід шести кроків до вирішення конфліктів

Додаток 3.

Конфлікт під контролем: наші суперсили

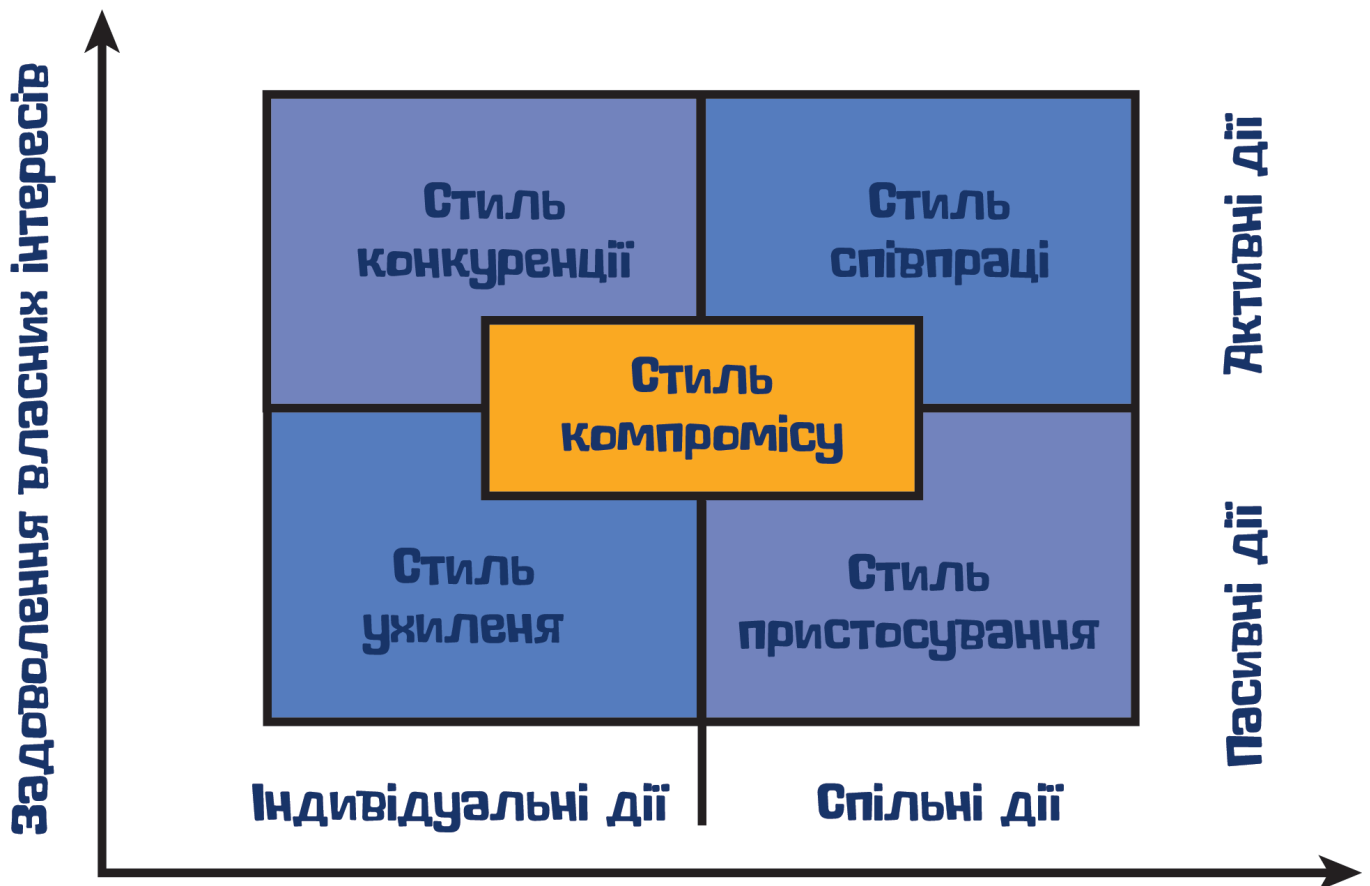

Додаток 5.

Сітка Томаса-Кілмана

«Стратегії поведінки

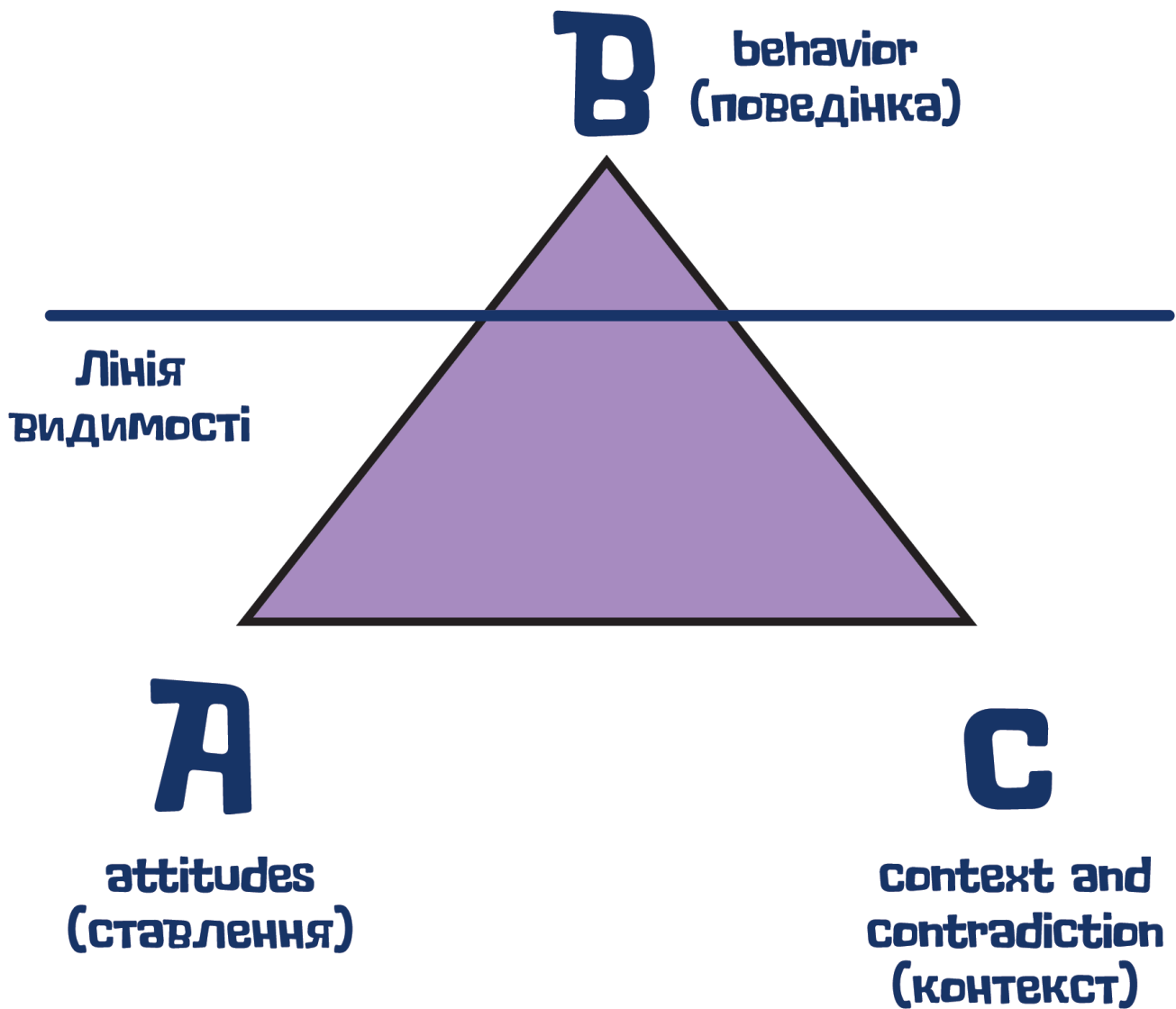
в конфліктних ситуаціях»⁵⁴

54 [Діаграма Томаса — Кілмана](#)

Додаток 6.

Трикутник конфлікту Гаултенга⁵⁵

⁵⁵ [Dienstliche Beurteilungen und Leistungsberichte in der Schule erstellen](#)

**Стратегії використання
ресурсів ОДГ/ОПЛ у
професійній діяльності
педагогів/гинь дошкільної,
загальної середньої та
позашкільної освіти, а також
поради батькам**

Ми передбачаємо, що запропоновані в пораднику навчальні активності з ОДГ/ОПЛ можуть бути широко використані в освітньому процесі закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти не лише в контексті необхідності сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни, а й для розвитку демократичної взаємодії, емпатійного спілкування та шанобливого ставлення до прав людини і дитини у дитячих спільнотах загалом. Тож на користь цієї позиції наведемо декілька порад: «Хто? З ким? Коли? Для чого?».

Вправи для знайомства та розвитку дружньої атмосфери

- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти на початку навчального року під час формування 1-х та 5-х класів, груп в закладах дошкільної освіти, гуртків, секцій для знайомства та згуртування дитячої спільноти.
- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі/ки початкових класів, вчителі/ки-предметники, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти на початку навчального року для розвитку дружньої атмосфери в дитячій спільноті та позитивного налаштування на спільну діяльність.
- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі початкових класів, вчителі/ки-предметники, практичні психологи/ні, педагоги/ні-організатори/ки, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти впродовж року для проведення тематичних заходів з розвитку навичок ефективної міжособистісної комунікації та взаємодії.
- Вчителі/ки початкових класів упродовж року під час ранкових зустрічей для відпрацювання соціальних навичок та сприяння згуртуванню дитячої спільноти.
- Вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці впродовж року під час проведення тематичних зустрічей із батьками для знайомства та/чи згуртування батьківської спільноти.
- Заступники/ці директорів/ок з виховної роботи, методисти/ки закладів дошкільної та позашкільної освіти під час проведення методичних заходів для педагогів/гинь для знайомства та/чи створення позитивної атмосфери.

Вправи на дослідження прав людини та дитини

- Педагоги/ні закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти впродовж року під час проведення тематичних заходів з дітьми для розвитку соціальних та громадянських компетентностей, поваги до прав людини, уміння співпрацювати.
- Вчителі/ки початкових класів під час вивчення предмета «Я досліджую світ».
- Вчителі/ки історії та правознавства під час вивчення предметів «Основи правознавства», «Громадянська освіта» тощо.

Вправи на дослідження прав людини та дитини

- Класні керівники/ці, педагоги/ні-організатори/ки та інші педагогічні працівники/ці під час проведення тематичних заходів у межах Всеукраїнського тижня права, до Дня захисту дітей, Міжнародного дня демократії тощо.
- Вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці впродовж року під час проведення тематичних зустрічей із батьками для розвитку поваги до прав дитини.
- Заступники/ці директорів/ок з виховної роботи, методисти/ки закладів дошкільної та позашкільної освіти під час проведення методичних заходів для педагогів/гинь для розвитку поваги до прав дитини.

Вправи на дослідження різноманіття та сприйняття інших

- Педагоги/ні закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти впродовж року під час проведення тематичних заходів з дітьми для запобігання упередженого ставлення в дитячій спільноті та проявів булінгу.
- Вчителі/ки початкових класів під час вивчення предмета «Я досліджую світ».
- Вчителі/ки історії та правознавства під час вивчення предмета «Громадянська освіта» тощо.
- Класні керівники/ці, педагоги/ні-організатори/ки, практичні психологи/ні та інші педагогічні працівники/ці під час проведення тематичних заходів у межах Всеукраїнського тижня права, до Дня захисту дітей, Міжнародного дня боротьби з насильством і булінгом тощо.
- Вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці впродовж року під час проведення тематичних зустрічей із батьками для сприяння толерантного сприйняття різноманіття та запобігання виникненню конфліктів.
- Заступники/ці директорів/ок з виховної роботи, методисти/ки закладів дошкільної та позашкільної освіти під час проведення методичних заходів для педагогів/гинь з метою запобігання упередженого ставлення до різноманіття в дитячій спільноті.

Вправи на спільне вироблення правил та конструктивне розв'язання конфліктів

- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти на початку навчального року під час формування 1-х та 5-х класів, груп в закладах дошкільної освіти, гуртків, секцій для вироблення правил спільної діяльності.
- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі/ки початкових класів, вчителі/ки-предметники, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти на початку навчального року для вироблення правил спільної діяльності.
- Вихователі/ки закладів дошкільної освіти, вчителі/ки початкових класів, вчителі/ки-предметники, практичні психологи/ні, педагоги/ні-організатори/ки, керівники/ці гуртків закладів позашкільної освіти впродовж року для проведення тематичних заходів з розвитку навичок конструктивного розв'язання конфліктів, а також за потреби ефективного розв'язання конфліктних ситуацій у дитячій спільноті.
- Вчителі/ки початкових класів під час вивчення предмета «Я досліджую світ».
- Вчителі історії та правознавства під час вивчення предмета «Громадянська освіта» тощо.
- Класні керівники/ці, педагоги/ні-організатори/ки та інші педагогічні працівники/ці під час проведення тематичних заходів у межах Всеукраїнського тижня права, до Дня захисту дітей, Міжнародного дня демократії, Міжнародного дня боротьби з насильством і булінгом тощо.
- Вчителі/ки початкових класів, класні керівники/ці впродовж року під час проведення тематичних зустрічей із батьками для вироблення правил взаємодії батьківської спільноти та навчання конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.
- Заступники/ці директорів/ок з виховної роботи, методисти/ки закладів дошкільної та позашкільної освіти під час проведення методичних заходів для педагогів/гинь з метою вироблення правил взаємодії педагогічної спільноти та навчання конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Поради батькам щодо можливостей використання ресурсів ОДГ/ОПЛ в організації розумного дозвілля дітей

За умови, якщо батьки стоять на проактивній позиції у вихованні своїх дітей і є відкритими до проведення навчально-розвивальних активностей, то, вважаємо, запропоновані в порадику вправи в адаптованому варіанті можна проводити в сімейному колі або ж у колі друзів дитини. До прикладу, можна спробувати:

- створити сімейний букет квітів (вправа «Букет квітів»);
- розробити родинний герб (вправа «Наш герб»);
- дослідити історію імені членів/кинь сім'ї або друзів дитини (вправа «Імена – це більше, ніж просто букви»);
- створити з дитиною скриньку її скарбів (вправа «Наші права – наш скарб»);
- розглянути з дитиною певні фото, переглянути мультфільм чи фільм та потренуватися описувати перші враження (вправа «Перші враження»);
- визначити разом із дітьми цінності, які є спільними для всіх членів/кинь сім'ї та зробити у формі колажу портрет сімейних цінностей (вправа «Система цінностей»);
- спільно погодити з дітьми правила для членів/кинь сім'ї, або ж допомогти це зробити у колі друзів (вправа «Правила допомагають розв'язувати конфлікти»);
- спробувати конструктивно розв'язати наявну конфліктну ситуацію між членами/кинями сім'ї чи між друзями, або ж потренуватися в цьому на прикладі конфліктних ситуацій, свідками чи учасниками якої була дитина (вправа «Розв'язуємо конфлікти за шість кроків»).

Перед тим, як проводити будь-яку з вище окреслених навчальних активностей, варто детально ознайомитися з порадами щодо їх фасилітації та налаштуватися на дотримання етики викладача ОДГ/ОПЛ.

Програма методичного семінару-тренінгу «Стаємо сильнішими разом»

Мета: підвищення кваліфікації педагогічних працівників/ць закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти з методики використання ресурсів освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (далі – ОДГ/ОПЛ) задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни.

Завдання:

- поглибити обізнаність у сфері освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини;
- розвинути розуміння ключових аспектів розвитку демократичної взаємодії в дитячих спільнотах задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни;
- практично ознайомити з можливостями використання ресурсів ОДГ/ОПЛ у роботі з дитячими спільнотами задля розвитку демократичної взаємодії та компетентностей для культури демократії;
- розвинути навички, необхідні для використання ресурсів ОДГ/ОПЛ щодо розвитку демократичної взаємодії в дитячих спільнотах задля сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни;
- удосконалити загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська) і професійні (мовно-комунікативна, методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, педагогічне партнерство, інклюзивна, здоров'язбережувальна, організаційна, рефлексивна, здатність до навчання впродовж життя) компетентності;
- мотивувати до використання у професійній діяльності навчально-методичних ресурсів ОДГ/ОПЛ задля розвитку демократичної взаємодії в дитячих спільнотах та сприяння інтеграції дітей, які опинилися в умовах війни.

Цільова аудиторія: педагогічні працівники/ці закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти

Форма проведення: змішана

Тривалість: **6 год:**

- 4 год – онлайн-сесії;
- 1 год 30 хв – самостійна робота з методичним порадником та інформаційними матеріалами про ОДГ/ОПЛ;
- 30 хв – підсумкове опитування.

Програма методичного семінару-тренінгу

Таймінг	Зміст	Процедури	Ресурси
5 хв	Привітання. Ознайомлення з програмою	вступне слово, презентація програми	презентація
5 хв	Погодження правил спільноті	голосування	презентація
25 хв	Знайомство та цілепокладання	індивідуальна робота, робота в групах, обговорення у колі	вправа «Букет квітів»
15 хв	Соціальні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	мінілекція, обговорення у колі	презентація
20 хв	Психологічні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	мінілекція, поради з елементами обговорення	презентація
40 хв	Педагогічні аспекти інтеграції в дитячу спільноту дітей, які опинилися в умовах війни	мінілекція, робота в групах, обговорення у колі	презентація, робочі аркуші для груп
Перерва			
10 хв	Використання навчально-методичних ресурсів ОДГ/ОПЛ для розвитку демократичної взаємодії в дитячій спільноті	мінілекція, презентація методичного порадилика	презентація, порадилик
100 хв	Навчальні активності з використанням ресурсів ОДГ/ОПЛ: освітній потенціал та методика проведення	практичне виконання вправ, обговорення в колі, методичний коментар	вправи на вибір
10 хв	Як працювати з методичним порадиликом	поради з елементами обговорення	презентація, порадилик
10 хв	Підсумки. Рефлексія	зворотний зв'язок	вправа «Серця»/ «Вільний мікрофон»
Самостійна робота з методичним порадиликом та інформаційними матеріалами про ОДГ/ОПЛ			
Підсумкове опитування			

Завдання для самостійної роботи 1⁵⁶

Згадайте якусь емоційно важку подію у ваших стосунках з учнями, яка відбулася під час війни, та дайте відповіді на запитання.

Опис ситуації:		
Мої думки:	Мої емоції:	Мої дії:
Як я допоміг/допомогла собі?		
Які з моїх якостей допомогли мені найбільше у той час?		
Що я думаю позитивного про себе зараз у зв'язку з цією ситуацією?		
Хтось мені допоміг і як?		
Те, що є перешкодою, ускладнює зниження напруги в емоційно важкій ситуації. На що і як я можу вплинути?		

56 Матеріали Міжнародного семінару-тренінгу "Розвиток навичок стресостійкості вчителів" у межах проекту "Варшава для України: Психологічна підтримка вчителів" та проекту GIZ "Розбудова структури надання послуг та освітнього потенціалу для психологічного забезпечення в Україні", 2023

Завдання для самостійної роботи 2

Опрацюйте методичний poradnik «Стаємо сильнішими разом» та уявіть ситуацію, що колега/жанка просить поради якусь навчальну активність з огляду на наявну проблему в класній спільноті. Надайте уявному/ій колезі/жанці пораду.

Уявна ситуація у дитячій спільноті	Назва вправи, яку б порадили	Обґрунтування, чому б порадили: – Чим вправа може бути корисною?
<p>Ситуація 1: Двоє учнів/учениць придумали ділити парту навпіл, малюючи лінію олівцем, а потім слідкують за «дотриманням кордонів». Інші учні/учениці кажуть, що вже до бійок доходило...</p>		
<p>Ситуація 2: Учні/учениці у класі постійно цькують одну однокласницю, тому що у неї дрижать пальці рук, коли вона відповідає під час уроків.</p>		
<p>Ситуація 3: У класі з'явився новий хлопчик. Він дуже сором'язливий і практично ні з ким не спілкується.</p>		
<p>Ситуація 4: Учні/учениці у класі зовсім нічого не хочуть робити разом.</p>		
<p>Ситуація 5: (опишіть проблемну ситуацію з власного досвіду)</p>		
<p>Ситуація 6: (опишіть проблемну ситуацію з власного досвіду)</p>		

Тренінгові вправи

«Навчаємось та навчаємо ефективній міжособистісній комунікації»

Навчаємось та навчаємо спостерігати без оцінювання

Необхідні ресурси: клубок ниток, ножиці, декілька лінійок; роздруківка з написами тверджень, роздруківка для рефлексії (за кількістю учасників/ць).

Процедура: Учасники/ці сідають у коло. Тренер/ка відрізає від клубка шматок нитки довільної довжини та пропонує учасникам/цям визначити «на око» його довжину. Після того, як усі охочі висловили свої передбачення, тренер/ка вимірює довжину відрізка, користуючись різними лінійками.

Зapитання для обговорення:

- Як ви себе почуваєте?
- Чи задоволені ви власним результатом?
- Про що ви замислилися під час виконання цього завдання?

Ключові тези про спостереження без оцінювання:

- Ми сприймаємо навколишній світ органами відчуттів.
- Опис сприйняття – це висловлення конкретних фактів на основі того, що ми побачили, почули тощо.
- Не є описом сприйняття узагальнення, оцінювання, опис відчуттів або емоцій. Ми не можемо спостерігати того, чого немає.
- Для розмежування чи є висловлювання описом, спостереженням, чи інтерпретацією, важливим є контекст комунікації.

Практичне завдання 1

Учасники/ці отримують роздруківки з переліком висловлювань. Їх завдання спочатку попрацювати індивідуально, виокремивши з переліку висловлювання, що є описом сприйняття, і висловлювання, що містять інтерпретацію.

Можливі висловлювання для розгляду:

- Джон учора сердився на мене без причини.
- Учора ввечері Ненсі гризла нігті, коли дивилася телевізор.
- Мій батько – добра людина.
- Дженіс занадто багато працює.
- Генрі агресивний.
- Цього тижня Пем щодня була першою в черзі.
- Мій син часто не чистить зуби.
- Люк сказав, що жовтий мені не личить.

Далі учасники/ці, працюючи в парах, обмінюються результатами виконаного завдання та визначають слова-маркери, які допомогли їм зробити вибір на користь того, що те чи інше твердження містить інтерпретацію. На завершення тренер/ка просить учасників/ць за бажанням презентувати результати своїх напрацювань у колі, демонструє правильний варіант виконання завдання та мотивує до дискусії.

Підказка для тренера/ки:

1,3,4,5,7 - висловлювання, які містять інтерпретації (слова-маркери: сердився, без причини, добра, занадто багато, агресивний, часто).

Запитання для обговорення:

- Як ви себе відчуваєте?
- Чи задоволені ви власним результатом?
- Про що ви замислилися під час виконання цього завдання?
- Що не є описом сприйняття?

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:

Google Форма

Практичне завдання 2

Тренер/ка по черзі озвучує висловлювання, які містять інтерпретацію, та просить учасників/ць їх так перефразувати, щоб вони стали описом спостереження. Виконання завдання доречно завершити обговоренням у колі запитання: «Що лежить в основі інтерпретацій?».

Можливі висловлювання для розгляду:

- Ти ніколи не слідкуєш за уроком (вчитель/ка учню чи учениці).
- Ваш син неухважний (вчитель/ка батькам).
- Колега Т. використовує колектив (колега колезі).

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:

Jamboard або Padlet.

Практичне завдання 3

Тренер/ка може запропонувати учасникам/цям пригадати та написати на аркуші паперу декілька висловлювань, які вони зазвичай використовують під час словесного оцінювання учнів та учениць, а далі запропонувати їм визначити, чи є ці висловлювання описом сприйняття чи висловлюваннями-інтерпретаціями. Виконання завдання доречно завершити обговоренням у колі запитання: «Чому важливо не поспішати інтерпретувати?».

Рефлексія

Учасники/ці отримують роздруківку для проведення індивідуальної письмової рефлексії. Після індивідуальної роботи тренер/ка мотивує до обговорення у колі.

Уміння спостерігати без оцінювання:

- Я продовжуватиму робити...
- Я більш ніколи не буду робити...
- Я робитиму по-новому...

Розроблено на основі матеріалів:

Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя. Івано-Франківськ : Ранок, 2020. 256 с.

Навчаємось та навчаємо слухати і чути

Необхідні ресурси: 4 різнокольорові картки у формі вуха, на яких зазначені слова: факт, заклик, одкровення, ставлення; картки з написами емоцій (за кількістю груп); роздруківки висловлювань та робочі аркуші (за кількістю груп); роздруківка для рефлексії (за кількістю учасників/ць).

Процедура: Учасники/ці сідають по колу. Тренер/ка спонукає їх висловити свою позицію щодо твердження «Слухати і чути – це не одне й теж» з використанням методу «Прес»: «Я вважаю, що... тому, що... . Наприклад, Отже,».

Ключові тези про рівні сприйняття повідомлень на основі моделі «Чотири вуха» Фрідемана Шульца фон Туна:

- **Факт:** предметний рівень, тобто яку інформацію повідомляють?
- **Заклик:** чого хочуть домогтися цим повідомленням?
- **Одкровення:** що хочуть розповісти про себе?
- **Ставлення:** що думають про інших або в якому взаємозв'язку один щодо одного перебувають?

Приклад:

Жінка веде автомобіль, чоловік сидить поруч і каже: «Дивись, там попереду зелений» (можлива різна інтонація).

Факт: «Світлофор показує, що можна їхати».

Заклик: «Ну їдь же!».

Одкровення: «Я поспішаю, хочу, щоб ми швидше доїхали».

Ставлення: «У тебе сповільнена реакція, порівняно з моєю».

Практичне завдання 1

Тренер/ка розміщує у просторі 4 різнокольорові картки у формі вуха з написами: факт, заклик, одкровення, ставлення. Далі він/вона по черзі зачитує декілька висловлювань та просить учасників/ць розташуватися поруч з певною карткою відповідно до того, який канал сприйняття повідомлення першочергово спрацював. Завдання виконують у повній тиші.

Можливі висловлювання для розгляду:

- Спочатку привчаємо до тотального імітаторства в школі, а потім дивуємось чому люди імітують носіння маски... (В. Громовий)
- Чому в освіті і не тільки в освіті між ефективністю і неефективністю ми завжди обираємо останнє? (В. Громовий)
- Свобода педагогічної думки і дії, висока зарплата, професійність – три кити на яких ґрунтується авторитет учителя у суспільстві. (В. Громовий)
- Двома основними причинами занепаду шкільної освіти є неефективне управління та архаїчне мислення. (В. Громовий)

Учасники/ці сідають по колу. Тренер/ка мотивує до дискусії.

Запитання для обговорення:

- Як ви себе відчуваєте?
- Чи є те, що вас здивувало?
- Про що ви замислилися під час виконання цього завдання?

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:

Google Форма

Практичне завдання 2

Тренер/ка об'єднує учасників/ць у декілька груп по 4-5 осіб. Кожна група отримує назву – «емоцію» («Радість», «Гнів», «Здивування», «Сум», «Занепокоєння» тощо) та перелік висловлювань для опрацювання. Завдання груп описати можливі варіанти чотирьох рівнів сприйняття кожного повідомлення з урахуванням емоції, з якою вона може бути висловлена. Презентацію напрацювань груп доречно завершити обговоренням у колі запитання: «Чому зважати на емоції важливо?».

Можливі висловлювання для розгляду:

- У нас немає часу.
- Я втомився(лась).
- Чи є запитання?
- Я проти цього.
- Це треба зробити.

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:

Google Документ

Практичне завдання 3

Тренер/ка може запропонувати учасникам/цям пригадати та написати на аркуші паперу декілька висловлювань, які вони дуже часто чують від учнів та учениць під час уроку, а далі запропонувати їм проаналізувати ці висловлювання через чотири канали сприйняття повідомлень. Виконання завдання доречно завершити обговоренням у колі запитання: «Чому важливо слухати й чути?».

Рефлексія:

Учасники/ці отримують роздруківку для проведення індивідуальної письмової рефлексії. Після індивідуальної роботи тренер/ка мотивує до обговорення у колі.

Уміння слухати та чути:

- Я продовжуватиму робити...
- Я більш ніколи не буду робити...
- Я робитиму по-новому...

Розроблено на основі матеріалів:

[Заняття 6. Навички комунікації для політичного діалогу](#)

**Навчаємось
та навчаємо брати
відповідальність
за власні
висловлювання**

Необхідні ресурси: аркуш паперу формату А4 (за кількістю учасників/ць); тематичні зображення або фотографії типових ситуацій для дитячої спільноти; 2 аркуші формату А1, маркер; роздруківка для рефлексії (за кількістю учасників/ць)

Процедура: Учасники сідають по колу. Тренер/ка спонукає їх висловити свою думку щодо того, що означає брати відповідальність за власні висловлювання. Ключові тези фіксуються на аркуші паперу формату А1, тим самим створюється «асоціативний куш».

Ключові тези про Я-висловлювання:

- Я-висловлювання – це мовна конструкція, що полягає в повідомленні співрозмовником(цею) про власні потреби, почуття або оцінки у формі, що характеризується наявністю власного ставлення і відсутністю прямого осуду, спонукання, нав'язливості.
- Я-висловлювання – це спосіб заявити про власний погляд, не викликаючи захисної реакції.
- Я-висловлювання використовується як спосіб відвернення конфлікту.
- Я-висловлювання є основою професійного фідбеку і складається з трьох кроків: сприйняття ситуації, інтерпретація, вплив.

Практичне завдання 1

Кожен/а учасник/ця отримує аркуш паперу формату А4. Тренер/ка демонструє малюнок чи фотографію типової ситуації для дитячої спільноти і просить учасників/ць уважно його роздивитися та занотувати результати власного спостереження на аркуші паперу, користуючись потрійним кроком Я-висловлювання:

- **Спостереження:** Я бачу...
- **Інтерпретація:** Я передбачаю...
- **Вплив:** Я відчуваю...

Далі учасники/ці загинають край аркуша так, щоб їх напис не було видно, і передають аркуш по колу. Тренер/ка знову просить учасників/ць уважно роздивитися малюнок та занотувати результати свого спостереження на аркуші паперу, користуючись потрібним кроком Я-висловлювання. Після цього аркуші знову передають по колу. Процедура відбувається у повній тиші та триває доти, поки аркуші не повернуться «своїм господарям».

Запитання для обговорення:

- Як ви себе відчуваєте?
- Чи є те, що вас здивувало?
- Про що ви замислилися під час виконання цього завдання?

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:
Mentimeter

Практичне завдання 2

Тренер/ка об'єднує учасників/ці у пари у такий спосіб, щоб відносно рівно були представлені різні учасники/ці умовного діалогу: «вчитель/ка – учень/иця», «вчитель/ка – батьки», «учень/иця – учень/иця». Кожна пара має розіграти діалог з використанням Я-висловлювань на основі запропонованих ситуацій. Задля ознайомлення із ситуаціями тренер/ка може дібрати тематичні рисунки або фотографії. Роботу в парах доречно завершити обговоренням у колі запитання: «У чому переваги і труднощі Я-висловлювання?».

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:
Jamboard, Padlet

Практичне завдання 3

Учасники/ці сідають по колу. Тренер/ка, використовуючи метод мозкового штурму, пропонує створити словник відчуттів: учасники/ці озвучують відчуття, тренер/ка записує їх на аркуші паперу формату А1 з написом «Словник відчуттів». Роботу над завданням доречно завершити обговоренням у колі запитання: «Чому виражати власні відчуття важливо?».

Пропонований застосунок для адаптації до онлайн:
Jamboard, Mentimeter

Рефлексія:

Учасники/ці отримують роздруківку для проведення індивідуальної письмової рефлексії. Після індивідуальної роботи тренер/ка мотивує до обговорення у колі.

Уміння брати відповідальність за власні висловлювання:

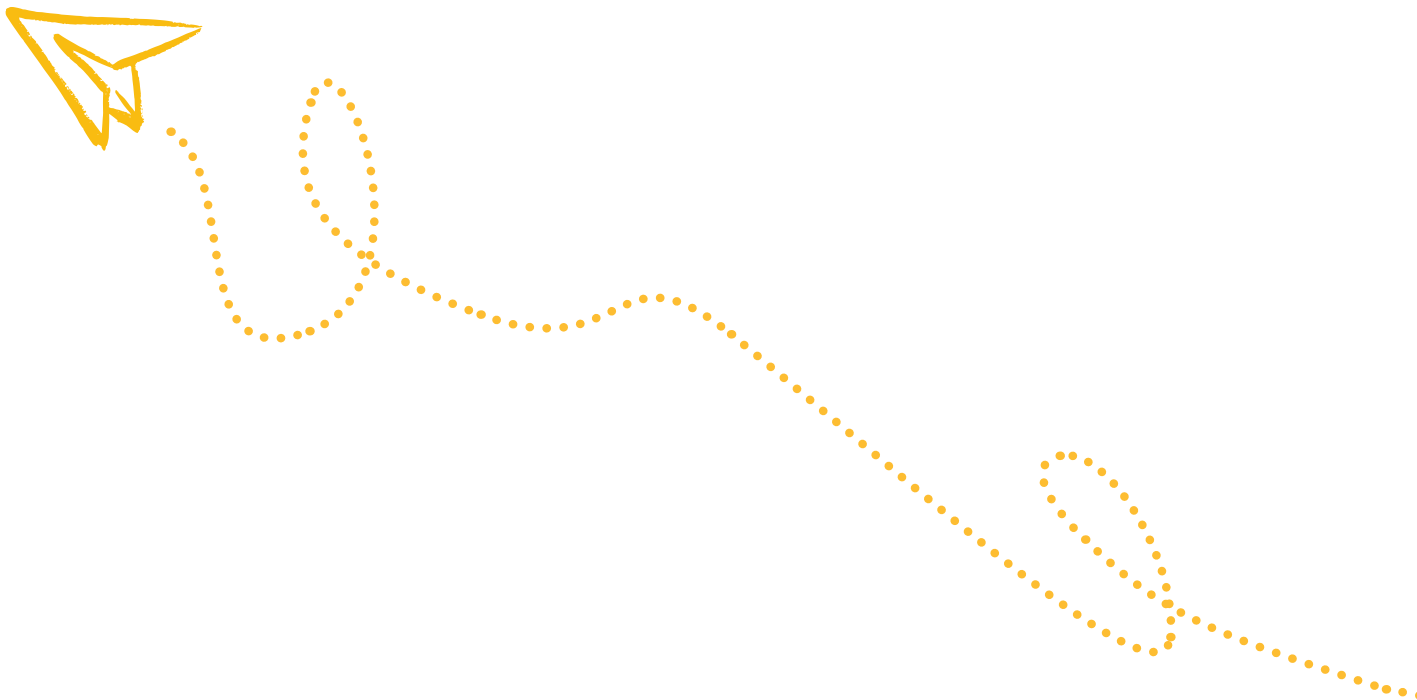
- Я продовжуватиму робити...
- Я більш ніколи не буду робити...
- Я робитиму по-новому...

Розроблено на основі матеріалів:

Перші враження. [Living Democracy](#)

Джерело:

М. Гриньова. Методичний тренінг «Навчаємось та навчаємо ефективній міжособистісній комунікації». Розвиток інноваційного потенціалу педагога в умовах упровадження Нової української школи (з досвіду тренерської роботи з учителями початкових класів) : збірник науково-методичних праць. Одеса, 2023. 150 с.

Використані та рекомендовані джерела

- [Living Democracy](https://www.living-democracy.com/): міжнародний освітній вебсайт.
URL: <https://www.living-democracy.com/>
- [Стаємо сильнішими разом: ініціатива заради майбутнього кожної дитини в Україні](https://www.together.decide.in.ua/). URL: <https://www.together.decide.in.ua/>
- Алендарь Н. [Соціальна адаптація: теоретичний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи](#). 2009. № 28. С. 85–92.
- Богданов С., Залеська О., Федорець О., Ключко К., Флярковська О. [Професійне зростання та емоційна підтримка педагогів : навчально-методичний посібник](#). Київ, 2021. 54 с.
- Бондаровська В., Кульбачка Т., Ламах Е., Козуб Л. [Допомога людині яка знаходиться у стані шоку, стресу чи травми: практичні поради соціальним працівникам, психологам та волонтерам](#). Київ, 2015. 23 с.
- Бочкор Н., Дубровська Є., Залеська О. та ін. [Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктній та постконфліктній період: методичні рекомендації](#). Київ, 2018. 84 с.
- Варій М., Ортинський В. Основи психології і педагогіки: підручник. Львів, 2017. 352 с.
- Голлоб Р., Хаддлестон Е., Крапф П. [Освіта для демократичного громадянства : посібник для підготовки вчителів з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / заг. ред. укр. версії : Н. Протасова](#). Київ, 2009. 92 с.
- М. Гриньова. Методичний тренінг «Навчаємось та навчаємо ефективній міжособистісній комунікації». Розвиток інноваційного потенціалу педагога в умовах упровадження Нової української школи (з досвіду тренерської роботи з учителями початкових класів) : збірник науково-методичних праць. Одеса, 2023. 150 с.
- Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В. та ін. [Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навчально-методичний посібник](#). Київ, 2017. 92 с.
- Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків, 2018. 512 с.
- [Демократія і права людини починаються з нас : Хартія для кожної людини](#). Рада Європи, 2016. 36 с.
- Карамушка Л. [Психічне здоров'я особистості під час війни : як його зберегти та підтримати](#): методичні рекомендації. Київ, 2022. 52 с.
- Кісарчук З., Омельченко Я., Лазос Г., Литвиненко Л., Царенко Л. [Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник](#). Київ, 2015. 207 с.
- Кокун О. М., Мельничук Т. І. [Резилієнс-довідник: практичний посібник](#). Київ, 2023. 25 с.
- [Коли світ на межі змін: стратегії адаптації: психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни / за заг. ред. Л. Залюбовської](#). 2022. 52 с.
- [Культура й практика викладання прав людини: поради, вправи, симуляційні ігри: методична збірка для використання в освітньому процесі для 5-11 класів за результатами проєкту «SIMschool – симуляційні ігри](#)

Використані та рекомендовані джерела

[для вивчення прав людини». Харків, 2021. 220 с.](#)

- Малініна Л. Нова українська школа: формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Київ, 2021. 72 с.
- [Малхазов О. Розвиток емоційної стійкості осіб, що переживають наслідки травматичних подій: монографія.](#) Кропивницький, 2022. 215 с.
- Матійків І. [Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник.](#) Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
- [Мосьондз М. Практики соціальної інтеграції сучасної молоді в українському суспільстві: монографія.](#) Дніпро, 2014. 140 с.
- Несенюк Н., Чудаєва Н., Мурашкевич О. [Травматичні події: психологічна підтримка та самопомога: довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням.](#) Рада Європи, 2022. 92 с.
- [Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації: методичний посібник / уклад. Г. Растроста.](#) Суми, 2018. 64 с.
- [Рамка компетентностей для культури демократії. Том 1. Рада Європи.](#) 2018. 89 с.
- Розенберг М. Ненасильниче спілкування: мова життя. Харків. 2020. 256 с.
- [Соболевська М. Генеза та розвиток поняття «соціальна інтеграція» в соціологічній теорії: від класики до сучасності.](#) Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. №3 (28). С. 13-19.
- [Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник/за наук. ред. Т. Титаренко.](#) Кропивницький, 2019. 220 с.
- [Стрельнікова О., Єсіна Н. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі.](#) Сучасне суспільство. 2019. Вип. 1. С. 233-241
- Супервізія як стратегія покращення якості викладання: порадник для супервізорів (наставників). Черкаси, 2018. 74 с.
- [Титаренко Т. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія.](#) Кропивницький, 2018. 160 с.
- [Як допомогти дітям пережити травматичні події: посібник з реабілітації для батьків, учителів та лідерів громад.](#) Child Mind Institute, 2022. 15 с.